

ZAÑGER

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ЖАРШЫСЫ
ВЕСТНИК ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

№ 2 (295) 2026

БАСТЫ ТАҚЫРЫП / ТЕМА НОМЕРА

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
СТАНДАРТТАР МЕН ҚАЗАҚСТАНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ
ТҮРҒЫДАН ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВОСУДИЕ:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ И ТЕНДЕНЦИИ
ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ЖОҒАРҒЫ СОТ ТӨРАҒАСЫ АСЛАМБЕК МЕРҒАЛИЕВТІ ҚАБЫЛДАДЫ

ПРЕЗИДЕНТКЕ СОТ ТӨРЕЛІГІН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ
БЫЛТЫРҒЫ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ МЕН
АЛДАҒЫ КЕЗЕҢГЕ АРНАЛҒАН ЖОСПАРЫ БАЯНДАЛДЫ.

Асламбек Мерғалиев сот төрелігінің сапасы тұрақты түрде сақталғанын айтты.

Жоғары тұрған сот сатылары сот актілерінің 98,8 пайызын түзетпеген.

Әкімшілік әділет аясындағы жүйелі шаралардың нәтижесінде мемлекеттік органдармен арадағы даулар кезінде азаматтардың құқығын қорғау көрсеткіштері жақсарды: әкімшілік органдар мен лауазымды тұлғалардың 4,5 мың актісі заңсыз деп танылды.

Татуластыру рәсімдерін қолдану үлесі азаматтық істерде – 45,9 пайызды, әкімшілік істерде 11,8 пайызды құрады. Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы іс саны 11,8 пайызға азайды (500 мыңнан 441 мыңға дейін төмендеді).

Рақымшылық актісін жариялау арқылы 583 адам жазадан, 5 мыңнан аса сотталушы жазасын одан әрі өтеуден босатылды, 9,2 мың адамның жаза мерзімі қысқартылды.

Қамауда ұстауға рұқсат беруден бас тарту үлесі 25,7 пайыздан 37,5 пайызға дейін артты.

Оның орнына үй қамағына алу екі есе жиі тағайындалды (2786-дан 5019-ға дейін ұлғайды). Бұған электронды браслетті кеңі-

нен қолдану ықпал етті (954 адамнан 2283 адамға дейін). Бұл бюджет шығындарын оңтайландыруға және тергеудегі азаматтардың қоғаммен қарым-қатынасын сақтауға мүмкіндік береді.

Кассациялық сотқа сұраныстың жоғары екені байқалды. Жарты жыл ішінде кассациялық сотқа 16,2 мыңнан аса арыз-шағым мен наразылық түскен. Былтырғы осы кезеңде Жоғарғы Сотқа 9,8 мың арыз-шағым жасалған болатын.

Кассация арқылы түзетілген сот актілерінің үлесі азаматтық істерде – 3 пайыздан 18 пайызға, қылмыстық істерде 8 пайыздан 28 пайызға дейін ұлғайды.

Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сәйкес, сот жүйесіне абсолютті сенім деңгейі 3 жылда, яғни 2023 жылдан бері 55,2 пайыздан 63,2 пайызға дейін өскені жөнінде ақпарат берді.

Президент «Заң және тәртіп» қағидатын жүзеге асырудың, азаматтарға әділ сот төрелігін қамтамасыз етудің, сондай-ақ заң үстемдігіне басымдық беріп, қоғамның сот жүйесіне сенімін арттырудың маңызын атап өтті.

ZAINGER

№ 2 (295) АҚПАН 2026 ж.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ЖАРШЫСЫ
ВЕСТНИК ПРАВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

- Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты
- Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты
- Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы
- Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі
- Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
- Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
- Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС / РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Әмір Досжан Сарманқұлұлы

Қазақстан Республикасы Судьялар
одағының Төрағасы

Председатель Союза судей Республики Казахстан

Мерғалиев Асламбек Амангелдіұлы

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының Төрағасы
Председатель Верховного Суда
Республики Казахстан

Азимова Эльвира Әбілхасымқызы

Қазақстан Республикасы
Конституциялық Сотының Төрағасы
Председатель Конституционного Суда
Республики Казахстан

Асыллов Берік Ноғайұлы

Қазақстан Республикасының Бас прокуроры
Генеральный Прокурор Республики Казахстан

Сәрсембаев Ерлан Жақсылықұлы

Қазақстан Республикасының Әділет министрі
Министр юстиции Республики Казахстан

Түймебаев Жансейіт Қансейітұлы

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ректоры
Ректор КазНУ им. аль-Фараби

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы

Л.Н.Гумилев ат. Еуразия ұлттық университетінің ректоры
Ректор Евразийского национального
университета им. Л.Н.Гумилева

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абдрасулов Ермек Баяхметович

з.ғ.д., проф., «Сот билігі және салыстырмалы құқық»
бөлімінің жауапты редакторы
д.ю.н., проф., ответственный редактор раздела
«Судебная власть и сравнительное право»

Борчашвили Исидор Шамилович

з.ғ.д., проф., «Қылмыстық құқық» бөлімінің
жауапты редакторы
д.ю.н., проф., ответственный редактор
раздела «Уголовное право»

Қоғамов Марат Шекішұлы

з.ғ.д., проф., «Қылмыстық процесс» бөлімінің
жауапты редакторы
д.ю.н., проф., ответственный редактор раздела
«Уголовный процесс»

Мельник Роман Сергеевич

з.ғ.д., проф., «Әкімшілік құқық және әкімшілік іс
жүргізу» бөлімінің жауапты редакторы
д.ю.н., проф., ответственный редактор раздела
«Административное право
и административный процесс»

Мороз Светлана Павловна

з.ғ.д., проф., «Жеке құқық» бөлімінің
жауапты редакторы
д.ю.н., проф., ответственный редактор
раздела «Частное право»

Сүлейменов Майдан Күнтуарұлы

з.ғ.д., проф., «Жеке құқық» бөлімінің бас редакторы
д.ю.н., проф., главный редактор раздела
«Частное право»

Убигалиев Ергали Абилкасимович

Алматы қ. кәмелетке толмағандардың істері
жөніндегі сотының төрағасы, «Азаматтық іс жүргізу»,
«Ювеналды әділет» бөлімдерінің жауапты редакторы
Председатель суда по делам несовершеннолетних
г. Алматы, ответственный редактор разделов
«Гражданское право», «Ювенальная юстиция»

Шаяхметова Айым Галымбековна

Астана қалалық сотының судьясы, доктор PhD,
«Халықаралық құқық» бөлімінің жауапты редакторы
Судья суда города Астаны, доктор PhD,
ответственный редактор раздела «Международное
право»

Авторлық және аралас құқықты бұзғандарға Қазақстан
Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылық көзделген.

Журналдағы мақала авторларының пікірі мен көзқарасы
редакцияның ресми көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Нарушение авторских прав и смежных прав предусматри-
вает ответственность в соответствии с законами РК. Мнения
и взгляды, содержащиеся в данном журнале, могут не со-
впадать с официальной позицией редакционной коллегии
журнала и отражают авторскую точку зрения.

СОТ БИЛІГІ / СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ

Досжан Әмір
Құрылтайдың қазаққа қадірі биік..... 5

Фархад Камалов
Союз судей Республики Казахстан:
30 лет профессиональной
ответственности и служения закону..... 8

Телжан Жүсіпов
Сот жүйесіндегі таңдау тетіктерін жетілдіру
жолдары 9

Думан Омаров
Международное сотрудничество
и институциональное партнерство..... 11

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК
ІС ЖҮРГІЗУ**

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО
И АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Айбек Амангелдин
Абстрактный нормоконтроль
в административной юстиции..... 16

Ұлан Қажыкен
Мемлекеттік сатып алу:
әкімшілік-құқықтық аспект 21

Жазира Мұхаметова
Жазатайым оқиғаларды арнайы
тергеп-тексеру актілерін әкімшілік
тәртіппен даулау негіздері 24

БАСТЫ ТАҚЫРЫП / ТЕМА НОМЕРА

Экологиялық сот төрелігі: халықаралық
стандарттар мен Қазақстанда құқықтық
тұрғыдан қолданудың тенденциялары

Экологическое правосудие:
международные стандарты и тенденции
правоприменения в Казахстане

Бейбут Шермухаметов
Экологическая юстиция для Казахстана 28

Шолпан Маликова
Экологиялық дауларды қараудың
ерекшеліктері 34

Арыстанбек Бекболатов
Мемлекеттегі экологиялық басымдықтар
мен экологиялық құқықбұзушылықтардың
алдын алуға қатысты қадамдар..... 36

Салтанат Жайлибаева
От международных стандартов –
к национальному применению:
Орхусская конвенция в административных
делах 40

Асель Оспанбаева
Когда природа становится объектом
преступления: современные реалии
уголовно-правовой защиты экосистемы 43

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген. Тіркеуге қою туралы №2158-Ж, күәлік 2001 жылы 25 шілдеде берілді.

ҚҰРЫЛТАЙШЫ
«Қазақстан Республикасы Судьялар одағы» РҚБ

Бас редактор: А.К. Беркімбаева
Дизайн және беттеуші: Г.А. Джаббарова
Редакцияның мекен-жайы: 050050, Алматы қ., Ақкент ш/а, 32.

Материалдарды zanger-press@mail.ru электронды почтасына жолдау керек. Фотосуреттер ашық ақпарат көздерінен алып қолданылды.

«Print House Gerona» баспаханасында басылды. Алматы қаласы, Помяловского к-сі, 28 а. Тел.: +7 (727) 250 47 40.

Теруге берілген күні 03.02.2026 ж. А-4 форматы қағазы жылтыр, офсеттік баспа, Таралымы: 2533 дана. № 121 тапсырыс

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на учет № 2158-Ж от 25 июля 2001 г.

УЧРЕДИТЕЛЬ
РОО «Союз судей Республики Казахстан»

Главный редактор: А.К. Беркімбаева
Дизайн и верстка: Г.А. Джаббарова
Адрес редакции: 050050, г. Алматы, мкр. Аккент, д.32.

Материалы присылать по адресу: zanger-press@mail.ru Используются фотоматериалы из открытых информационных источников.

Отпечатано в типографии «Print House Gerona». г. Алматы, ул. Помяловского, 28 а. Тел.: +7 (727) 250 47 40.

Сдано в печать: 03.02.2026 г. Формат А-4. Бумага мелованная, печать офсетная, 5,5 п.л. Тираж: 2533 экз. Заказ № 121

Нурлан Белхаиров

Экологическое правосудие в Казахстане: современная модель регулирования, цифровизация государственного экологического контроля и законодательные реформы 45

Татьяна Зинович

Международные стандарты экологического правосудия и растущая значимость экологических прав в глобальной правовой системе 49

Вадим Ни

Право на чистую окружающую среду и как мы его добиваемся в Казахстане на основе международного права 54

**АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ /
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

Кымбат Манакаева

Некоторые вопросы рассмотрения трудовых споров 58

Самал Абугалиева

Жеке тұлғаларға қарсы құқық бұзушылықтарды қараудағы сот тәжірибесі 62

Дәурен Ералиев

Азаматтық сот ісін жүргізудің жалпы бағыттары, міндеттері мен қағидаттары 65

Бахыт Карина

Основания для применения к физическим лицам процедуры восстановления платежеспособности и процедуры банкротства 68

Исағали Тұңғышбаев

Мас күйінде көлік жүргізудің құқықтық салдары және қауіпсіздік мәселелері 72

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ /
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Мирас Сатыбалдин

Потенциал и пути расширения сокращенного производства в рамках Кодекса об административных правонарушениях 75

Самидин Темиралиев

Алқабилер қызметі мемлекеттік және қоғамдық мүдделер арасындағы балансты сақтайды 78

Мадина Сисенова

Новеллы законодательства, касающиеся отсрочки отбывания наказания 81

Тұрар Темірбаев

Сыбайлас жемқорлық – ұлт дамуын тежейтін, елдің сенімін төмендететін қауіпті кесел 84

Аян Кусаев

Оценка доказательств: правовые и практические аспекты 87

СОТ БИЛІГІ
СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ

ҚҰРЫЛТАЙДЫҢ ҚАЗАҚҚА ҚАДІРІ БИІК

ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ
ҚЫЗЫЛОРДА, 2026 жыл

ЕЛІМІЗДЕ ШАҚЫРЫЛЫП ОТЫРҒАН БЕСІНШІ ҚҰРЫЛТАЙДЫҢ ҚЫЗЫЛОРДА ҚАЛАСЫНДА ӨТКІЗІЛУІН ӨЗ БАСЫМ КЕЗДЕЙСОҚТЫҚ ДЕП ЕСЕПТЕМЕЙМІН. ЖИЫРМАСЫНШЫ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДА ЕЛ АСТАНАСЫ БОЛҒАН БҰЛ КӨНЕ ҚАЛАНЫҢ ЖАЛПЫ ТАРИХЫМЫЗДА АЛАТЫН ОРНЫ АЙРЫҚША ЕКЕНІН БІЛЕМІЗ.

ДОСЖАН ӘМІР

ҚР Судьялар одағының
Төрағасы

Бұған дейінгі төрт құрылтай да еліміздің өзге тарихи қасиетті, құнды өңірлерінде – Түркістанда, Ұлытауда, Атырауда, Көкшетауда өткізілгенін ескерсек, осының өзінде бір заңдылық – ел тарихына деген айрықша құрметтің ізі жатқанын аңдаймыз. Міне, сол елдігіміз бен мемлекеттілігіміздің ұстанар бағыты мен бағдары айқындалар құрылтай іс-шаралары Сырдың елі – жырдың елі, қасиетті Қызылордада жалғасын тауып отыр. Әрі мұнда көне тарихымызға құрметпен қоса, неғұрлым билік пен халық арасын жақындастыра түсу, етене ой бөлісу талабы жатыр деп пайымдаймыз.

Елдіктің үлкен белгісі – тарихымызға деген құрметтен басталатыны аян. Президент еліміздің көптеген өңірлерін «таңбалы тастар мекені» деп атап, сол құнды тарихи ескерткіштерімізді көздің қарашығындай сақтауға, қорғауға шақырды. Бұл – Құрылтай көтерген басты мәселелердің бірі. Жалпы елдік тұрғыдан айтылғанымен, Құрылтайда заң саласының адамы үшін маңызды мәселелер аз болған жоқ. Президент сөзінен көңілге түйгеніміз, ел дамуында ілгерілеушілік көп.

Ел экономикасы 6,5 пайызға өскен, шағын және орта бизнес салаларында жетістіктеріміз аз еместігі атап өтілді, елімізде адамның орташа жасы 75 жасқа дейін көтерілген. Әрине, бұл қомақты табыстарға заң мен сот салаларының қосқан үлесі, игі ықпалы мол екендігі түсінікті.

Ұлттық Құрылтайдың негізінде 26 заң қабылданған екен. Мұның бәрі халқымыздың әлеуметтік жағдайын жақсартудан және ел тыныштығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуден туындайды. Олардың ең бастылары – ана мен бала құқығын қорғау, нашақорлық пен есірткіге қарсы күрес шараларын күшейту, кеселін тигізетін жаман әдеттерге, қылмыстық істерге апаратын әрекеттерге тосқауыл қою туралы мәселелерге Президентіміз баса тоқталды.

Қоғамдық тәртіп, еңбек пен тұрмыстық мәдениетімізді көтеру, отбасы мен мектеп, ата-аналар мен жалпы оқу-тәрбиелік орындармен тығыз байланыс орнату мәселелері таразыланып, бұл тараптағы аз босаңсу үлкен қылмыстарға алып баратыны қатаң қозғалып, Президент мысал ретінде Шымкенттегі бойжеткен қыздың асқан қатыгездікпен іске асырылған өліміне тоқталып өтті. Сондай-ақ, адам құқықтарының аяққа тапталуы, зорлық-зомбылық, алаяқтық, бопсалау, адам ұрлау, қыз алып қашу мәселелерінің қоғамда ара-тұра орын алып жататыны шындық. Отбасылық некені қорғау керек, моральдық тәртіпті бір сәтке назарымыздан тыс қалдыруға болмайды.

Президент елдің елдігі мемлекеттік рәміздерді құрметтеуден басталатынына назар аударды. Шынында да, елдік нышан-белгілерімізді өзіміз құрметтемесек, өзгелерден қалайша талап ете алармыз?! Таза Қазақстан деп жар салып жүреміз, сөйте тұра, тазалық деңгейін құлдыратып алып жатсақ – бұл да біздің қоғамымыз үшін ұятты мәселе. Құрылтайда осындай мемлекеттік маңызы зор ауқымды мәселелерден бастап, қоғамда орын алып жататын тұрмыстық ұсақ-түйек мәселелерге дейін зор мән берілді.

Ал шын мәнінде, ел болам десең бесігіңді түзе демекші, елдік мәселенің ұсағы болмайды, бәрі де сол мән бермеушіліктен басталмақ; ұсақ-түйектен өрбіген мәселелердің ұлғайып, орны толмас қателіктерге ұрындыруы оп-оңай болмақ. Президентіміздің осы тараптағы сөздерінен көкейге түйгеніміз осы. Мұның бәрі, әрине, Құрылтайда сөз болмаған күнде де ескерілуі тиіс, саналы заңгер мен сот саласының күн тәртібінен түспеуге тиіс мәселелер.

Әрине, ел басшысының бұларды Құрылтайдың биік мінберінен шырқырата, көзге шұқып тұрып жеткізуі – санамызды сілкілеп, жауапкершілігімізді оята түсері сөзсіз. Бұл, біздіңше, халқын шын жүрегімен сүйген, болашағының қамын жеген жанашыр басшының лебіздері. Маған ел басшысының тәуелсіздігіміздің баяндылығы тұрғысынан айтқан көзқарасы өте әсерлі естілді. «Тәуелсіздік дегеніміз – ең алдымен, ұлттық тәуелсіздік пен келісім, біз парасатты, дана халық ұрпағымыз, сондықтан, тарихи жарақат алған психологиядан арылуымыз керек, кешегі күнмен өмір сүрмеу керек, уақыт көшінен қалмай, тек алға қарай жүруіміз қажет», – дей келе, Президент өзгеретін уақыт жеткенін, биыл Қазақстанның келешекте әсер ететін дамудың жаңа кезеңі қолға алынатыны, бір палаталы Парламентке көшу мәселесі туралы сөз етті.

Шынында да, ел басшысы айтса айтқандай, тәуелсіздік таңы атқалы бері «тарихи

жарақат алған» империя қол астындағы отаршылдық дәуірінің қысым-қиянаттарын жиі сөз етуіміз қаншалықты дұрыс? Бұл өз қадір-қасиетімізді түсірушілік емес пе? Қайта ел болған, асқақ болған дәуір рухын ояту, ұрпаққа жігер беру, кеуделерінде намыс отын тұтатуымыз қажет емес пе деген ой келеді. Біздіңше, Президент өз сөздерінде мұны тілге жиі тиек етіп, істерімен өнеге танытып, түзу жол нұсқап отырғандай. Алдыңғы Құрылтайларда да, бүгінгі Қызылорда төрінен де Президент еліміздің тарихына зор мән беру, көне жәдігерлерімізді, «таңбалы тастар мекендерін» сақтау бағытында ағынан жарыла адал сөзін айтты.

Ал біраздан бері құлақ үйреніп қалған «Парламент» ұғымын «Құрылтаймен» алмастыру да, біздіңше, көкейге қонады. Біріншіден, бұл қазаққа жат сөз емес, ежелден қолданыста бар сөз және ұғымы мен қолданысы сәйкес, түбірі – құру, құрылымнан шығып тұр ғой. Демек, ел құрау, кеңес құру мағынасына жақын болса, бұл сөзден шошыр жөніміз жоқ.

Өзге елдер қалай айтса, солай көшіріп, тотықұсша қайталау – қаншалықты ұтымды,

соны ойлану керек. Тәуелсіз ел болып, өз сонар-соқпағымызды іздесек, оның несі айып?! Қазір қазақ халқының тарихи даму бұлағы көне дәуірлерден бастау алатындығына әлем елдері назар аударып отыр. Қайта батыл шешімдер қабылдауға, Президентіміз айтқандай, «тарихи жарақатқа» жасқаншақ күйден арыла алмауымыз себеп болып отырғандай. Сондай-ақ, Президентіміздің Қазақстанның Халық кеңесі, Конституциямыздың заман талабына сай болуы, цифрландыру үдерісінің Ата Заңымыздан көрініс табуы, конституцияны реформалаудың жалпы сұлбасы туралы, ілгері уақытта болып, кейінірек қысқартылған «вице-президент» қызметін жандандыру – елдік ұстаным бағыттарын танытатын маңызды шешім деп қабылдаймыз.

Президент өз баяндамасын «мемлекет мүддесі, халықтың қамы – мен үшін ең үлкен маңызды мәселе» деп қорытса, біз бүгінгі Қызылордадағы Құрылтайдың төрінде қозғалған мәселелер арқылы, осыны шынайы қабылдап, сезіне алғанымызды жеткізгіміз келеді.

Союз судей Республики Казахстан: 30 лет профессиональной ответственности и служения закону

В условиях последовательной модернизации судебной системы особую роль играет профессиональное судейское сообщество, объединенное ценностями независимости, ответственности и высокого качества правосудия. В этом контексте Республиканское общественное объединение «Союз судей Республики Казахстан» на протяжении трех десятилетий остается значимым институтом, вносящим вклад в развитие судебной власти страны.

В 2026 году Союзу судей Республики Казахстан исполняется 30 лет. Эта дата имеет особое значение не только для самого объединения, но и для всей судебной системы, поскольку деятельность Союза на протяжении многих лет была тесно связана с ключевыми этапами судебных реформ.

Союз судей был образован 19 декабря 1996 года на I Съезде судей республики. Уже 26 декабря 1996 года в Алматы состоялся Первый съезд судей, на котором были избраны председателем Союза и его исполнительный орган - Центральный совет. 3 марта 1997 года общественное объединение было официально зарегистрировано.

С первых лет своего существования Союз судей сформировался как профессиональная платформа для консолидации судейского корпуса, обмена опытом и выработки единых подходов к вопросам независимости судей, соблюдения норм судейской

этики и повышения качества правосудия.

На протяжении всех лет Союз судей принимал активное участие в обсуждении законодательных инициатив, сопровождении судебных реформ и формировании стандартов профессионального поведения судей. Через сеть региональных филиалов обеспечивалась устойчивая связь между судьями всех уровней.

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев неоднократно подчеркивал: «Справедливый и независимый суд – это фундамент правового государства и ключевое условие доверия граждан к власти».

Важным направлением работы Союза судей является содействие развитию государственного языка в судебной системе, а также укрепление корпоративного духа и культуры здорового образа жизни.

Особое место занимает образовательное и методическое направление, включающее семинары, круглые столы

ФАРХАД КАМАЛОВ

Член Центрального совета Союза судей Республики Казахстан, судья Восточно-Казахстанского областного суда

и развитие наставничества для молодых судей.

Председатель Верховного Суда Республики Казахстан Асламбек Мергалиев отмечал: «*Качество правосудия начинается с профессионализма судьи, его внутренней независимости и строгого следования нормам закона и судейской этики*».

30-летие Союза судей – это возможность осмыслить пройденный путь и определить приоритеты дальнейшего развития профессионального судейского сообщества.

СОТ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТАҢДАУ ТЕТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақ халқының дүниетанымында әділдік пен тәртіп – қоғам өмірінің негізгі өзегі саналған. Халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігін реттеп, туындаған дау-дамайларды әділ шешуде ғасырлар бойы қалыптасқан билер институты ерекше рөл атқарды.

Би – жай ғана шешен немесе дауды шешуші тұлға емес, ел мүддесін биік қоятын, рухани кемел, әділдіктің жаршысы атанған тұлға болған. Олар халықтың сенімінен қуат алып, ел ішіндегі моральдық әрі құқықтық нормалардың сақталуына тікелей жауапты саналды. Сондықтан, би шығарған шешім халықтың көкейіндегі әділеттің айнасы ретінде қабылданды.

Билер билігінің күші – олардың сайланбалы табиғатында. Халық би болуға үміткердің шыққан тегіне, байлығына немесе лауазымына емес, ең алдымен, ақыл-парасатына, әділдігіне, шешендігіне, өмірлік ұстанымына қарап дауыс берген. Ұсынылған үміткер туралы ел арасына алдын ала пікірлер таралып, халық би болуға үміткердің мінез-құлқы мен ой-өрісін таразылап барып шешім шығаратын. Мұндай сайлау тек әділдікті емес, халықтың өзін-өзі басқару дәстүрін де тереңдетіп отырған. Бұл – ел ішіндегі тұрақтылық пен әлеуметтік әділеттің басты кепілі болған.

Осы тарихи тәжірибе қазіргі заманғы сот жүйесінің дамуы үшін аса маңызды. Бүгінгі таңда елімізде аудандық және оған теңестірілген соттардың төрағалары сот қауымдастығының дауыс беруі арқылы сайланады. Бұл ретте үміткерлер туралы ұсынылатын ақпарат тек өмірбаянымен, қызмет жолымен шектеледі. Ал, сот төрағасы – сот жүйесінің ішкі реформаторы, кәсіби мәдениетті қалыптастырушы, ең бастысы әділдіктің үлгісін көрсетуші тұлға болуы тиіс.

Қазіргі жүйеде үміткердің сот жүйесін дамыту жөніндегі көзқарасы, оның кәсіби қағидаттары, реформаторлық ұсыныстары, басшылық қабілеті сияқты аса маңызды ақпараттар

ТЕЛЖАН ЖҮСІПОВ

*Қызылорда облысы
мамандандырылған
ауданаралық
экономикалық сотының
судьясы*

дауыс берушілерге ұсынылмайды. Бұл жағдай судьялардың негізді таңдау жасауына толық мүмкіндік бермейді десек болады. Нәтижесінде, сот төрағаларын іріктеу кезінде бәсекелестік төмендеп, жаңашылдық енгізуге ұмтылатын кадрлардың жолы тарылып қалуы ықтимал.

Сондықтан, менің ойымша, қазақ билерінің сайланбалы жүйесін қазіргі сот жүйесінің тәжірибесінде жаңаша мазмұнда жандандыру қажет. Осы орайда, төрағалыққа үміткерлер үшін жаңа кезең енгізуді ұсынамын.

Бұл кезеңде кандидаттар сот қауымдастығы алдында өздерінің сот жүйесін жетілдіруге арналған ұсыныстарын жеткізіп, кәсіби ұстанымдары мен көзқарастарын айтуы шарт. Сонымен бірге, дебаттарға қатысып, сауалдарға жауап беріп, көшбасшылық қабілетін, шешендік қарымын көрсетіп, сайлауалды бағдарламаларын ұсынуы қажет.

Мұндай тәсіл билер дәстүріндегі ашықтық пен жауапкершілік қағидасын қазіргі заманғы құқықтық жүйенің талаптарымен үйлестіреді. Кандидаттың кім екені ғана емес, не ойлайтыны, не істегісі келетіні анық көрінеді. Демек, дауыс берушілер өз шешімін нақты дерек пен мазмұнға сүйеніп қабылдайды.

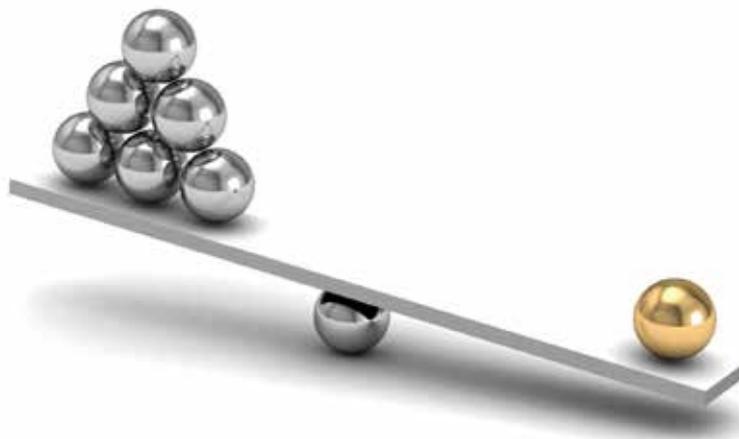
Бұл кезеңді енгізу заңнамалық өзгерістерді қажет етпейді. Ол тек қазіргі таңда белгіленген тағайындау механизміне қосымша ішкі рәсім ретінде

енгізілсе жеткілікті. Мұндай тәжірибенің тиімді үлгісі – бүгінгі таңда республикалық адвокаттар алқасы төрағасын сайлау барысында қолданылып жүрген ашық іріктеу, бағдарлама таныстыру және дебат өткізу дәстүрі. Кандидаттар идеяларын қорғап, қоғам алдына шыққан кезде жауапкершілік күшейіп, бәсекелестік артады.

Егер сот төрағалығына үміткерлердің нақты бағдарламалары мен реформалық көзқарастары алдын ала жарияланса, бұл дауыс берушілердің мазмұнды, негізді таңдау жасауына мүмкіндік береді, үміткерлердің жеке жауапкершілігін арттырады. Сондай-ақ бұл сот жүйесінің ішкі мәдениетін жаңғыртады, кәсіби бәсекелестікті күшейтеді, ашықтықты қамтамасыз етеді, сот билігінің беделін арттырады.

Қазақ тарихындағы билер институты әділдіктің, сенімнің және қоғам бірлігінің тірегі болған. Дәл сол секілді қазіргі сот жүйесі де осы рухани сабақтастықты сақтап, заманауи форматта дамыта алады. Төрағалыққа үміткерлерге арналған кезеңді енгізу – демократиялық басқару мәдениетін тереңдетіп, сот жүйесінің шынайы әлеуетін ашуға жол береді.

Тарихи тәжірибе мен қазіргі заманның талаптарын ұштастыра отырып сот төрағаларын таңдау процесін жетілдіру – құқықтық мәдениетті арттыруға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сенімді қорғауға негіз болатын маңызды қадам. Бұл өзгеріс сот жүйесінің ғана емес, тұтас қоғамның дамуына оң ықпал етеді.

Международное сотрудничество и институциональное партнерство

Системное расширение трансграничного взаимодействия с иностранными судебными органами, международными межправительственными организациями и зарубежными партнёрами является одним из важных направлений в деятельности судебной системы Республики Казахстан. Это позволяет сосредоточить внимание на гармонизации национальной судебной практики с общепризнанными принципами и стандартами международного права, внедрении передовых зарубежных моделей правоприменения и укреплении авторитета судебной власти в глобальном правовом пространстве.

Активное участие Председателя Верховного Суда А.А. Мергалиева и Руководителя Судебной администрации Н.Р.Ахметзакирова придает особую значимость этой работе, направляя их стратегические решения и дипломатические инициативы на обеспечение эффективной координации международных мероприятий и устойчивый рост позиций судебной системы Казахстана на международной арене.

В течение 2025 года судьи Верховного, кассационных и местных судов, а также сотрудники Судебной администрации приняли участие в 90 мероприятиях международного характера, значительная часть которых

была реализована во взаимодействии с иностранными партнерами. Организовано 36 визитов за рубеж, в которых приняли участие 80 представителей судебной системы, проведено 52 протокольных мероприятия с участием руководства Верховного Суда и Судебной администрации.

Расширение географии международных контактов способствовало укреплению сотрудничества с зарубежными судами, международными судебными ассоциациями и профильными организациями, включая Шанхайскую организацию сотрудничества, Организацию тюркских государств, Международную ассоциацию по судебному администрированию (IACA), Совет Европы, ОБСЕ и др.

ДУМАН ОМАРОВ

Заведующий Отделом международных связей Судебной администрации Республики Казахстан

В числе значимых результатов международного взаимодействия следует выделить подписание в ходе официального визита А.А. Мергалиева в Лондон меморандумов о сотрудничестве с Durham University и международным центром Advocacy & Advisory International, предусматривающих прохождение судьями и сотрудниками судебных органов Республики Казахстан специализированных профессиональных стажировок в рамках государственной программы «Болашак».

Реализация этих договоренностей позволит участникам программы углубленно ознакомиться с особенностями правовой системы и организацией судебной деятельности в Англии, включая практику применения судебных прецедентов в системе общего права.

Заключение Меморандума о взаимопонимании между Верховным Судом и Европейским судом по правам человека (ЕCHR) обеспечило доступ казахстанской стороны к аналитическим и методическим материалам, создав основу для развития сотрудничества в сфере профессиональной подготовки и повышения квалификации судей. На текущий момент в адрес Верховного Суда РК уже направлены материалы по более чем 100 делам.

Новый импульс получило сотрудничество между высшими судебными органами Республики Казахстан и Республики Корея. В ходе визита делегации Верховного Суда Кореи в Казахстан подписан

Меморандум о взаимопонимании, направленный на устойчивый обмен правовыми ресурсами и материалами судебной практики. Документ создает предпосылки для системного изучения корейской модели судебного администрирования, сочетающей элементы континентальной правовой традиции и общего права, а также сопоставления соответствующего опыта с национальной практикой.

Данный Меморандум стал первым соглашением подобного рода, заключенным корейской стороной со странами Центральной Азии. Это позволяет рассматривать документ в более широком контексте формирования трансрегионального судебного диалога и развития механизмов правового сближения между Восточной Азией и центральноазиатским регионом.

В целях укрепления позиций Казахстана в международных судебных структурах

проделана работа по расширению представленности нашей страны в органах СНГ. По представлению руководителя высшего судебного органа Казахстана А.А. Мергалиева судья Верховного Суда РК Г.К. Нурбаев единогласно избран Председателем Экономического Суда СНГ. Председательство Казахстана в данном судебном органе имеет существенное значение для развития отечественной судебной системы и подчеркивает возрастающую роль нашей страны в развитии правовых институтов Содружества.

Укрепилось сотрудничество и на площадках международных организаций. В ходе майской встречи верховных судов стран Организации тюркских государств продолжилась работа по утверждению уставных документов организации, достигнута договоренность о том, что следующая конференция 2026 года пройдет уже в Казахстане.

Основной целью Организации тюркских государств является укрепление мира и стабильности, расширение вопросов сотрудничества, развитие потенциала государств-членов организации.

Продолжилось сотрудничество с Международной ассоциацией по судебному администрированию (IACA) в целях дальнейшего развития судебного администрирования, цифровизации судебных процессов, повышения качества правосудия и обмена передовыми практиками. С 2023 года Руководитель Судебной администрации Н.Р. Ахметзакиров занимает должность Вице-Президента IACA по региону Центральная Азия и Индия, что свидетельствует о высоком уровне доверия и признания нашей страны на международной арене и открывает новые возможности для Казахстана в международных инициативах, направленных на совершенствование судебного администрирования и внедрение инновационных управленческих решений.

В течение года проведен ряд совместных встреч, как на полях международных конференций в Республике Казахстан, так и на зарубежных площадках, включая ежегодную конференцию IACA, которая состоялась в ноябре 2025 г. в г.Дубае (ОАЭ). Казахстанской делегации была предоставлена отдельная сессия для презентации национального опыта применения искусственного интеллекта.

Президент IACA Памела Харрис неоднократно подчеркивала, что казахстанская модель судебного администрирования привлекает внимание международного сообщества как пример сочетания традиций и инноваций, обеспечивая справедливое и эффективное правосудие. Кроме того, Президент IACA была включена в состав Международного совета при Верховном Суде Республики Казахстан и приняла участие в его очередном заседании, на котором были обсуждены вопросы трансформации роли Верховного Суда в условиях создания кассаци-

онных судов, а также международный опыт рассмотрения дел, связанных с незаконным оборотом криптовалют.

Справочно: Международный совет (МС) - консультативно-совещательный орган при Верховном Суде, созданный в 2016 году для внедрения лучших международных стандартов правосудия в Казахстане. В его составе – авторитетные отечественные и зарубежные судьи, юристы, учёные. На встречах обсуждаются наиболее актуальные вопросы правосудия, изучается передовой зарубежный опыт.

Для участия в данном мероприятии в качестве почетного гостя был приглашен избранный президент IACA на 2026-2028 гг. Т. Буньевац.

Сотрудничество с Европейской комиссией по эффективности правосудия Совета Европы (СЕРЕЈ). Несмотря на отсутствие членства в Совете Европы, Республика Казахстан обладает правом участия в деятельности его институтов и частичных расширенных соглашений, предусматривающих взаимодействие с государствами – членами Совета Европы по вопросам, представляющим взаимный интерес для сторон в соответствующих сферах.

С 2018 года Казахстан имеет статус международного наблюдателя в Европейской комиссии по эффективности правосудия Совета Европы (European Commission for the Efficiency of Justice, СЕРЕЈ). Благодаря вниманию высшего руководства судебной системы взаимодействие с организацией отличается высокой динамикой и практикоориентированной результативностью.

Так, в прошлом году на заседании Рабочей группы СЕРЕЈ-SATURN в г. Валетте (Мальта) были обсуждены современные подходы к управлению сроками судебного разбирательства и судебным временем, внедрению индикаторов эффективности судов, цифровых технологий и аналитики. В ходе двусторонних встреч с руководством СЕРЕЈ были определены приоритетные направления дальней-

шего сотрудничества по практическому применению стандартов СЕРЕЈ в контексте судебных реформ в Республике Казахстан.

На 45-м пленарном заседании СЕРЕЈ, которое состоялось в г. Страсбурге (Франция), делегация Верховного Суда РК представила отечественный опыт цифровизации и этичного применения искусственного интеллекта. Следует отметить, что казахстанская модель судебной системы рассматривается международным сообществом как пример сочетания институциональной стабильности и управленческих инноваций.

Существенную роль в международной деятельности судебных органов играют совместные меры по совершенствованию механизма международной защиты прав человека. Так, представители Судебной администрации приняли участие в защите двух докладов Республики Казахстан в Комитете ООН по правам человека в Женеве, включая Национальный доклад по правам человека в рамках 4-го цикла Универсального периодического обзора по правам человека и доклад о выполнении Международного пакта о гражданских и политических правах.

Это позволило продемонстрировать эффективную комплексную работу, осуществляемую в течение последних пяти лет по совершенствованию национальной системы защиты прав человека и скоординиро-

ванное взаимодействие судебной власти и иных заинтересованных государственных органов в процессе имплементации международных правозащитных стандартов.

Устойчивая позитивная динамика развития трансграничного взаимодействия судебной системы Республики Казахстан и укрепление её практической значимости на международной арене свидетельствуют о результативности комплексного подхода. Данный формат включает внедрение передовых международных правоприменительных практик, расширение региональных и глобальных связей, цифровизацию процессов, а также повышение эффективности судебного администрирования.

Применение выверенных дипломатических механизмов и соблюдение высоких протокольных стандартов при подготовке и проведении международных мероприятий способствует укреплению доверия со стороны зарубежных партнёров и повышению эффективности институционального диалога.

Последовательное развитие международных связей, расширение партнёрства и системная интеграция передового зарубежного опыта формируют прочную основу для дальнейшего повышения качества правосудия, совершенствования судебного администрирования и усиления роли Республики Казахстан в международном правовом сообществе.

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ІС ЖҮРГІЗУ**

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО
И АДМИНИСТРАТИВНЫЙ
ПРОЦЕСС**

АБСТРАКТНЫЙ НОРМОКОНТРОЛЬ В АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ

Движение как всякое изменение есть единство покоя и отрицания покоя.

Георг Гегель, немецкий философ

С 1 июля 2021 года в Республике Казахстан действует полноценная система административной юстиции, призванной разрешать споры в сфере публично-правовых отношений посредством судебного контроля. С момента ее внедрения прошло более четырех лет, что вполне достаточно, чтобы сделать предварительные выводы относительно реализации целей реформы.

Показатель удовлетворяемости исков граждан и предпринимателей к административным (государственным) органам сохраняется в диапазоне 58-60 процентов (по некоторым категориям дел до 80 процентов), в том числе за счет работоспособности правовых инструментов (принципов, процедурно-процессуальных гарантий и т.п.).

Это дает основания считать, что цели административной юстиции достигнуты. Экспертное, прежде всего, юридическое сообщество оценивает эту реформу положительно.

В Послании народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» Глава государства поручил расширить сферу административной юстиции с передачей в АППК широкого круга административных правонарушений и гражданско-правовых споров.

Это потребовало анализа (ревизии) действующих составов административных правонарушений, в частности, возможности перевода составов, предусматривающих санкцию в виде лишения специального права, лишения разрешения либо приостановления его действия, а также исключение из реестра приостановления или запрещения деятельности, в отраслевые нормативные правовые акты, поскольку указанные санкции связаны с осуществлением административной процедуры.

В этом ключе Правительство совместно с Верховным Судом провели работу по ис-

**АЙБЕК
АМАНГЕЛДИН**

*Судья
специализированного
межрайонного
административного суда
г.Астаны,
профессор Академии
правосудия при Высшем
Судебном Совете РК,
докторант PhD Maqsut
Narikbayev University*

ключению из подведомственности судов общей юрисдикции оставшихся видов публично-правовых споров с последующей передачей в специализированные административные суды.

29 декабря 2025 года вступили в силу поправки в АППК, внесенные Законом РК от 17 декабря 2025 года №241-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам административной юстиции, нормотворчества и организации юридической помощи», которыми из подведомственности судов гражданской юрисдикции в юрисдикцию специализированных административных судов переданы две категории публично-правовых споров:

1) производство по делам об оспаривании законности нормативного правового акта (далее - НПА) (глава 30 ГПК) – АППК дополнен новой главой 26-1. Производство по административным делам об оспаривании законности подзаконного нормативного правового акта (его положений);

2) производство по делам об установлении неправильности записей актов гражданского состояния (глава 44 ГПК) путем исключения из ГПК (без внесения поправок в АППК), что позволит в последующем рассматривать такие дела в рамках административного судопроизводства.

Таким образом, в административном судопроизводстве появился новый пятый вид иска – иск о нормоконтроле.

При этом из предварительных данных статистики видно, что в 2023 году в гражданские суды республики поступил 91 иск об оспаривании законности нормативных правовых актов, из них с вынесением решения рассмотрено 24 гражданских дела (удовлетворен 1, отказано в иске – 23).

В 2024 году поступил 51 иск, с вынесением решения рассмотрено 11 гражданских дел (удовлетворен 1, отказано в иске - 10), и в 2025 году поступило 20 исков, из них рассмотрено с вынесением решения 6 гражданских дел (удовлетворен 1, отказано в иске – 5).

Применительно к оспариванию НПА, есть основания считать, что данный перевод направлен на повышение процедурно-процессуальных гарантий граждан и (или) юридических лиц, на которых распространяется дей-

ствие подзаконного нормативного правового акта, и соответствует международной практике (в Германии, Латвии, Молдове, Кыргызстане дела о нормоконтроле рассматриваются в порядке административного судопроизводства).

В чем особенности нового вида иска о нормоконтроле?

Согласно части 1 статьи 167-1 АППК гражданин или юридическое лицо, на которых распространяется действие подзаконного нормативного правового акта, считающие, что принятым подзаконным нормативным правовым актом (его положением) нарушаются и (или) могут быть нарушены их права и законные интересы, гарантированные Конституцией и законами Республики Казахстан, вправе обратиться в суд с иском об оспаривании законности подзаконного нормативного правового акта (его положений).

Прокурор в случае отклонения протеста на не соответствующий закону подзаконный нормативный правовой акт уполномоченным органом или должностным лицом, принявшим незаконный подзаконный нормативный правовой акт, либо вышестоящим уполномоченным органом или должностным лицом обращается в суд с иском об оспаривании законности подзаконного нормативного правового акта (его положений) (абзац второй).

Возможность подачи иска об оспаривании подзаконного нормативного правового акта, таким образом, предоставлена широкому кругу лиц, при этом ограничен он лишь теми лицами, кого такой НПА (его положения) непосредственно затрагивает по общим правилам территориальной подсудности (по месту принятия оспариваемого НПА или по месту нахождения ответчика) (ч.1 ст.106 АППК), без необходимости соблюдения досудебного порядка урегулирования спора.

Иными словами, такой иск может быть подан только тем лицом или от того лица, чьи права, свободы или законные интересы непосредственно были нарушены (ограничены, умалены) либо существует действи-

тельная угроза их нарушения (ограничения, умаления) оспариваемым в суде подзаконным нормативным правовым актом.

Наименование главы 26-1 АППК и связанные с ней новые нормы законодателем дополнены словом «подзаконного», что конкретизирует подведомственность этих споров административным судам и исключает риск ошибочного обращения с такими исками, проверка которых отнесена к исключительной компетенции Конституционного Суда (конституционное судопроизводство) (законов, например).

Поэтому административный суд не рассматривает иск о нормоконтроле законов на соответствие Конституции – это прерогатива лишь Конституционного Суда в ходе процедур, установленных соответствующим Конституционным законом (такие иски подлежат возврату как неподлежащие рассмотрению в порядке административного судопроизводства в силу пп. 11) ч.2 ст.138 АППК).

В силу подпункта 5) статьи 1 **Закона РК «О правовых актах»** под подзаконными нормативными правовыми актами понимаются иные, не являющиеся законодательными актами, нормативные правовые акты, издаваемые на основе и (или) во исполнение и (или) для дальнейшей реализации законодательных и иных вышестоящих по иерархии нормативных правовых актов (пп. 5) ст.1 **Закона**).

Перечень НПА, в свою очередь, определен статьей 7 названного Закона.

Иск об оспаривании законности подзаконного нормативного правового акта (его положений) подается в суд в течение трех месяцев со дня, когда истцу стало известно о нарушении и (или) возможном нарушении данным актом его прав, свобод и законных интересов, гарантированных Конституцией и законами республики (ч. 3-1 ст.136 АППК).

Установленный срок подачи данного иска превышает предусмотренный в административном судопроизводстве месячный срок для подачи других видов исков (об оспаривании и др.), кроме иска о признании, который может

предъявляться в течение 5 лет с момента возникновения соответствующего правоотношения. Исчисление трехмесячного срока поставлено в зависимость от момента, когда истцу стало известно о нарушении и (или) возможном нарушении НПА его прав, свобод, а не от момента принятия оспариваемого НПА (его положений).

При этом срок рассмотрения административного дела по иску о нормоконтроле был сокращен по сравнению со сроком рассмотрения дела, предусмотренным в гражданском процессе (до 29 декабря 2025 года), и составляет один месяц. В ГПК срок рассмотрения таких дел составлял более полутора месяцев (с учетом подготовки дела к судебному разбирательству) (принятие и подготовка 15 рабочих дней).

В стране действует огромный пласт нормативно-правовой базы: ежедневно Парламент принимает новые законы, а Правительство, центральные государственные и местные исполнительные органы, их ведомства ежедневно принимают множество подзаконных НПА, которые имеют прямое действие.

При этом нормативная база является неидеальной как творение человека, и объективно содержит в себе противоречия и пробелы, а между нормами права различных законодательных актов имеют место коллизии, что может нарушать права, свободы и законные интересы граждан и предпринимателей.

В соответствии со статьей 167-2 АППК суд по иску о нормоконтроле проверяет наличие компетенции уполномоченного органа, должностного лица, принявших подзаконный НПА, соответствие всего подзаконного НПА (его положений) законам республики (кроме Конституции).

Отказ лица, обратившегося в суд, от своего требования не является основанием для нерассмотрения административного дела, что вызвано публичным интересом и распространением оспариваемого НПА в отношении неопределенного круга лиц, на права и свободы, законные интересы которых распространялось действие оспоренного подзаконного нормативного правового акта (его положений).

Законодатель предусмотрел невозможность повторной проверки законности

подзаконного НПА (его положений) по искам других граждан и/или юридических лиц в той его части, которая ранее проверялась в судебном порядке (ч.3 ст.167-3 АППК), признавая обязательность ранее состоявшегося решения суда (вне зависимости от результата).

По всей видимости это объясняется тем, что оспариваемый подзаконный НПА (его положения) распространяется на индивидуально неопределенный круг лиц в рамках регулируемых общественных отношений и рассчитан на неоднократное применение, и административный суд, вне зависимости от автора иска, по долгу службы (ex officio), следуя активной роли, обязан оценить законность подзаконного НПА, что исключает повторное рассмотрение.

Признание Конституционным Судом РК неконституционными законов и иных нормативных правовых актов, с применением которых вынесен судебный акт, является основанием к пересмотру решений, определений и постановлений по новым обстоятельствам (ст.455 ГПК и ст.170 АППК).

Вместе с тем, аналогичное право в отношении лица (а равно иных лиц, не участвовавших в деле), оспорившего подзаконный нормативный правовой акт, процессуальным законом не предусмотрено, в отношении которого применен подзаконный нормативный правовой акт, признанный судом не соответствующим закону (кроме Конституции) и недействующим.

Конституционный принцип равенства всех перед законом и судом (статья 14) дает основание считать, что в рассматриваемой ситуации также должен наступать аналогичный эффект, схожий с правовыми последствиями нормативных постановлений Конституционного Суда в части возможности пересмотра состоявшихся судебных актов, не только в отношении истца, но и иных лиц, по делам которых применялся признанный судом недействующим подзаконный НПА.

Процессуальный закон не предусматривает ограничения по судебной проверке законности подзаконного НПА в порядке абстрактного нормоконтроля, уже утратившего силу, но повлиявшего или продолжающего влиять на права и обязанности граждан и (или) юридических

лиц. Такое предположение следует из положений ч.2 ст.138 АППК, в которой для суда (судьи) отсутствует основание для возврата иска, если на день его подачи оспариваемый НПА (его положения) прекратили свое действие.

При рассмотрении административных дел о нормоконтроле суд исходит из норм конкретного закона, регламентирующего соответствующие отношения, устанавливая иерархию (подчиненность) нормативных правовых актов (ч.3 ст.167-2 АППК). Статья 159-1 АППК предусматривает, что суд, признав обоснованным иск об оспаривании законности подзаконного нормативного правового акта (его положений), выносит решение об удовлетворении иска.

В решении указывается, каким законам (кроме Конституции РК) и в какой части противоречит оспариваемый подзаконный нормативный правовой акт, и признание подзаконного нормативного правового акта недействующим полностью или в отдельной его части с момента принятия акта.

Решение суда о признании незаконным подзаконного нормативного правового акта (его положений) или сообщение о нем должно быть опубликовано в средствах массовой информации за счет средств органа, его принявшего (издавшего). Опубликование должно быть осуществлено не позднее десяти календарных дней со дня вступления решения суда в законную силу.

Как представляется, если суд установит, что уполномоченный орган (должностное лицо), принявший подзаконный нормативный правовой акт, вышел за пределы компетенции, либо подлежащий в данном случае применению подзаконный нормативный правовой акт (его положения) противоречит нормам законов республики, имеющих более высокую юридическую силу, то решением суда такой подзаконный НПА полностью или его отдельные положения признаются не соответствующими закону (кроме Конституции) и недействующими.

Такое решение суда обязательно для уполномоченного органа или должностного лица, принявшего этот подзаконный нормативный правовой акт, а равно решение суда обязательно для неопределенного круга лиц, на права и свободы, законные интересы которых распространялось действие оспоренного подзаконного нормативного правового акта (его положений) (статья 167-3 АПК). При этом видится резонным проработать законодательно либо выработать судебную практику в ситуации, когда после решения суда об удовлетворении иска образовался правовой вакуум (пробел в правовом регулировании).

Представляется, что для этой цели в определенных случаях решение суда может заменить собой соответствующий подзаконный нормативный правовой акт (его отдельные положения), до принятия его в установленном порядке, и это не будет нарушать принцип разделения властей. Схожий механизм предусмотрен применительно к административным актам (ч.2 ст.157 АПК).

Уверены, что административные суды продолжают активно применять прогрессивные принципы и подходы, предусмотренные в АПК и по новому виду иска о нормоконтроле, последовательно вырабатывая и развивая административную и судебную практики, развивая и укрепляя правовое государство.

РАСШИРЕНИЕ СФЕРЫ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ

Вопросы расширения сферы административной юстиции в контексте поправок, внесенных в АПК Законом Республики Казахстан от 17 декабря 2025 года, были обсуждены на семинаре, организованном судебной коллегией по административным делам суда г.Астаны.

С кратким обзором нового Налогового кодекса выступил директор департамента методологии Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан О.А. Абдрахманов, судья судебной коллегии по ад-

министративным делам суда г.Астаны А.Г. Шаяхметова остановилась на основных изменениях в АПК в свете Закона Республики Казахстан от 17 декабря 2025 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные

акты Республики Казахстан по вопросам административной юстиции, нормотворчества и организации юридической помощи», судья СМАС г.Астаны Н.Е. Аубакиров осветил проблемные вопросы правоприменительной практики.

Особое внимание было уделено и актуальным вопросам досудебного производства, судебной практики по налоговым, земельным и другим спорам.

МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ: ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТ

ҰЛАН ҚАЗЫКЕН

*Алматы қаласы
мамандандырылған
ауданаралық әкімшілік
сотының судьясы*

Мемлекеттік сатып алу институты қоғам үшін өзекті тақырып болып табылады. Саладағы мәселелердің күрделілігі бірқатар факторларға байланысты.

Біріншіден, мемлекеттік сатып алу саласы көптеген заңдар мен ережелермен реттеледі.

Екіншіден, бұл сала кешенді: құқық пен экономиканың тоғысында орналасқан.

Үшіншіден, күрделі институт болған соң, судьялардан, заңгерлерден құқықтың аралас салаларында терең білімді және нарықтың ерекшелігін түсінуді талап етеді.

Төртіншіден, заң нормалармен қоса, цифрлық жүйелермен де жұмыс істеудің нюанстарын білу қажет: заманауи мемлекеттік сатып алулар толығымен цифрлық форматқа ауыстырылған.

Бесіншіден, мемлекет сатып алу жөніндегі даулар қоғамдық-құқықтық және жеке құқықтық элементтерді біріктіреді.

Мемлекеттік сатып алу қорытындыларына дау айту әкімшілік даулардың едәуір бөлігін құрайды. Осы санаттағы істердің статистикалық деректерін алатын болсақ, олардың санында біртіндеп ұлғаюдың бары байқалады. Мәселен, 2023 жылы 215 талап келіп түсті, барлығы 211 іс аяқталды, оның ішінде: шешім шығарумен қаралғаны – 65 болса, соның қанағаттандырылғаны – 40, бас тартылғаны – 25. Қанағаттанушылық 61,5% құрады. Жалпы қайтарылғаны – 142 талап болса, оның ішінде: қайтарып алуға байланысты – 61, дауды реттеуге байланысты – 3. Соттылығы бойынша 4 іс жіберілді. Жеке ұйғарымдар 13 іс бойынша шығарылды.

2024 жылы 306 талап келіп түсті, барлығы 286 іс аяқталса, соның 107-сі шешім шығарумен қаралған. Оның ішінде: 42-сі

қанағаттандырылды, бұл даулардың осы санаты бойынша шығарылған шешімдердің жалпы санының 40% құрайды, 65 немесе 60% бойынша бас тартылды. 80 талап қайтарылса, 16 іс соттылығы бойынша жіберілді.

2025 жылы 559 талап келіп түсті. Оның ішінде: 156-сы шешім шығарумен қаралса, осы істердің қанағаттандырылғаны – 43, бұл даулардың осы санаты бойынша шығарылған шешімдердің жалпы санының 27,5% құрайды. Ал бас тартылғаны – 113 немесе 72,4 %. Жалпы қайтарылғаны – 180 талап болса, оның ішінде: қайтарып алуға байланысты – 14, дауды реттеуге байланысты – 4-уі қайтарылған. Жеке ұйғарымдар 4 іс бойынша шығарылды.

Әкімшілік-құқықтық практика Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне, «Мемлекеттік сатып алу туралы» заңы (бұдан әрі – Заң) мен «Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 21.04.2022 жылғы нормативтік қаулысына негізделген.

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы негізінде мемлекеттік сатып алуға қатысушылар арасындағы даулар екі түрге бөлінеді:

1. Өнім берушіні таңдау және онымен мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу процесінде туындайтын даулар;

2. Мемлекеттік сатып алу туралы шарттан туындайтын даулар.

Осылайша, көрсетілген нормативтік қаулының 1-тармағына сәйкес, соттар жеткізушіні таңдау және онымен мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу процесі бойынша дауларды ажыратады және олар ӘРПК ережелері бойынша қаралады.

Шағымдану кезінде істердің соттылығын анықтау үшін мемлекеттік сатып алу кезеңдерін де ажырату маңызды. Яғни, мемлекеттік сатып алу процесі бірнеше кезеңдерді қамтиды:

1) мемлекеттік сатып алудың жылдық жоспарын, мемлекеттік сатып алудың алдын ала жылдық жоспарын әзірлеу және бекіту;

2) өнім берушіні таңдау және онымен шарт жасасу;

3) шарттың орындалуы (Заңның 6-бабының 1-тармағы).

Мемлекеттік сатып алудың алғашқы екі кезеңінде тапсырыс берушінің заңсыз әрекеттеріне, әрекетсіздігіне немесе шешімдеріне шағымдануды әкімшілік соттар ӘРПК шеңберінде қарайды. Бірақ қазіргі уақытта рейтингтік-балдық жүйе шеңберінде жарияланған істер сот арқылы қаралмайды. Ал басқаларда дауды реттеудің сотқа дейінгі тәртібі міндетті түрде сақталады.

Осылайша, әкімшілік соттар дауларды мемлекеттік сатып алу шеңберінде келесі санаттар бойынша қарайды.

1. Әлеуетті өнім берушінің әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне, тапсырыс берушінің, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушының, мемлекеттік сатып алуды бірыңғай ұйымдастырушының, комиссиялардың, сарапшының, мемлекеттік сатып алу саласындағы бірыңғай оператордың шешімдеріне, сондай-ақ, уәкілетті органның және мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының, олардың лауазымды адамдарының әрекеттеріне, әрекетсіздігіне, шешімдеріне қойылатын талаптар.

2. Заңның 8-бабы 4-тармағының 2) тармақшасына сәйкес, осындай деп танылған әлеуетті өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп тану туралы уәкілетті органның шешіміне дау айту туралы талап-арыздар.

3. №646 қағидалардың¹ 53 және 58-тармақтарында көрсетілген уәкілетті органның және оның аумақтық бөлімшелерінің шешімдері (тізілімдерді қалыптастыру және жүргізу қағидалары).

4. Бақылау іс-шараларының нәтижесінде, оның ішінде камералдық бақылау нәтижесінде анықталған бұзушылықтарды жою туралы нұсқамалар, хабарламалар.

Уәкілетті органның мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар тізіліміне әлеуетті өнім берушіні енгізу туралы шешімдеріне шағымдану туралы әкімшілік талаптарды қарау кезінде мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасудан жалтаруға байланысты соттар мемлекеттік

¹ Мемлекеттік сатып алу саласында тізілімдерді қалыптастырудың және жүргізудің қағидаларын бекіту туралы // Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2024 жылғы 26 қыркүйектегі № 646 бұйрығы.

сатып алу жеңімпазының шартқа қол қою міндетін белгілейтін Заңның 17-бабы 5-тармағының талаптарын негізге алады.

Шартқа қол қойылмаған жағдайда, әлеуетті өнім беруші оған қол қою үшін өзіне байланысты барлық шараларды қабылдағанын, бірақ оның еркіне тәуелді емес объективті жағдайларға байланысты оған қол қоя алмағанын дәлелдеуге тиіс.

Уәкілетті органның әлеуетті өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізу туралы бұйрығының күшін жою туралы әкімшілік талап, әлеуетті өнім берушіден түскен жағдайларда шарт жасасудан жалтару негізінде қанағаттандырылуға жатпайды:

- шарт жасасудан жазбаша бас тарту;
- шарттың елеулі талаптарына өзгерістер енгізу туралы ұсыныстар;
- орындалуы тапсырыс берушіге мемлекеттік сатып алуды жариялау кезінде көрсетілген шарттармен шарт жасасуға кедергі келтіретін өзге де жазбаша өтініш.

Сонымен қатар, 2022 жылғы 1 қаңтардан бастап келісім комиссиясына өнім берушіні шарт жасасудан жалтару себебі бойынша жосықсыз қатысушылар тізіліміне енгізу туралы шешімге шағымдану рәсімі қолданылатынын атап өткен жөн. Келісім комиссиясы осы мәселе бойынша дауларды сотқа дейін реттеудің міндетті рәсімі болып табылады.

Сот практикасын талдау мемлекеттік сатып алу саласына қатысты ӘРПК нормалары мен нормативтік қаулы ережелерін одан әрі жетілдіруді талап ететінін көрсетеді. Мәселен, істердің осы санаты бойынша қолда бар сот практикасы сот шешімі негізінде хаттама заңсыз, ал шарт жарамсыз деп танылғаннан кейін, мемлекеттік сатып алуға қатысушылар тап болатын салдарларды есепке алмайды.

Осылайша мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру жаңа талап-арыздар мен теріс салдарды туғызады. Нормативтік қаулыға сәйкес, лауазымды адамдардың заңсыз әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) немесе шешімдеріне шағымдану туралы даулардан туындайтын дауларды реттеудің сотқа дейінгі тәртібін міндетті түрде сақтау туралы түсініктеме беріледі.

ҚР ӘРПК шеңберінде, нормативтік қаулының 19-тармағына сәйкес, әлеуетті өнім беруші тапсырыс берушінің, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушының, мемлекеттік сатып алуды бірыңғай ұйымдастырушының, комиссиялардың, сарапшының, мемлекеттік сатып алу саласындағы бірыңғай оператордың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), шешімдеріне, егер олардың әрекеттері (әрекетсіздігі), шешімдері құқықтары мен заңды мүдделерін бұзса, әлеуетті жеткізуші уәкілетті органға, сотқа шағымдануға құқылы.

Осы санаттағы даулар бойынша сотқа дейін реттеу тәртібін сақтау міндетті болып табылады, әйтпесе талап арыз ӘРПК-нің 138-бабы 2-бөлігінің 1) тармақшасына сәйкес қайтарылуға жатады.

Осылайша, талдау нәтижесінде тұтынушылар көбінесе бәсекелестікті шектейтін және сатып алынатын тауарлар мен қызметтердің ерекшеліктеріне сәйкес келмейтін рәсімдерді, сондай-ақ, тендерлік құжаттаманы дұрыс жасамағандықтан таңдайтыны анықталды. Мұндай бұзушылықтарға мемлекеттік тұтынушылар да, тауарлар мен қызмет көрсетушілер де жол беретінін атап өту маңызды. Бұл мемлекеттік сатып алулардағы мәселелердің жүйелік сипатын көрсетеді, оларды шешу үшін кешенді тәсіл қажет.

Мемлекеттік сатып алулардағы сот істері санының артуы мемлекеттік қаражатты тиімді пайдалануға кері әсерін тигізеді. Ұзақ сот істері әлеуметтік маңызды жобаларды іске асыруды кешіктіреді және қосымша әкімшілік шығындарды тудырады. Бұл тәсіл бизнестің мемлекеттік сатып алу жүйесіне деген сенімінің төмендеуіне және тендерге әлеуетті қатысушылар санының азаюына әкелуі мүмкін.

1.01.2025 жылдан бастап күшіне енген «Мемлекеттік сатып алу туралы» заңның, 1.01.2026 жылдан бастап күшіне енген Салық кодексінің және әкімшілік істер бойынша сот практикасын қорытатын осы саладағы Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысын одан әрі жетілдіру қажет.

Сот істері санының күрт өсуі Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесін шұғыл реформалау, сондай-ақ, сатып алу рәсімдерінің сақталуын бақылауды күшейту және осы салада жұмыс істейтін мамандардың біліктілігін арттыру қажеттілігін алға шығарып отыр.

Жазатайым оқиғаларды арнайы тергеп-тексеру актілерін әкімшілік тәртіппен даулау негіздері

ӨНДІРІСТЕГІ ЖАЗАТАЙЫМ ОҚИҒАЛАРДЫ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ – ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ ЖҮЙЕСІНІҢ МАҢЫЗДЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ БІРІ. ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫНАН ТУЫНДАЙТЫН ДАУЛАР БОЙЫНША ТАРАПТАР ЕҢБЕК ИНСПЕКТОРЫ, ЖҰМЫС БЕРУШІ МЕН ҚЫЗМЕТКЕР БОЛЫП ТАБЫЛАДЫ.

**ЖАЗИРА
МҰХАМЕТОВА**

*Маңғыстау облысы
мамандандырылған
ауданаралық
әкімшілік сотының
судьясы*

Арнайы тергеп-тексеруге ауыр немесе адам өлімімен аяқталған жұмыстағы жазатайым оқиғалар, зардап шеккен адамдардың өндірістік жарақатының ауырлық дәрежесіне қарамастан, бір мезгілде екі және одан да көп жұмыскер ұшыраған топтық жазатайым оқиғалар, топтық улану оқиғалары жатады.

Арнайы тергеп-тексеруге жататын жағдайларды қоспағанда, еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеруді өндірістік жарақаттың ауырлық дәрежесі туралы қорытынды алған кезден бастап жиырма төрт сағат ішінде жұмыс берушінің актісімен комиссия жүргізеді. Комиссия құрамында төраға ретінде мемлекеттік еңбек инспекторы, сондай-ақ жұмыс беруші және жұмыскерлердің өкілдері комиссия мүшесі ретінде іріктеледі.

Жұмыс орнында жұмыс уақыты ішінде болған, жұмысы қызмет көрсету объектілері арасында жүріп-тұрумен байланысты жұмыскер, жіберуші тараптың жұмыскері бара жатқан жолда, оның ішінде жұмыс берушінің немесе қабылдаушы тараптың тапсырмасы бойынша бара жатқан жолда, сондай-ақ еңбек міндеттерін орындау кезінде, іссапар уақытында еңбекке жарамсыздыққа не қайтыс болуға әкеп соққан жағдайлар жазатайым оқиғалар ретінде есепке алынады.

Тергеп тексеру комиссиясы жиналған құжаттар мен материалдар негізінде еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаның мән-жайлары мен себептерін айқындайды. Жазатайым оқиғаның жұмыс берушінің өндірістік қызметімен байланысын зерделейді. Және тиісінше зардап шеккен адамның оқиға орнында болуы оның еңбек міндеттерін орындауы екені түсіндірілгенін анықтайды.

Жазатайым оқиғаны еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға ретінде немесе еңбек қызметіне байланысты емес жазатайым оқиға ретінде сыныптайды, әрі еңбек

қауіпсіздігі және еңбекті қорғау талаптарының бұзылуына жол берген адамдарды айқын-дайды. Сонымен бірге өндірістегі еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардың себептерін жою және алдын алу жөніндегі шараларды белгілейді.

Еңбек заңнамасына сәйкес, тергеп-тексеру нәтижесінде жазатайым оқиғалар ретінде:

- Жұмыс басталар алдында немесе аяқталған соң жұмыс орнын, жабдықтарды, жеке қорғаныс құралдарын дайындау кезінде;

- Жұмыс уақытында немесе іссапар барысында;

- Жұмыс берушінің тікелей тапсырмасын орындау кезінде;

- Зиянды немесе қауіпті өндірістік факторлардың әсері салдарынан болған жағдайлар есепке алынады.

Бұл тізім толық емес, әрбір жағдайда өндіріс пен оқиға арасындағы байланыс комиссия тарапынан жеке тәртіпте анықталады. Сонымен қатар, өндірістік жарақат болып танылмайтын жағдайлар да көрсетілген. Олар:

- Қызметкердің өз бастамасымен жұмыс берушінің мүддесіне қатысы жоқ әрекеттер жасауы;

- Өзіне қасақана зиян келтіру;

- Қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде жарақат алу;

- Өндірістік факторларға байланысы жоқ денсаулық жағдайының күрт нашарлауы;

- Алкоголь, есірткі немесе уытты мастықтың салдарынан туындаған жағдайлар.

Акт комиссия мүшелерінің көпшілігінің пікірлері ескеріле отырып ресімделеді.

Егер еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру кезінде комиссия өрескел абайсыздық зиянның туындауына немесе оның ұлғаюына себеп болғандығын анықтаса, онда комиссия тараптардың сабақтас жауаптылығын қолданады және жұмыскермен жұмыс беруші кінәсінің дәрежесін пайызбен айқындайды. Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру жөніндегі комиссия мүшелерінің біреуі комиссияның (көпшіліктің) тұжырымдарымен келіспеген жағдайда, тергеп-тексеру актісіне «ерекше пікірге қара» деген ескертпемен қояды.

Тергеп-тексеру комиссия құрамында жүргізіліп акт көпшілік дауыспен қабылданғанмен, комиссия төрағасы еңбек инспекторы болғандықтан әкімшілік акт болып табылады және әкімшілік сотпен даулануға жатады.

2025 жылдың 11 айында Маңғыстау облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотына аталған санаттағы даулар бойынша 34 әкімшілік талап қою түскен. Оның 13-і бойынша шешім шығарылған, 4 талап қою қанағаттандырылса, 9 талап қою қанағаттандырудан бас тартылған, 2 әкімшілік талап қою тараптардың татуласуына байланысты қайтарылған.

Мысалы: Жұмысшы К. «West Oil Software» ЖШС слесарь болып қызмет атқарған. 2025 жылғы 28 қаңтарда сағат 13.45 шамасында К. Ақтау қаласы, 29А шағын ауданы 26 ғимараттағы өндірістік базаның ішінде орналасқан жүк көтергіш механизмімен (кара) автокөліктердің шиналарын жинастыру жұмыстарымен айналысқан. Сол уақытта карамен арматура жинағын көтеріп жатқанда, кара бір қапталына аударылған, ал зардап шегуші караның құлап бара жатқан бағытына қарай секіріп кеткен, содан кара оны басып қалып қайтыс болған.

Комиссия құрамы осы жазатайым оқиғаға қатысты арнайы тексеру жүргізіп, тексеру нәтижесі негізінде еңбек қызметіне байланысты оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісін жасап, орын алған жазатайым оқиға еңбек қызметіне байланысты деп есептеп, жұмыс берушінің кінәсі 50%, жұмыскердің кінәсі 50% деген қорытындыға келген.

Қайтыс болған К.-ның әкесі актімен келіспей, баласының жазатайым оқиғаға кінәсінің жоқ екенін көрсетіп, сотқа жауапкер еңбек инспекциясының еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісін заңсыз деп тану және күшін жою туралы әкімшілік талаппен жүгінген.

Соттың шешімімен талап қоюшы К.-ның әкімшілік талап қоюы келесі негіздермен қанағаттандырылған, арнайы тергеп-тексеру актісі заңсыз деп танылған және күші жойылған.

Сотта жұмыс беруші К.-ны базадағы шиналарды жинау жұмыстарына тарту кезінде мақсатты нұсқама жүргізбеген, қараны басқаруға жол беріп, оны оқытудан өткізбегені анықталған. Сондықтан комиссияның жұмыскердің тарапынан өрескел абайсыздық орын алды деген уәждерін сот негізсіз деп тапты. Жұмыскер өз бастамасымен жұмыскердің мүддесімен байланысты емес жұмыстар атқармаған. Базаны жинау жұмыстары жұмыс берушінің бастамасы бойынша жүргізілген. Бұл орайда комиссияның 50 пайыз жұмыскердің кінәсі деген уәждері негізсіз.

Келесі мысал, 2025 жылғы 31 қаңтарда сағат 07:00 шамасында Қоғамның №5 ұңғымаларға қызмет көрсету басқармасының цементтеу агрегатының моторисі М. өзіне бекітілген арнайы техникасының қозғалтқышына май алу үшін «Балкан» ғимаратына барып, екі литр қозғалтқыш майын алып, жолын қысқартып автокөлігі тұрған тұраққа «Балкан» ғимаратының алдында орналасқан автокөліктерді қарауға арналған бақылау шұңқыры (смотровая яма) мен қазылған траншея арасымен өтіп бара жатқан кезде бақылау шұңқырына құлап жазатайым оқиға орын алған.

Комиссия құрамы осы жазатайым оқиғаға қатысты арнайы тексеру жүргізіп, М. жұмыс берушінің мүддесімен байланысты емес жұмыстарды немесе өзге де әрекеттерді зардап шегушінің өз бастамасы бойынша орындаған, яғни, өзінің денсаулығы мен өміріне қауіп төніп тұрған жерлерді көре тұра, өз бастамасымен сол жерден өткен деген қорытындыға келген. Яғни, болған жазатайым оқиға еңбек қызметімен байланысты емес деп танылған.

М. актімен келіспей Маңғыстау облысының бас мемлекеттік инспекторына қарсылық жолдаған. Бас мемлекеттік еңбек инспекторы болған жазатайым оқиға еңбек қызметіне байланысты орын алған жазатайым оқиға ретінде есепке алынсын деген қорытындыға келген. Ал Қоғам жауапкер бас мемлекеттік еңбек инспекторының қорытындысын заңсыз деп тану және күшін жою туралы талап қоюмен сотқа жүгінген.

Сот талап қоюды қанағаттандырудан бас тартып, оқиға М.-ның кезегінде, жұмыс кезінде, өзінің міндеттерін орындау барысында, яғни өзінің мүддесін емес, жұмыс берушінің мүддесіне сәйкес жұмысты атқару

барысында орын алғанын ескеріп, бас мемлекеттік еңбек инспекторының қорытындысын заңсыз деп тану және күшін жоюға негіздер жоқ деген тұжырымға келген.

Аталған мысалдардан, жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеру актілері, осы актілерге қарсылықпен қарау нәтижесінде шығарылған қорытындылар әкімшілік тәртіппен сотта даулануға жататыны көрінеді.

Инсульт пен миокард инфаркті қазіргі заманғы қоғамда өлімнің негізгі себептерінің бірі болып табылады. Аталған аурулар көбінесе кенеттен туындап, адам өмірінің қысқа мерзім ішінде үзілуіне алып келеді.

Алайда мұндай өлім жағдайлары еңбек қатынастары, сақтандыру міндеттемелері немесе азаматтық-құқықтық жауапкершілік шеңберінде қаралған кезде сот тәжірибесінде елеулі қиындықтар туындатады. Себебі зардап шеккен адам денсаулығы мен өндірістік факторлардың ықпалы арасындағы себептік байланыс медициналық қорытындымен расталуы тиіс.

Инсульт пен инфаркт медициналық тұрғыдан созылмалы немесе жедел патологиялық үдерістердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Сот ісін жүргізу барысында бұл жағдайлар көбінесе «табиғи өлім» санатына жатқызылып, үшінші тұлғалардың жауапкершілігін алып тастауға негіз болады. Дегенмен кейбір жағдайларда жұмыс жағдайының ауырлығы, психоэмоциялық жүктеме, өндірістік стресс немесе еңбек қауіпсіздігі талаптарының бұзылуы аталған аурулардың өршуіне түрткі болуы мүмкін.

Соттың тәжірибесінде екі тарап өзінің медициналық қорытындыларын тапсыруы мүмкін, бұл кезде сот медициналық сараптамасы тағайындалады. Осы тұста сот үшін басты мәселе – инсульт немесе инфарктің өздігінен туындағанын не сыртқы факторлардың әсерінен күшейгенін анықтау болып табылады.

Жазатайым оқиғаны тергеп тексеру актісін даулау – еңбек құқықтарын қорғаудың маңызды құқықтық тетігі. Оның тиімді жүзеге асырылуы тергеудің объективтілігіне, дәлелдемелердің толықтығына және құқық қолдану тәжірибесінің сапасына тікелей байланысты. Бұл санаттағы дауларды сапалы түрде қарау еңбек қауіпсіздігін арттыруға және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге ықпал ететіні сөзсіз.

БАСТЫ ТАҚЫРЫП ТЕМА НОМЕРА

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ:
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР МЕН
ҚАЗАҚСТАНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҰРҒЫДАН
ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

**ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВОСУДИЕ:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ
И ТЕНДЕНЦИИ ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
В КАЗАХСТАНЕ**

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЮСТИЦИЯ ДЛЯ КАЗАХСТАНА

Вопрос о возможности создания экологических судов в нашей республике я поднимал в статье, касающейся странового обзора по экологическим судам (журнал «Заңгер», 2022, № 11). Целесообразность специализированных экологических судов касается их специализации, эффективности (рассмотрение в одном процессе вопросов, связанных с применением уголовного, гражданского и других видов судопроизводства; уменьшение сроков рассмотрения жалоб, исков; снижение судебных издержек). Этим будет обеспечено единообразие судебной практики; широкое участие в процессе общественности, заинтересованных третьих лиц и т.п.

**БЕЙБУТ
ШЕРМУХАМЕТОВ**

*Судья Верховного Суда
Республики Казахстан*

Речь идет и о возможности широкого использования альтернативных способов разрешения экологических споров: мировое соглашение, медиация, партисипативная процедура, реституционное правосудие.

В нашей стране возражения относительно экологических судов связаны с недостаточным пониманием экологической науки и права в целом, недостаточностью экологических культуры и поведения. Отсутствием определений понятиям экологической юстиции, экологической апелляции, экологической безопасности, кто относится к должностным лицам и органам экологической юстиции, каковы их функции и задачи.

Термин «юстиция» понимается как государственная деятельность по защите прав и свобод граждан, обеспечению правопорядка, контролю соответствия кодексов, законов и нормативных правовых актов Конституции, их соблюдению, устранению внутренних противоречий между ними.

Экологическая юстиция выглядит как концепция, которая имеет своей задачей неукоснительное возмещение в полном объеме ущерба, причиненного окружающей среде, привлечение к строгой ответственности лиц, виновных в причинении такого вреда. Однако самого определения «экологической юстиции» нет.

На мой взгляд, экологическая юстиция – это вид государственной деятельности, направленной на защиту и охрану окружающей среды (далее – ООС), законных прав населения Казахстана на экологически чистую и безопасную среду обитания. Она призвана обеспечить правопорядок в сфере сохранения природных ресурсов и их рационального использования и должна осуществляться посредством системы органов государственной власти и управления, уполномоченных должностных лиц, контроля соответствия кодексов, законов и правовых актов Конституции, их соблюдения и применения в области экологии, устранения внутренних противоречий между ними.

В системе государственных органов эти задачи должны возлагаться на Президента, Парламент, Правительство, Министерства экологии и окружающей среды и водного хозяйства (далее – МЭОС, МВХ), государственного экологического омбудсмана, природоохранные полицию и прокуратуру, экологические суды. В этом списке нет «государственного экологического омбудсмана», «экологических судов», «экологической апелляции» – как раз о необходимости ее создания и пойдет речь в данной статье.

Органы государственной власти и управления сами по себе не справятся с возложенными на них обязанностями без «встречного движения» снизу – со сто-

роны граждан, общественных организаций и объединений, без экологической культуры, экологического самосознания, экологически ответственного поведения. Наше государство, общество нуждаются в изменении старого мировоззрения, переосмыслении и введении новых этических норм, оценочных позиций с учетом всей совокупности многообразных отношений общества и природы.

Понятие экологической юстиции тесно переплетено с «экологической справедливостью» (*в большинстве значений слово «justitia» переводится как «справедливость»*). Например, федеральное «Агентство по охране окружающей среды правительства США» определяет экологическую справедливость как «справедливое отношение и значимое участие всех людей, независимо от расы, цвета кожи, национального происхождения или дохода, в разработке, реализации и обеспечении соблюдения законов, правил и политики в области ООС».

В 1991 году в Вашингтоне состоялся Первый национальный саммит экологического лидерства цветных людей по обеспечению экологических прав меньшинств на безопасную для жизни и здоровья экологическую обстановку из-за выбросов в окружающую среду вредных веществ на объектах по обработке, хранению и утилизации опасных отходов. На саммите был принят консенсусный документ «Принципы экологической

справедливости» с целью поддержания коммуникации и развития движения за экологическую справедливость в интересах меньшинств.

В 2017 году власти Нью-Йорка приняли законы по вопросам экологической справедливости в городе и разработки плана по включению экологической справедливости при принятии решений, направленные на изучение экологического неравенства, влияющего на жизнь сообществ с низким доходом и меньшинств. Были созданы независимый Консультативный совет по экологической справедливости и Межведомственная рабочая группа из сотрудников 19 городских агентств. Назначаемый мэром старший советник по вопросам экологической справедливости курирует межведомственное взаимодействие, разработку отчета, портала и плана соответствующих мероприятий.

Экологическая справедливость связана с понятием экологической культуры, как совокупности материальных и духовных ценностей в области экологии, направленных на ООС и уважение к природе, устойчивое взаимодействие с экосистемами. Они определяют экологическое сознание, экологическое поведение и способность людей пользоваться своими экологическими знаниями и умениями в практической деятельности, для обеспечения общественного прогресса в его единстве с окружающей средой.

В Экологическом кодексе страны (далее – ЭК) содержится глава 12 «Экологическая

культура, образование и просвещение». Согласно ст.191 ЭК под экологической культурой понимается «система знаний, навыков и ценностных ориентаций, выражающая и определяющая характер отношений между человеком и природой, меру и способ включенности человека в деятельность по сохранению и развитию природной среды». Экологическая культура создает основу не только для развития самосознания человека, роста благосостояния государства. Привитие основ этой культуры является одной из основных задач, связанных с семейным воспитанием и просвещением в организациях образования, корпоративной культурой, общественными отношениями в условиях системы жилищно-коммунального хозяйства.

Положения Орхусской конвенции предполагают обеспечение доступа общественности к экологической информации о состоянии атмосферного воздуха, изменении климата, состоянии водных и земельных ресурсов, биоразнообразии, энергетической обстановке, управлении отходами.

Государство может поддерживать экологическое образование и просвещение по следующим приоритетным направлениям, как определение долгосрочного плана действий в области экологического образования в целях содействия переходу Республики Казахстан к устой-

чивому развитию; совершенствование учебно-методической и научно-методической основ экологического образования и просвещения.

Важными элементами являются подготовка квалифицированных специалистов в области ООС, продвижение лучших отечественных и зарубежных инновационных педагогических методик по формированию экологической культуры в целом; создание практико-ориентированных модулей, содержащих интегрированные решебники, игровые, иллюстративные, справочные и другие виды материалов, которые позволят обеспечить доступ населения к экологическому образованию и просвещению.

Государство содействует развитию различных некоммерческих, молодежных, школьных организаций, осуществляющих программы и мероприятия по экологическому просвещению в обществе и семье; подготовке специалистов в области адаптации к изменению климата, информированию общественности о прогнозируемых техногенных воздействиях, воздействиях изменения климата, уязвимости человека и окружающей среды в таких условиях и мерах по адаптации к изменению климата (ст.194 ЭК).

Значение экологической культуры заключается в сохранении природы и снижении загрязнения окружающей среды. Люди, осознающие важность экологии, активно принимают участие в различных инициативах по ох-

ране природы и уменьшению негативного воздействия человека на экосистемы. Это может включать в себя участие в субботниках, акциях по уборке мусора, а также принятие мер по уменьшению выбросов вредных веществ в атмосферу и водные источники.

Одним из аспектов сохранения природы является сохранение биоразнообразия. Экологическая культура способствует осознанному отношению к уникальным экосистемам и видам живых организмов. Люди с развитой экологической культурой могут поддерживать парки, заповедники и программы по сохранению исчезающих видов.

Экологическое же сознание – это понимание необходимости охраны природы, осознание последствий нерадивого отношения к ней. Экологическое сознание означает понимание и осознание того, что каждый человек несет ответственность за сохранение как отдельных видов животных и растений, так и в целом жизни на Земле.

Экология вооружает людей знанием способов борьбы с опасными тенденциями разрушения природных ресурсов, в понимании какие реальные масштабные угрозы может принести невежество и недопустимая небрежность, самонадеянность в вопросах экологической безопасности. К ним относится и возможность утраты способности биосферы к воспроизвод-

ству и поддержанию своих пригодных для жизни качеств и свойств. Необходимо использовать огромные возможности средств экологического просвещения для определения, по каким основным направлениям идет разрушение окружающей среды и природных ресурсов, альтернативных путей решения практических задач по сохранению существующих экосистем.

Важным аспектом значения экологической культуры является формирование ответственного отношения к окружающей среде у каждого человека. Экологически грамотные люди становятся более осознанными потребителями, они могут делать выбор в пользу экологически чистых товаров и услуг.

Экологическая грамотность – термин, введенный в начале 1990-х годов американским педагогом Дэвидом У.Орром и физиком Фрильофом Капррой, означающий совокупность познаний и навыков, направленных на поддержание необходимого состояния окружающей среды, предупреждение негативных явлений. Быть экологически грамотным означает понимать принципы организации экологических сообществ (т.е. экосистем, биосферы) во имя здоровья, светлого будущего своих детей, внуков.

Каждый индивидуум от простого гражданина до чиновника любого ранга, общественные деятели, обязаны осознавать свои место и роль в экосистеме, не допускать того, что может привести

к разрушению окружающей среды.

Экологически ответственное поведение следует понимать как процесс взаимодействия человека с окружающей средой, содействие поддержанию желательного состояния окружающей среды. Он включает в себя бережное и рациональное обращение с природой, ее ресурсами, соблюдение чистоты (например, не сорить в местах личного и общественного отдыха, при передвижении, на пляжах, уборка за собой мусора, применение веществ, не загрязняющих и не отравляющих воду, растительность и т.п.) и др.

В Казахстане успешно действуют специализированные омбудсмены в разных сферах общественной жизни, например, страхо-

вые, по правам человека, налоговые, по автотранспортным вопросам и т.п.

С 2021 года на Атырауском НПЗ учреждена должность омбудсмена по экологическим вопросам. Первым экоомбудсменом стала правозащитник, профсоюзный активист Салтанат Рахимова. Это первый опыт, пока в промышленной сфере и всего лишь на одном предприятии.

Задачи экоомбудсмена – оказание содействия местной общественности в объединении усилий с АНПЗ в поисках эффективных решений по сохранению экологии в регионе и ее возможного улучшения, донести до предприятия вопросы и чаяния горожан и, в свою очередь, рассказать горожанам о деятельности предприятия, которое вносит

огромный вклад в экономику региона, так и всей страны. С июня 2023 года новым омбудсменом по экологическим вопросам в ТОО «АНПЗ» стал Артур Шахназарян.

Полагаю, что в Казахстане нужен омбудсмен на государственном уровне. Эту идею еще в начале 2018 года предложила Ассоциация экологических организаций Казахстана. Государственный омбудсмен должен заниматься разрешением жалоб от физических лиц, общественности на действия правительства, органы государственной власти, местного самоуправления, должностных лиц уполномоченных органов.

Ему следует предоставить полномочия проводить расследования конкретных фактов нарушения природоохранного законодательства, ущемления законных прав и интересов физических лиц, выступать посредником и сообщать о результатах принимаемых мер и рекомендациях вышестоящим государственным органам, инициировать судебные процессы или участвовать в них.

В силу своего предназначения государственный экологический омбудсмен обязан следить за развитием политики и законодательными предложениями, чтобы гарантировать, что они не представляют серьезной или необратимой угрозы для окружающей среды, обеспечивать доступ общественности к экологи-

ческой справедливости, способствовать альтернативному разрешению экологических споров.

В соответствии с положениями АППК, ГПК и КоАП при центральных государственных органах существуют специальные апелляционные комиссии по жалобам на действия (бездействие) и решения нижестоящих подразделений на местах. Если заявители не согласны с их актами, они вправе обратиться с жалобой в суд.

Как показывает практика, в большинстве случаев жалобы отклоняются. Причина недовольства заявителей кроется в том, что проверки субъектов бизнеса, решения о привлечении их к различным видам ответственности, судебные иски, наложенные на них штрафы, иногда в немыслимо огромных размерах, инициированы самими же центральными органами. Членами этих комиссий являются чиновники этих министерств и ведомств. Случаи, когда апелляционные комиссии удовлетворяют жалобы, можно пересчитать по пальцам.

Экологическая апелляция просто обязана строиться на паритетных началах, баланса интересов граждан, общественности и государства, отвечать требованиям ком-

петентности и экологической грамотности. В составе экологических апелляционных комиссий при Министерствах ЭОС и ВХ половина их членов должна состоять из авторитетных экологов от общественных организаций, с большим опытом работы. Комиссии следует наделить правом привлечения экспертов и специалистов для дачи консультаций и заключений, медиации и иных альтернативных способов разрешения споров.

Думается, что по результатам разрешения споров и жалоб в апелляционных экологических комиссиях количество жалоб, подаваемых в суд на решения и действия (бездействие) должностных лиц, органов государственной власти может существенно уменьшиться.

Судьи же экологического суда будут избираться из действующих судов по соответствующим специализациям. Обычно экологические споры возникают лишь в определенных областях Казахстана с неблагоприятной экологической обстановкой. Например, в Министерстве ЭОС наша республика разделена на несколько таких зон. В этой связи экологические суды можно создать по тому же региональному принципу.

Мир поступательно движется к созданию Всемирного экологического кодекса; действуют Международный экологический суд, Межпарламентская Ассамблея СНГ. Ею приняты десятки документов по вопросам экологии и ООС

с целью сближения национальных законодательств. Это модельные Лесной, Водный, Земельный, Экологический кодексы, Кодекс о недрах и недропользовании, модельные законы «Об экологической безопасности», «О зонах экологического бедствия», «Об оценке экологического ущерба», «Об экологическом туризме», «О ликвидации накопленного экологического ущерба (вреда)», «Об экологической безопасности транспортировки нефтепродуктов по трубопроводам», «О государственных информационных системах в области охраны окружающей среды, природопользования и обеспечения экологической безопасности». Разработаны Рекомендации по формированию экологической политики и организации национальных центров экологической безопасности.

Пунктом 4.4 Концепции СНГ о взаимодействии в области ООС и рационального природопользования борьба с изменением климата, предупреждение чрезвычайных ситуаций и ликвидация последствий стихийных бедствий, ООС признаны объектами приоритетного внимания ввиду огромного значения

экологии для охраны здоровья населения. Отмечена необходимость в изучении экологической проблематики, в формировании у молодежи экологического сознания (Стратегия международного молодежного сотрудничества государств – участников СНГ на 2021-2030 годы).

Вопросы экологии и ООС – не пустой звук. Экологическая безопасность включена в перечень обстоятельств, отнесенных к национальной безопасности Казахстана в целом. В подп.б) ст.4 Закона «О национальной безопасности Республики Казахстан» экологическая безопасность определяется как состояние защищенности жизненно важных интересов и прав человека и гражданина, общества и государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду.

Одним из основных национальных интересов Казахстана является сохранение и улучшение состояния окружающей среды, рацио-

нальное использование природных ресурсов (подп.15) ст.5). Резкое же ухудшение экологической ситуации, качества питьевой воды, стихийные бедствия и иные чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера, эпидемии и эпизоотии признано одной из угроз национальной безопасности нашей страны (подп.18) ст.6).

В Казахстане созданы и действуют природоохранная полиция и природоохранные прокуратуры. Осталось довести до конца создание экологической юстиции посредством учреждения института государственного экологического омбудсмана, экологической апелляции при центральных уполномоченных органах и экологических судов.

Вышеперечисленные вопросы, полагаю, должны быть предметом глубокого и детального изучения нашими юристами-правоведами, представителями экологической общественности для выработки понятия «экологическая юстиция», необходимости ее внедрения в правовое поле Казахстана.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАУЛАРДЫ ҚАРАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі кезеңде сот жүйесінде экологиялық даулардың қаралуы жиі кездеседі. Қоршаған ортаның ластануы, экологиялық талаптардың сақталмауы және табиғи ресурстарды пайдалану кезіндегі кемшіліктер экологиялық қауіпсіздіктің бұзылуына алып келеді. Мұндай жағдайда экологиялық құқықтарды қорғаудың негізгі тетігі ретінде сот билігі дауларды шешуде маңызды орын алады.

Экологиялық даулар – бұл қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында туындайтын құқықтық қайшылықтар. Олардың басты ерекшелігі – даудың нысаны экологиялық талаптардың сақталуы немесе сақталмауы болып табылады. Яғни, тараптар арасындағы келіспеушілік тікелей қоршаған ортаға әсер ететін қызметке, экологиялық рұқсаттар мен экологиялық бақылауға қатысты болады. Сондықтан, экологиялық дауларды қарау кезінде соттар экологиялық қауіпсіздік пен қоғамдық мүддені басты қағида ретінде басым қояды.

Осы тұрғыда өз тәжірибемде қаралған іспен бөлісе кетсем. Қызылорда облыстық сотының әкімшілік істер жөніндегі сот алқасында «Аралтұз» акционерлік қоғамына қатысты іс қаралды. Аталған іс кәсіпорынның шаруашылық қызметінен емес, оның қоршаған ортаға әсер етуіне байланысты экологиялық талаптарды сақтау-сақтамауынан туындаған экологиялық дау болып табылады. Даудың мәні – Экология департаментінің кәсіпорынға берген бұзушылықты жою туралы нұсқамасының заңдылығына қатысты. Бұл нұсқама экологиялық заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Іс Арал ауданы Жақсықылыш кенті тұрғындарының арыздары негізінде қозғалған. Онда «Аралтұз» акционерлік қоғамының тұз өндіру қызметі барысында ауаға шаң-тозаңның таралуы, өндірістік және тұз қалдықтарын дұрыс басқармауы, экологиялық рұқсат талаптарының сақталмауы салдарынан қоршаған ортаға теріс әсер келтіріліп отырғаны көрсетілген.

Осы арыздарға байланысты Экология департаменті жоспардан тыс тексеру жүргізіп, кәсіпорынның өндірістік экологиялық бақылау бағдарламасының орындалуын, қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсаттардың сақталуын, ауа сапасын бақылау нәтижелерін және қалдықтарды басқару тәртібін тексерді. Тексеру нәтижесінде анықталған бұзушылықтар бойынша бұзушылықты жою туралы нұсқама қабылданған.

**ШОЛПАН
МАЛИКОВА**

*Қызылорда облыстық
сотының судьясы*

«Аралтұз» акционерлік қоғамы бұл нұсқамамен келіспей, сотқа жүгінген. Кәсіпорын өз уәжінде кейбір экологиялық талаптардың орындалғанын және анықталған кемшіліктердің үшінші тұлғалардың әрекеттерімен байланысты екенін алға тартқан. Алайда, сот алқасы бұл уәждерді экологиялық дау мәніне сай бағалады. Соттың ұстанымы бойынша, өндірістік объектінің операторы ретінде кәсіпорын қоршаған ортаға әсер етуге байланысты барлық экологиялық процестерге, оның ішінде өндірістік экологиялық бақылаудың нәтижелеріне және зертханалық талдаулардың дұрыстығына толық жауапты.

Даулы істің маңызды мәселесі – кәсіпорын өзінің өндірістік базасына қатысты мемлекеттік экологиялық сараптама қорытындысын алу міндетін орындамағанында болды. Объектінің экологиялық санаты өзгергендіктен, кәсіпорынға жаңа экологиялық міндеттер жүктелді.

Экологиялық кодекс бойынша мұндай жағдайда қоршаған ортаға әсер ету туралы декларациямен шектелмей, міндетті түрде жаңа мемлекеттік экологиялық сараптама қорытындысын алу қажет. Бұл талаптың сақталмауы қоршаған ортаға бақылаусыз әсер ету қаупін туындатады. Сондықтан сот оны экологиялық заңнаманың маңызды бұзылуы деп таныды.

Сот шешімінде Экологиялық кодексте қарастырылған болғызбау қағидатына ерекше мән берілді. Бұл қағидат бойынша, қоршаған ортаға зиян келтіру қаупі бар кез келген қызмет тек барлық экологиялық талаптар сақталған жағдайда ғана жүзеге асырылуы тиіс. Осы қағидатты қолдана отырып, сот «Аралтұз» ісінде даудың экологиялық сипатын нақтылап, экологиялық қауіпсіздікті бірінші орынға қойды.

«Аралтұз» ісі экологиялық құқық бұзушылықтардың алдын алу, заң талаптарын қатаң сақтау керек екенін көрсетті. Бұл практика кәсіпорындарға экологиялық талаптарды формалды емес, мазмұндық тұрғыдан орындаудың қажеттігін түсіндіреді. Сондай-ақ, экологиялық дауларды әділ әрі жан-жақты қарау тек қоршаған ортаның сақталуына

ғана емес, азаматтардың қолайлы өмір сүру ортасына деген конституциялық құқықтарын қорғауға да тікелей ықпал етеді.

Қорытындылай келе, экологиялық даулар қазіргі кезде сот тәжірибесінде маңызды орын алып отыр. Мұндай істер қоршаған ортаны қорғау, табиғатты сақтау және адамдардың қауіпсіз өмір сүру құқығын қамтамасыз ету мәселелерімен тығыз байланысты. Сондықтан соттар экологиялық дауларды қарау кезінде тек заң талаптарын ғана емес, қоғамның ортақ мүддесін де ескереді.

Экологиялық даулардың басты ерекшелігі – қоршаған ортаға нақты зиян келтірілген жағдайлармен қатар, зиян келу қаупінің өзіне де мән берілуінде. Яғни, егер белгілі бір қызмет табиғатқа зиян тигізуі мүмкін болса, соттар оны бағалап, экологиялық талаптардың сақталуын талап етеді. Бұл табиғатты қорғауда алдын алу шараларының қаншалықты маңызды екенін көрсетеді.

Сонымен бірге, мұндай дауларда экология саласындағы мемлекеттік органдардың рөлі ерекше. Олардың жүргізген тексерулері, берген нұсқамалары мен талаптары сотта жан-жақты қаралады. Бұл экологиялық бақылаудың заңды жүргізілуіне ықпал етеді және кәсіпорындардың экологиялық жауапкершілігін арттырады.

Экологиялық даулар адамдардың күнделікті өміріне тікелей әсер етеді. Себебі таза ауа, таза су және қауіпсіз қоршаған орта – әр адамның басты қажеттілігі. Осындай дауларды сотта қарау арқылы тұрғындардың экологиялық құқықтары қорғалып, табиғатқа зиян келтіретін әрекеттерге жол берілмейді.

Мұндай істер кәсіпорындар мен ұйымдарға экологиялық талаптарды сақтаудың маңызын түсіндіреді. Яғни, табиғи ресурстарды пайдалану кезінде заң талаптарын орындамау жауапкершілікке әкелетінін көрсетеді. Бұл өз кезегінде экологиялық тәртіптің қалыптасуына ықпал етеді.

Осылайша, экологиялық дауларды әділ қарау қоршаған ортаның сақталуына, тұрғындардың денсаулығын қорғауға және қолайлы өмір сүру ортасын қалыптастыруға әсер етеді. Сот тәжірибесінде мұндай істердің көбеюі экологиялық заң талаптарының орындалуына және табиғатқа ұқыпты қарау мәдениетінің қалыптасуына жол ашады.

Мемлекеттегі экологиялық басымдықтар мен экологиялық құқықбұзушылықтардың алдын алуға қатысты қадамдар

**АРЫСТАНБЕК
БЕКБОЛАТОВ**

*Маңғыстау облысы
мамандандырылған
ауданаралық
экономикалық сотының
төрағасы*

Экологиялық құқық ұғымы экологиялық мәдениет түсінігімен тығыз байланысты. Экологиялық мәдениет табиғатты құрметтеуге, қоршаған ортаны қорғауға және экожүйемен тұрақты өзара әрекеттесуге бағытталған құндылықтар жиынтығы. Экологиялық түйткілдердің көбеюі, әлемде қоршаған ортаны қорғауға қатысты қадамдардың басты орынға қойылуы Қазақстанда да бұл мәселеге ерекше ден қою қажеттігін алға шығарып отыр.

Бұл тақырыптың маңызды екенін еліміздің соттарында қаралатын экологиялық даулардың мазмұны мен құрылымына қарап та бағамдауға болады. Экологиялық даулар қоғамдағы өзгерістерден бөлек қарастырылмайды. Мұндай сот істерін азайту үшін мемлекеттегі экологиялық басымдықтар мен экологиялық құқықбұзушылықтардың алдын алуға қатысты қадамдарға жіті назар аудару керек.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ұсынған «Таза Қазақстан» бастамасы бүгінде республикалық экологиялық акциядан Қазақстан Республикасының ішкі саясатының негізгі қағидаттары, құндылықтары мен бағыттарын бекіту туралы Президент Жарлығына енгізілген жалпыұлттық қозғалысқа жалғасуда. Бұл жаңа экологиялық мәдениетті қалыптастыра отырып, Қазақстанда тұрақты даму, өмір сапасының жоғары

деңгейі және болашақ ұрпаққа жауапты көзқарас орнықтыруға берік негіз қалайды.

Қоршаған ортаны қорғау, экологияның бүлінуіне жол бермеу мәдениеті отбасылық өнегеге, білім беру мекемелеріндегі тәрбиеге, корпоративтік мәдениетке және әлеуметтік қатынастарға тікелей байланысты. Жалпы экологиялық түйткілдерді реттеудің тетіктері белгілі. Олар:

– Ресурстарды қорғау, су, энергия, ормандар, флора, фауна сияқты табиғи ресурстарды сақтауға;

– жабайы табиғатты сақтап, браконьерлікті жоюға, биосфераны қорғауға және экологиялық мәселелерді шешуге бағытталған экологиялық бастамалар мен қоғамдық қозғалыстарды қолдау арқылы табиғатқа құрметпен қарауға;

– экологиялық саналы мінез-құлықты, қоршаған ортаға минималды із қалдыратын тауарларды сатып алуды және қалдықтарды белгіленген санитарлық, гигиеналық және технологиялық ережелерге сәйкес сұрыптауға,

– табиғатты қорғаудың жаңа әдістерін үйренуге және қажетті ақпаратты таратуға негізделген.

Экологиялық әділеттілік қағидасы бойынша барлық адамдар нәсіліне, мүгедектігіне, жасына немесе әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне қарамастан қауіпсіз, салауатты және таза қоршаған ортада өмір сүруге, жұмыс істеуге және демалуға құқылы. Әділеттілік – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге, мемлекеттік органдар мен үкімет органдарының жүйесін құруға, кодекстердің, заңдардың және нормативтік құқықтық актілердің Конституцияға сәйкестігін, олардың сақталуын және қолданылуын бақылауға және олардың арасындағы ішкі қайшылықтарды шешуге бағытталған.

Соның ішінде экологиялық әділеттілік қоршаған ортаны қорғауға және сақтауға, Қазақстан халқының таза және қауіпсіз өмір сүруге байланысты заңды құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге, табиғи ресурстарды қорғау және оларды ұтымды пайдалану саласында заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған.

Қоршаған ортаға зиян келтіретін заңсыз мәмілелер арқылы пайда табуға болатын жерлерде экологиялық қылмыстар орын алады. Экологиялық құқықбұзушылықтар әлемдегі есірткі контрабандасы, жалған ақша және адам саудасынан кейінгі төртінші орында. Бұл мәселе әсіресе дамушы елдерде өте өзекті. Онда экологиялық құқықбұзушылықтарға қарсы шаралар көбінесе сирек кездесетін жануарлар ұсталып немесе өсімдіктер жойылғаннан кейін қолға алынып жатады.

Бас прокуратураның құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің дерегінше Қазақстанда жыл сайын шамамен мыңнан аса экологиялық қылмыс жасалады. Олардың саны жыл сайын азайғанымен, елге келтіретін қаржылық залал кемімей тұр.

Экологиялық қылмыстар – бұл экожүйелерге зиян келтіретін, аурулардың, экологиялық апаттардың және жабайы табиғаттың деградациясының қаупін арттыратын заңсыз әрекеттер. Қазақстан Республикасының заңнамаларында қоршаған ортаға келтірілген зиянның түріне, залалына қарай арнайы құқықтық баптар қарастырылған. Соның ішінде жерге зиян келтіру, теңіздің ластануы, заңсыз аң аулау, жер қойнауын рұқсатсыз пайдалану секілді құқықбұзушылықтар жиі орын алады.

Сөзіміз негізді болуы үшін Маңғыстау облысының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотында қаралған істі сараптап көрейік. Мұнда талапкер – «ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің Қоршаған ортаны қорғауды реттеу және бақылау комитетінің Қарағанды облысы бойынша экология департаменті» мемлекеттік мекемесінің жауапкер – «CITIC Construction Co., LTD» компаниясына қатысты талабы қаралды. Талапкер жауапкерден қоршаған ортаға келтірілген залал үшін 1 218 512 812 теңге өндіріп алуды сұрап сотқа жүгінген.

Талап арызда көрсетілгендей қоршаған ортаны қорғау саласындағы заңнамаға сәйкес жоспардан тыс тексеру барысында «CITIC Construction Co., LTD» компаниясының арнайы рұқсат алмай әрі шығарындылар үшін төлем жасамай, құмды саз түрінде кең таралған пайдалы қазбаларды заңсыз пайдалану арқылы қоршаған ортаға зиян келтіргені анықталды. Заңнамалық талаптарға сәйкес және жауапкер ұсынған деректерге сүйене отырып келтірілген залалға экономикалық бағалау жүргізілген. Комиссия залал мөлшерін 1 218 512 812 теңге деп көрсеткен. Осыған орай құзырлы орын жауапкерге қоршаған ортаға келтірілген экономикалық залалды өтеу туралы бұйрық шығарған. Алайда, жауапкер бұйрықты орындамаған.

Сот отырысында жауапкердің өкілі минералды шикізатты өндіруді үшінші тарап жүзеге асырғанын, сондықтан қоршаған ортаға келтірілген залал үшін өздерін кінәлі емес деп санайтынын жеткізсе, үшінші тарап – «Mega Start Astana» ЖШС өкілі сотқа минералды шикізатты өндіруге рұқсаты бар екенін және жауапкерге минералды шикізатты жеткізу бойынша қызмет көрсеткенін алға тартты. «ҚазАвтоЖол» ҰК АҚ өкілі болса Қарағанды-Балқаш тас жолын салуға жауапкермен келісімшарт жасалғанын, жауапкер жобаның бас мердігері болғандықтан, жоғарыдағы соманы өндіру құрылысты кешіктіруі мүмкін екенін айтып, талап арызды қанағаттандырмауды сұрады.

Қазақстан Республикасы Экологиялық кодексінің 321-бабы 1-тармағының талаптарына сәйкес, экологиялық құқық бұзушылық жасағандар келтірілген залалды өтеуге міндетті. Осы баптың 4-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу нәтижесінде қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеу ерікті түрде немесе сот шешімі бойынша экономикалық бағалау негізінде жүзеге асырылады.

Сот отырысында талапкер тексеруді тағайындау туралы актімен жауапкердің Қазақстан Республикасы Экологиялық кодексінің талаптарын сақтауын анықтау үшін жоспардан тыс тексеру жүргізілгенін көрсетті. Осы тексеру барысында CITIC Construction Co., LTD компаниясының Қазақстандағы

филиалы Ақжал карьер учаскесінен құм мен сазды топырақты қайта толтыру арқылы қауіпті минералды ресурстарды өндіру жұмыстарын заңсыз және рұқсатсыз жүргізіп, Экологиялық кодекстің талаптарын бұзғаны анықталған. Соған орай жауапкер әкімшілік жауапкершілікке тартылып, 252 500 теңге айыппұл төледі. Сонымен қатар, қоршаған ортаны қорғау заңнамасына сәйкес, талапкер келтірген залалдың сомасы 1 218 512 812 теңгені құраған. Сәйкесінше осы соманы өтеу туралы бұйрық шыққан.

Сот заңды талаптарды ескере отырып, CITIC Construction Co., LTD компаниясының Қазақстан филиалынан қоршаған ортаға келтірілген залал сомасын өндіріп алу талабы толық көлемде қанағаттандырылуы керек деген қорытындыға келді.

Әрине, кәсіпкерлердің табыс тапқаны, жұмысын жолға қойғаны дұрыс. Бірақ, бұл қоршаған ортаны бүлдіріп, табиғатқа зиян келтіру есебінен жүзеге аспауы керек. Елдің экологиясына залал келтіру елдің қауіпсіздігіне, халықтың денсаулығына, қалыпты өміріне зиян келтіру ретінде бағаланғаны жөн. Осы тұрғыдан алғанда талаптың қанағаттандырылып, экологияға залалын тигізген компанияға қомақты айыппұлдың салынуы әділ әрі орынды.

Сот алаңында қаралатын мұндай экологиялық істер көп әрі олардың мазмұны мен залалы әртүрлі. Экологиялық құқық-бұзушылықтардың алдын алып, істерді сапалы қарау үшін бірнеше мәселе оң шешілуі, осы бағытта ауқымды жұмыстар жүргізілуі керек.

Біріншіден, мемлекетке керегі – экологиялық сауаттылық. Ол үшін қоршаған ортаны сақтау және теріс құбылыстардың алдын алу бойынша білім мен дағдылар жиынтығын меңгеру керек. Экологиялық сауатты болу – халықтың денсаулығы мен болашағына қажет экожүйелер мен биосфераны ұйымдастыру принциптерін түсінумен байланысты. Қарапайым азаматтардан бастап барлық деңгейдегі лауазымды тұлғаларға дейін, соның

ішінде қоғам қайраткерлері, әрбір адам экожүйедегі өз орны мен рөлін түсінуге және қоршаған ортаның бұзылуына әкелуі мүмкін әрекеттердің алдын алуға міндетті.

Екіншіден, Қазақстанда қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында, мысалы, сақтандыру, адам құқықтары, салық және көлік мәселелері бойынша мамандандырылған омбудсмендер институты сәтті құрылып, сапалы жұмыс істеуде. Ендігі кезекте біздің республикамызда қоршаған орта мәселелері бойынша мемлекеттік экологиялық омбудсмен лауазымын қарастыру кезек күттірмейді.

Экологиялық омбудсмен үкіметтің, мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және уәкілетті органдардың лауазымды тұлғаларының әрекеттеріне жеке тұлғалар мен қоғамнан түскен шағымдарды шешуге жауапты. Өз өкілеттіктері шегінде олар қоршаған ортаны қорғау заңнамасының нақты бұзушылықтарын және жеке тұлғалардың заңды құқықтары мен мүдделерінің бұзылуын тергеуге жауапты болады. Яғни,

экологиялық омбудсмен лауазымының енгізілуі экологиялық әділеттілікке қоғамның қол жеткізуін қамтамасыз етуде және дауларды шешудің балама әдістерін ілгерілетуде үлкен маңызға ие.

Үшіншіден, Қазақстанда мамандандырылған соттардың құрылып, табысты еңбек етіп жатқанына жұртшылық куә. Ендігі жерде осы мамандандырылған соттар қатарын экологиялық соттармен толықтыру құптарлық іс. Мұндай соттардың қажеттілігін азаматтар мойындап келеді.

Экологиялық менталитеті дамыған елдер жастарды бала кезден жауаптылыққа тәрбиелеп, қоғамдық кеңістікке құрметпен қарау қағидасын қатаң ұстанады. Қазақстан да дәл осындай модельге ұмтылып, мектептер мен жоғары оқу орындарында экологиялық білім беруді енгізіп, волонтерлікті дамытып, ғылыми жобаларды қолдап, тәрбие бағдарламалары арқылы құндылықтарды насихаттау керек. Жоғарыдағы талаптар шешімін табатын болса, экологиялық мәселелер де реттеліп, сәйкесінше экологиялық даулар да азаяр еді.

Экопарктер құрып, дамытудың стандарты әзірленді

Астанада елорда мен оған іргелес өңірде экопарктерді ұйымдастыру мәселелеріне арналған кеңес өтті. Оған Экология және табиғи ресурстар министрі Е.Нысанбаев, Астана қаласының әкімі Ж.Қасымбек, Ақмола облысының әкімі М.Ахметжанов пен мемлекеттік орган өкілдері қатысты.

«Мемлекет басшысының Астана қаласын дамыту мәселелері жөніндегі кеңесте мегаполистердің және облыс орталықтарының қала маңындағы аймақтарында эко-парктер құру қажеттілігіне қатысты тапсырмасын орындау мақсатында министрлік экологиялық парктер құрудың, дамытудың және пайдаланудың стандарттарын әзірлеп, әкімдіктерге жолдады», – деді Е.Нысанбаев.

Эко-саябақтар табиғи ландшафттарға, жергілікті өсімдіктерге және жұмсақ рекреацияға басымдық беретін ең аз араласу принциптеріне сәйкес келуі керек, ал барлық инфрақұрылым – соқпақтар, жарықтандыру, демалыс аймақтары және санитарлық тораптар – қаланың ұзақ мерзімді тұрақты дамуының бөлігі ретінде кейіннен басқару және тұрақты экологиялық мониторингпен қатаң қажетті көлемде және экологиялық орындауда құрылады.

Астананың 2035 жылға дейінгі бекітілген Бас жоспарында елорда аумағының жартысынан астамын көгалдандыру көзделген: бұл қаланың жалпы аумағы 79,7 мың гектар жерінің 42 мың гектарын құрайды. Соңғы жылдары елордада жасыл желектерді отырғызу жұмыстары белсенді жүргізіліп, парк кластерлері қалыптасуда.

От международных стандартов - к национальному применению: Орхусская конвенция в административных делах

В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ И РАСШИРЕНИЯ СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПУБЛИЧНЫХ ОРГАНОВ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ СПОРЫ ВСЁ ЧАЩЕ РАССМАТРИВАЮТСЯ СУДАМИ КАК ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫЕ.

**САЛТАНАТ
ЖАЙЛИБАЕВА**

*Судья
специализированного
межрайонного
административного суда
Восточно-Казахстанской
области*

В своей судебной практике наряду с иными спорами, я рассматриваю дела, связанные с оспариванием решений, действий и бездействия государственных органов в сфере охраны окружающей среды, что требует особого подхода к оценке публичных интересов.

Экологические споры данной категории затрагивают не только индивидуальные права истцов, но и неопределенный круг лиц, а также вопросы устойчивого развития. В этой связи особое значение приобретают международные стандарты, в том числе принципы Орхусской конвенции, применяемые в рамках административной юстиции.

В декабре минувшего года в составе судей из Восточно-Казахстанской области, специализирующихся на рассмотрении экологических споров, я приняла участие в обсуждении темы «Современные тенденции экологического правосудия: международные стандарты и вызовы для Ка-

захстана», организованном ПРООН в Казахстане. Участие судей в специализированных профессиональных мероприятиях, посвященных вопросам экологического правосудия, способствует выработке единых подходов к применению международных стандартов и повышению эффективности рассмотрения экологических споров в административном судопроизводстве.

Профессиональное обсуждение международных стандартов экологического правосудия позволило по-новому осмыслить соотношение международного и национального регулирования и прийти к выводу, что положения Орхусской конвенции не носят для правовой системы Республики Казахстан декларативного характера, а фактически нашли своё отражение и развитие в нормах национального законодательства, прежде всего в Экологическом кодексе РК и Административном процедурно-процессуальном кодексе РК.

ОРХУССКАЯ КОНВЕНЦИЯ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Казахстан является участником Орхусской конвенции, положения которой в соответствии со статьей 4 Конституции республики имеют приоритет над национальным законодательством. Право граждан на благоприятную окружающую среду закреплено также в статье 31 Конституции и конкретизировано в Экологическом кодексе.

С введением АППК существенно расширились возможности судебной защиты в публично-правовых спорах, включая экологические. В соответствии со статьей 6 АППК задачами административного судопроизводства являются защита нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц в сфере публично-правовых отношений, а также обеспечение законности в деятельности административных органов. Указанные задачи в полной мере корреспондируют целям Орхусской конвенции и принципу эффективной судебной защиты.

Активная роль суда, закрепленная в статье 15 АППК, позволяет суду выходить за рамки формального судейства и принимать меры, направленные на всестороннее и полное выяснение обстоятельств дела, что имеет особое значение при рассмотрении экологических споров, затрагивающих публичные интересы.

ПРИНЦИП ДОСТУПА К ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫХ СПОРАХ

Принцип доступа к экологической информации является одним из ключевых в Орхусской конвенции и находит отражение в нормах Экологического кодекса. В частности, нормы статей 30, 31 кодекса предусматривают право граждан на получение полной, достоверной и своевременной информации об окружающей среде, обязанность органов власти предоставлять экологическую информацию, за исключением случаев, предусмотренных законом.

В административной юстиции данный принцип реализуется при рассмотрении споров об оспаривании отказов административных органов в предоставлении экологической информации, которые подлежат судебной проверке

на соответствие требованиям законности, обоснованности и соразмерности. В соответствии со статьями 7 и 8 АППК административные процедуры должны основываться на принципах законности, справедливости и приоритета прав частных лиц.

Полагаю, что при рассмотрении данной категории дел судам следует исходить из презумпции открытости экологической информации, возлагая на административный орган обязанность доказать законность и необходимость ограничения доступа. Такой подход соответствует статье 129 АППК, устанавливающей обязанность административного органа доказывать законность оспариваемого административного акта, действия либо бездействия.

ПРИНЦИП УЧАСТИЯ ОБЩЕСТВЕННОСТИ И СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ ЗА АДМИНИСТРАТИВНЫМИ ПРОЦЕДУРАМИ

Орхусская конвенция гарантирует участие общественности при подготовке и принятии экологически значимых решений и обеспечивает возможность влиять на решения через консультации и общественные обсуждения.

Экологический кодекс предусматривает обязательное участие общественности при принятии экологически значимых решений, в том числе через общественные слушания и обсуждения (статьи 35, 36 Экологического кодекса). Соблюдение данных процедур имеет принципиальное значение при оценке законности административных актов.

В рамках административного судопроизводства суд, руководствуясь статьей 12 АППК, проверяет соблюдение административным органом установленной законом процедуры принятия решения. При этом предметом судебной проверки является не целесообразность управленческого решения, а его соответствие требованиям закона, включая соблюдение процедурных гарантий.

В своей практике я уделяю особое внимание проверке того, были ли обеспечены:

- надлежащее и своевременное уведомление заинтересованных лиц;

- реальный доступ к материалам экологической оценки;

- возможность выразить позицию и влияние общественного мнения на итоговое решение.

Нарушение указанных требований свидетельствует о несоблюдении принципов Орхусской конвенции и, в соответствии со статьей 84 АППК может являться основанием для признания административного акта незаконным.

ПРИНЦИП ДОСТУПА К ПРАВОСУДИЮ И ЭФФЕКТИВНАЯ СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА

Одним из ключевых принципов Орхусской конвенции является широкий доступ к правосудию по экологическим вопросам. Данный принцип нашёл отражение в положениях АППК, направленных на снижение процессуальных барьеров и усиление роли суда в защите прав частных лиц.

В соответствии со статьями 15 и 16 АППК суд вправе истребовать доказательства по собственной инициативе, разъяснять права и обязанности участникам процесса и принимать меры, направленные на восстановление нарушенных прав.

Особое значение эти положения приобретают в экологических спорах, где заявители зачастую не обладают возможностями для самостоятельного сбора доказательств, находящихся в распоряжении административных органов.

В ходе практического тренинга в рамках круглого стола, организованного ПРООН, был рассмотрен кейс, демонстрирующий, что именно активная процессуальная позиция суда позволяет обеспечить реализацию принципа эффективной судебной защиты и соответствует как целям АППК, так и стандартам Орхусской конвенции.

Таким образом, принципы Орхусской конвенции находят системное отражение в нормах Экологического кодекса и АППК и органично интегрируются в практику административной юстиции. Их применение позволяет судам обеспечить баланс частных и публичных интересов, усилить судебный контроль за деятельностью административных органов и сформировать устойчивую судебную практику по публично-правовым экологическим спорам.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями).
2. Орхусская конвенция «О доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды» (Орхус, 25 июня 1998 г.).
3. Экологический кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI ЗРК.
4. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI ЗРК.
5. Обзор судебной практики по делам, связанным с защитой экологических прав // Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан.
6. Рекомендации Комитета по соблюдению Орхусской конвенции по вопросам доступа к правосудию по экологическим делам.

Когда природа становится объектом преступления: современные реалии уголовно-правовой защиты экосистемы

**АСЕЛЬ
ОСПАНБАЕВА**

Судья
специализированного
межрайонного суда
по уголовным делам
Северо-Казахстанской
области

Экологические преступления занимают особое место в системе уголовного права, поскольку их объектом выступают экологические отношения, обеспечивающие сохранение окружающей природной среды, рациональное использование экосистем и защиту интересов настоящего и будущего поколений. Указанная категория преступлений имеет межотраслевой характер регулирования и непосредственно соотносится с конституционным принципом обеспечения благоприятной окружающей среды.

В отличие от преступлений против личности, собственности или общественной безопасности, экологические преступления обладают рядом специфических признаков: латентностью, пролонгированным вредом, диффузностью вреда, отсроченным проявлением негативных последствий, специфической причинно-следственной связью между деянием и вредом, а также сложностью в доказательстве размера экологического ущерба.

Согласно уголовно-правовой доктрине, экологические преступления представляют

собой общественно опасное деяние, направленное против установленного законом режима охраны окружающей среды, нарушающее экологический правопорядок, влекущее причинение экологического ущерба или создающее реальную угрозу его наступления. Уголовно-правовая охрана в данной сфере выполняет превентивную, компенсаторную и восстановительную функции, являясь элементом механизма национальной экологической безопасности.

В современных условиях экологическая преступность трансформируется в экономически мотивированный сег-

мент теневой деятельности, связанный с незаконным использованием природных ресурсов как объекта коммерческого оборота. Данная тенденция усиливается глобальным ростом спроса на биологические ресурсы и коммерциализацией природных объектов в международной торговле.

Наиболее распространёнными уголовно-наказуемыми деяниями в судебной практике являются преступления, предусмотренные статьями 335 «Незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений» и 337 «Незаконная охота» Уголовного кодекса Республики Казахстан.

В структуре преступлений, предусмотренных статьёй 335 Уголовного кодекса, значительную долю составляют дела, связанные с незаконной добычей цист жаброногого рачка «*Artemia salina*». Ресурс имеет высокую биологическую и рыночную стоимость, что превращает в объект незаконного промысла промышленного масштаба. Ценность данного ресурса обусловлена его применением в фармацевтической индустрии, кормовом производстве, аквакультуре и научных исследованиях.

В категории преступлений по статье 337 УК преобладают дела о незаконной охоте на диких копытных – прежде всего, на сибирскую косулю и лося. В ряде случаев деяние носит характер преступного промысла, осуществляемого систематически с целью получения незаконной экономической выгоды.

Кроме того, предусмотрена уголовная ответственность по статьям 336 «Нару-

шение правил охраны рыбных запасов», 339 «Незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещёнными к пользованию видами растений или животных», 339 – 1 «Незаконное обращение с частями или дериватами редких и находящихся под угрозой исчезновения, а также запрещённых к пользованию видов растений или животных», 341 «Уничтожение или повреждение лесов».

Указанные нормы направлены на защиту наиболее уязвимых, стратегически значимых и невозполнимых природных компонентов окружающей среды. Их правовое содержание отражает концепцию дифференцированной охраны природных объектов, исходя из экологической значимости, уровня угрозы биологическому разнообразию, степени восстановления природных ресурсов.

Особую опасность представляют преступления, связанные с уничтожением или повреждением лесов, поскольку нарушения лесных экосистем затрагивают климатический баланс, водный режим территорий, уровень опустынивания и риск природных катастроф. Аналогичная степень риска характерна для деяний, направленных против редких и исчезающих видов: утрата таких видов снижает устойчивость природных цепей и приводит к разрушению экологического равновесия, что может носить необратимый характер.

Между тем, совокупность указанных уголовно-

правовых норм формирует структурированную систему защиты ключевых природных компонентов государственной экосистемы и служит инструментом реализации принципа экологической безопасности. Их применение подтверждает переход от фрагментарной модели охраны отдельных природных объектов к комплексному экосистемному подходу, ориентированному на предотвращение системных экологических угроз, восстановление нарушенных природных связей и обеспечение устойчивого развития.

Экологические преступления представляют собой угрозу не только биологическому разнообразию, но и национальной безопасности, поскольку затрагивают базовые экосистемные ресурсы государства.

Этот вид преступности выступает многоуровневым фактором риска, затрагивающим экологическую, продовольственную, экономическую и социальную безопасность. Её последствия способны дестабилизировать экологический потенциал государства, ограничить ресурсную базу и подорвать стратегические возможности устойчивого развития.

Судебная практика по данной категории преступлений подтверждает необходимость дальнейшей эволюции уголовной политики, включая совершенствование механизмов ответственности, методологии доказывания и применения восстановительных правовых инструментов.

Экологическое правосудие в Казахстане: современная модель регулирования, цифровизация государственного экологического контроля и законодательные реформы

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОВЕСТКА КАЗАХСТАНА В ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ ПЕРЕШЛА В ЧИСЛО КЛЮЧЕВЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИОРИТЕТОВ. УСИЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ, ИЗНОС ИНФРАСТРУКТУРЫ, ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА, РОСТ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОЗНАТЕЛЬНОСТИ И КУЛЬТУРЫ ГРАЖДАН, УСЛОВИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ТРЕБУЮТ ПРИНЦИПИАЛЬНО НОВЫХ ПОДХОДОВ К РЕГУЛИРОВАНИЮ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.

**НУРЛАН
БЕЛХАИРОВ**

*Руководитель управления
правового обеспечения
Комитета
экологического
регулирующего
и контроля
Министерства экологии
и природных ресурсов
Республики Казахстан*

Центральное место в этой трансформации занимает экологическое правосудие — сфера, где пересекаются интересы государства, общества и бизнеса, где принимаются решения, напрямую влияющие на здоровье населения, устойчивость экосистем и безопасность будущих поколений.

Министерство экологии и природных ресурсов Республики Казахстан играет системообразующую роль в модернизации государственного экологического контроля, реформировании законодательства, внедрении цифровых технологий экологического мониторинга, определении критериев допустимого воздействия и формировании прозрачной доказательной базы, которая используется в судах.

Все эти меры создают новый контур экологического правосудия в стране, где суды получают возможность оценивать не только факт нарушения, но и технологическую зрелость предприятия, доступность лучших технологий, реальность угрозы населению и характер восстановительных мероприятий.

В настоящее время ключевым ориентиром экологической политики остается принцип «загрязнитель платит», при котором загрязнитель не только платит за эмиссии и штрафы за сверхнормативные выбросы, но и возмещает экологический ущерб путем восстановления компонентов природной среды до ее базового состояния. Экологический ущерб не оценивается исключительно в денежном эквиваленте, а рассматривается как комплекс мероприятий, направленных на восстановление компонентов окружающей среды.

Таким образом, новая модель ориентирована на реальное возмещение вреда природе и восстановление экологического

баланса, что отражает современный подход к экологической ответственности. Это новый подход, ориентированный на возмещение вреда, нанесенного окружающей среде и на предотвращение будущих нарушений. Он усиливает мотивацию предприятий к модернизации технологий, улучшению эффективности очистных сооружений, минимизации отходов и снижению рисков аварийных выбросов.

Переход к этой модели дополняется внедрением наилучших доступных техник (НДТ), обязательных для предприятий первой категории. Это ключевой инструмент, который меняет понимание вины и меры ответственности в экологических делах.

Если предприятие имело возможность внедрить экологически безопасную технологию, но сознательно продолжало использовать устаревшие решения, создающие повышенное загрязнение, то такое бездействие рассматривается как форма экологической недобросовестности.

Для судов это может служить основанием для более строгой оценки степени ответственности и размера экологического ущерба.

Важную роль в формировании доказательной базы по экологическим делам играет цифровизация государственного экологического контроля. Экологический кодекс прямо предусматривает обязанность операторов объектов I категории внедрить автоматизированную систему мониторинга эмиссии в окружающую среду (АСМ), позволяющую в режиме реального времени фиксировать выбросы, сбросы, концентрации загрязняющих веществ и превышения нормативов.

Работа по установке АСМ требует значительных временных и финансовых затрат. Тем не менее, на конец 2025 года по республике 78 операторов объектов указанной категории уже внедрили систему мониторинга, которая передает данные в режиме реального времени. Более того, в Мажилисе рассматривается законопроект, который предусматривает административную ответственность операторов объ-

ектов I категории за неустановление АСМ и передачу данных в Национальный банк данных о состоянии окружающей среды и природных ресурсов Республики Казахстан.

Данные нововведения в законодательство формируют принципиально новую доказательную среду, обеспечивая объективность, непрерывность и недвусмысленность экологических данных.

В отличие от прежней практики, основанной на выборочных пробах и эпизодических проверках, цифровой мониторинг создает точную хронологию событий, устанавливая источник и характер негативного воздействия.

На законодательном уровне обязательное внедрение автоматизированной системы мониторинга состояния окружающей среды на крупных предприятиях меняет и характер судебных споров. Крупные загрязнители окружающей среды уже не оспаривают факт превышения данных датчиков, прошедших метрологическую поверку, что является объективным доказательством. Споры переходят в плоскость анализа причин превышения, оценки поведения предприятия, распределения ответственности и расчет ущерба.

В этой связи полагаем, что формируется новый этап экологического правосудия, решения принимаются не на основе спорных актов проверок, а на основе полного массива цифровых данных за определенный период.

Важным направлением реформ является определение объектов, оказывающих негативное воздействие на окружающую среду, в зависимости от уровня и риска такого воздействия, на категории. Данный подход обеспечивает дифференцированное правовое регулирование и позволяет устанавливать более строгие требования для предприятий, создающих повышенную экологическую нагрузку.

Наиболее строгие требования предусмотрены для объектов I категории крупных промышленных комплексов, металлургических и нефтехимических производств, энергопроизводящих, добывающих компаний. Именно на эти предприятия приходится основная доля (80%) промышленных выбросов и техногенной нагрузки на окружающую среду. В связи с этим, для них обязательным является внедрение наилучших доступных техник (НДТ), установка автоматизированных систем мониторинга эмиссии в окружающую среду (АСМ) и получение комплексного экологического разрешения (КЭР).

Такая система определения объектов на категории имеет важнейшее значение для экологического правосудия.

Во-первых, она формирует нормативно обоснованную шкалу требований к предприятиям в зависимости от их воздействия на природу, что позволяет судам объективно оценивать уровень риска и степень экологической ответственности.

Во-вторых, наличие НДТ, АСМ и КЭР создает прозрачную доказательственную базу, суды получают возможность опираться на достоверные данные автоматизированной системы мониторинга состояния окружающей среды, технические параметры и фактические возможности предприятия по снижению выбросов.

Категорирование объектов и установление дифференцированных требований обеспечивают более точное определение

тяжести правонарушения, позволяют объективно оценивать поведение предприятия и усилить превентивную функцию экологического законодательства. Это делает систему экологического правосудия более последовательной и справедливой.

Формируется современная система государственного экологического контроля, основанная на трех ключевых принципах: прозрачности, цифровизации и превентивности. Государственный экологический инспектор уже не просто контролер, а специалист, обеспечивающий непрерывную цепочку доказательств от фиксации нарушения до передачи данных в электронную систему.

В своей работе инспектор использует цифровые средства измерения, видеозапись, фотофиксацию, лабораторные методы и стандарты отбора проб. Такой подход повышает качество материалов проверок, делает доказательства сопоставимыми с криминалистическими и формирует высокий уровень доверия суда к полученным данным.

Вместе с тем, Министерство экологии выявило в судебной практике вопросы, требующие разъяснительного уточнения.

Одной из наиболее сложных является проблема определения периода негативного воздействия на окружающую среду, то есть момента, когда фактически начался выброс или сброс загрязняющего вещества. При отсутствии непрерывного мониторинга, предприятия могли интерпретировать время и длительность нарушения в свою пользу, создавая почву для судебных споров. Это противоречит интересам защиты окружающей среды, поскольку не позволяет точно рассчитать экологический ущерб и установить степень опасности.

Для устранения этих пробелов в Мажилисе Парламента Республики Казахстан рассматривается законопроект, предусматривающий законодательное закрепление момента начала негативного воздействия

на окружающую среду в случае выявления факта выброса загрязняющих веществ. Это позволит унифицировать правоприменение и повысить эффективность защиты окружающей среды.

Особое внимание в рамках государственного экологического контроля уделяется обеспечению законности при составлении актов о результатах проверок по выявленным экологическим правонарушениям.

Основные нарушения совершают крупные промышленные предприятия в нефтегазовой, энергетической, горнодобывающей и металлургической сферах, а также объекты, связанные с обращением отходов. Малый и средний бизнес крайне редко становится участником серьезных экологических нарушений. Процессуальное либо процедурное нарушение не уменьшает фактического загрязнения, не устраняет угрозу и не компенсирует ущерб природе. В таких случаях приоритет должен отдаваться сущности деяния и факту вреда, причиненного окружающей среде.

Следует учитывать, что если факт экологического правонарушения документально подтвержден, субъект контроля не отрицает нарушение, а загрязнение подтверждено фото- и видеозаписями, инструментальными замерами, и при этом создало угрозу для здоровья населения, освобождение операторов объектов от ответственности только из-за формальной процессуальной либо процедурной ошибки при

оформлении акта проверки (например, отсутствие подписи), не всегда соответствует принципам объективности, всесторонности и законности.

К сожалению, в прошлом встречались случаи, когда предприятия пытались уйти от ответственности, апеллируя к формальным нарушениям в документах, в то время как причиненный ущерб оставался невозстановленным. Подход, при котором процессуальные формальности превалируют над содержанием, стимулирует недобросовестное поведение и ставит под угрозу здоровье граждан и экологическую безопасность страны.

Международная практика решает этот вопрос однозначно: доказанное загрязнение всегда имеет приоритет над процессуальной либо процедурной ошибкой, если последняя не влияет на сам факт фиксации нарушения.

Все это формирует основы современной модели экологического правосудия, где суды не только устанавливают факт нарушения, но и оценивают технологическую зрелость предприятия, способность предотвратить ущерб, наличие доступных методов снижения воздействия, добросовестность в исполнении экологических обязательств и своевременность принятия мер по восстановлению природы.

Таким образом, реформы государственного экологического контроля, цифровизация мониторинга, внедрение НДТ, развитие системы доказательств и устранение пробелов законодательства создают новый стандарт экологической справедливости.

Казахстан выстраивает модель, в которой соблюдение экологических требований - не формальная обязанность, а основа устойчивого развития, где экологическое правосудие становится не только инструментом защиты природы, но и гарантом безопасности здоровья нынешних и будущих поколений.

Международные стандарты экологического правосудия и растущая значимость экологических прав в глобальной правовой системе

СОВРЕМЕННОЕ РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ДЕМОНИСТРИРУЕТ УСТОЙЧИВУЮ ТЕНДЕНЦИЮ К ПРИЗНАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВ ПОЛНОЦЕННОЙ ЧАСТЬЮ СИСТЕМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.

В последние годы эта тенденция усилилась настолько, что можно говорить о формировании качественно новой модели взаимодействия между экологическим правом, правом на развитие, базовыми правами и свободами, а также международной ответственностью государств за предотвращение экологического ущерба. В то время как ещё двадцать-тридцать лет назад экологические вопросы нередко считались вспомогательными или второстепенными в правозащитной повестке, сегодня наблюдается обратная картина: экологические риски рассматриваются как непосредственная угроза жизни, здоровью и человеческому достоинству.

Принятие в 2022 году резолюции Генеральной Ассамблеи ООН 76/300, офи-

циально признающей право человека на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду, стало важным поворотным пунктом.

Хотя сама резолюция не носит юридически обязательного характера, она отражает глобальный консенсус относительно того, что экологические права обладают самостоятельной правовой значимостью и подлежат защите наравне с другими фундаментальными правами. Это решение закрепило уже сложившуюся в международной практике взаимосвязь между экологическим вредом и нарушением права на жизнь и достаточный уровень жизни, на здоровье, доступ к воде и т.д. Фактически экологические права окончательно перешли из разряда политиче-

ТАТЬЯНА ЗИНОВИЧ

*Эксперт ПРООН
в Казахстане,
исполняющая
обязанности директора
ОФ «Центр исследования
правовой политики»
(LPRC)*

ских и программных в категорию норм, порождающих юридические обязательства государства.

Параллельно с этим важным институциональным развитием международные договорные органы ООН начали активно включать экологическую составляющую в толкование классических прав человека. Так, Комитет ООН по правам человека в Замечании общего порядка №36 указал, что обязанность государства по защите права на жизнь включает предотвращение деградации окружающей среды и снижение рисков, связанных с изменением климата.

Другие органы, включая Комитет по правам ребёнка, пошли ещё дальше: в Замечании №26 зафиксировано, что дети имеют право на доступ к правосудию в экологических делах и на защиту от экологических угроз как от факторов, способных причинить непоправимый вред их физическому и психическому развитию. Неслучайно дети и молодёжь становятся инициаторами многих климатических дел в мире.

Одним из наиболее развитых международных инструментов, обеспечивающих процессуальные гарантии экологического правосудия, является Орхусская конвенция. Она не просто закрепила три ключевых столпа – доступ к информации, участие общественности и доступ к правосудию, но и сформировала практическую архитектуру справедливых процедур.

Именно Орхусская конвенция впервые ввела в меж-

дународное право детальные критерии, касающиеся независимости органов, рассматривающих экологические жалобы, недопустимости чрезмерных финансовых барьеров и необходимости предоставления эффективных средств правовой защиты, включая судебные запреты и восстановление нарушенных экологических прав. В совокупности эти элементы создали основу для того, что сегодня называется «экологическим правосудием»: моделью, в которой экологические вопросы рассматриваются через призму прав человека, а участие общественности становится не факультативной процедурой, а ключевым элементом качества принятия решений.

В последние годы именно судебная практика стала главным драйвером развития экологических прав. Международные и региональные суды, от Европейского суда по правам человека до Межамериканского суда, активно рассматривают экологические дела не как отдельную категорию, а как дела о нарушении основополагающих прав. Судебные решения, выносимые по климатическим вопросам, формируют новую парадигму ответственности государств, основанную на принципах предосторожности и межпоколенческой справедливости.

Особенно заметным является развитие практики конституционных судов, которые признают обязанность государства защи-

щать интересы будущих поколений и предотвращать необратимый экологический ущерб. Таким образом, судебная практика постепенно закрепляет идею о том, что экологическое бездействие может рассматриваться как нарушение позитивных обязательств государства.

Важнейшим элементом современного подхода к экологическим правам является принцип недискриминации. Международные документы подчёркивают, что экологические риски непропорционально ложатся на уязвимые группы населения. Это проявляется в феномене экологического неравенства, когда более бедные и социально уязвимые сообщества проживают в непосредственной близости от источников загрязнения, испытывают зависимость от деградированных экосистем или находятся в зонах максимального воздействия климатических угроз. С этой точки зрения экологическая политика обязана иметь не только природоохранный, но и социальный характер, включая оценку воздействия на разные группы населения и предотвращение экологической дискриминации.

Фундаментальным является и принцип межпоколенческой справедливости, который требует учитывать долгосрочные последствия государственных решений и задаёт этические рамки

для всей климатической политики. Ускоряющиеся климатические изменения делают этот принцип ключевым ориентиром, определяющим параметры допустимости деятельности государства и частных акторов, а также мер по сохранению биоразнообразия и экосистемных услуг.

Научные и политические дискуссии всё чаще обращаются и к принципу предосторожности, позволяющему государству предотвращать экологический ущерб, даже если научные данные являются неполными или носят вероятностный характер. Тем самым создаётся механизм, обеспечивающий приоритет превентивных мер перед реакцией на уже наступившие последствия, что особенно важно в сферах, связанных с химической безопасностью, промышленными выбросами, изменением климата и сохранением биоразнообразия.

Дополняет эту систему принцип «загрязнитель платит», который формирует основу ответственности за причинённый вред. Он играет двойную роль. С одной стороны, возлагает финансовую ответственность за восстановление окружающей среды и компенсацию ущерба гражданам, а с другой – создаёт экономические стимулы для предотвращения загрязнения и внедрения экологически безопасных технологий. Этот принцип активно используется при расчёте экологических убытков и при формировании систем экологического страхования.

На фоне этих глобальных процессов Казахстан занимает важное место как страна, являющаяся участником ключевых международных договоров – Международного пакта о гражданских и политических правах, Конвенции о правах ребёнка, Конвенции о правах инвалидов, а также Орхусской конвенции.

Национальное законодательство, особенно после принятия Экологического кодекса 2021 года, содержит значимые элементы международных стандартов. В кодексе закреплено право каждого на благоприятную окружающую среду, предусмотрены различные формы участия общественности, механизмы раскрытия информации, возможность судебного обжалования экологически значимых решений государственных органов.

Однако, несмотря на эти достижения, сохраняется ряд системных вызовов для Казахстана. На практике доступ к экологической информации всё ещё ограничен; значительная часть экологических данных недоступна для общественности или публикуется в форме, затрудняющей анализ. Финансовые барьеры при судебных разбирательствах остаются высокими, включая стоимость экспертиз, госпошлины и процессуальные издержки.

Процедуры участия общественности, несмотря на нормативное закрепление, часто реализуются формально, без

реального влияния на процесс принятия решений. Всё это приводит к тому, что механизмы экологического правосудия оказываются недостаточно эффективными, а уровень доверия населения к ним остаётся низким.

Международные стандарты дают Казахстану важные ориентиры для укрепления национальной системы – необходимость институционального укрепления механизмов доступа к правосудию, включая обеспечение независимости органов, рассматривающих экологические споры, и снижение финансовых барьеров. Существенную роль может сыграть развитие внесудебных механизмов, таких как институт омбудсмена или экологические медиативные службы.

Речь идет и о повышении прозрачности экологической информации, развитии цифровых платформ открытых данных и обеспечении своевременного раскрытия экологически значимых решений. Международная практика показывает, что участие общественности является ключевым фактором снижения рисков коррупции, повышения качества экологической экспертизы и формирования устойчивой политики, ориентированной на интересы людей.

Успешность реализации экологических прав в конечном счёте определяется судебной практикой.

Судебные органы Казахстана обладают потенциалом для более активного применения международных стандартов, в том числе норм о праве на жизнь, здоровье, безопасную среду и участие в принятии решений. Повышение квалификации судей, формирование экспертного корпуса, развитие научно обоснованной оценки доказательств – всё это является ключом к укреплению экологического правосудия.

Ещё один важный аспект современного развития экологических прав связан с тем, как меняется понимание ответственности в условиях экологических и климатических вызовов и как происходит трансформация экологического правосудия не только через расширение перечня защищаемых прав, но и через переосмысление характера государственно-частных обязательств в сфере охраны окружающей среды.

Многие страны отходят от традиционного подхода, когда ответственность государства ограничивалась обязанностью устанавливать нормы и контролировать их исполнение. На смену этому приходит модель распределенной ответственности, основанная на признании того, что экологические риски являются многоуровневыми и требуют участия различных субъектов: государства, бизнеса,

международных организаций, научного сообщества и гражданского общества. В сфере климатической политики ключевыми становятся такие механизмы, как корпоративная отчетность по устойчивости, климатические сценарии долгосрочного развития, обязательства по сокращению выбросов и требования к ESG-практикам.

Международные документы, включая Руководящие принципы ООН по бизнесу и правам человека,

подчеркивают необходимость должной осмотрительности в сфере прав человека применительно к экологическим и климатическим рискам. Предприятия обязаны оценивать своё воздействие на окружающую среду, предотвращать вред и обеспечивать доступ к средствам правовой защиты для тех, кто пострадал от их деятельности. Расширение сферы корпоративной ответственности в контексте экологических прав является одним из ключевых трендов, формирующих современную правовую архитектуру.

Возрастает значение стратегических экологических исков, которые становятся эффективным инструментом влияния на экологическую политику государств и компаний. Такие дела направлены не только на компенсацию

ущерба, но и на изменение системных практик: корректировку государственных программ, пересмотр энергетической политики, снижение выбросов углерода, повышение стандартов промышленной безопасности. Это формирует новый язык ответственности, позволяя судам оценивать адекватность действий государства с позиций международных стандартов и принципов прав человека.

Для Казахстана развитие стратегических экологических исков может стать важным направлением повышения эффективности правовой защиты. В условиях ограниченного доступа населения к информации и сохраняющихся финансовых барьеров стратегические процессы, иницируемые общественными организациями или группами граждан, способны стать платформой для системного диалога между обществом, государством и бизнесом. Кроме того, такие процессы стимулируют органы государственной власти к более тщательной оценке экологических последствий принимаемых решений и повышают прозрачность административных процедур.

Важным направлением развития является и укрепление научно-доказательной базы экологических дел. Экологическое правосудие требует не декларативных рассуждений, а комплексного анализа

данных: результатов экологического мониторинга, климатических моделей, эпидемиологических исследований, токсикологических заключений.

Судебные органы многих стран уже переходят к практике использования междисциплинарных подходов, опираясь на мнение независимых экспертов, лабораторные исследования и международные критерии оценки риска. Формирование компетентного научного сообщества, способного предоставлять квалифицированные заключения, становится одним из ключевых факторов успешной реализации экологических прав.

Международные стандарты подчёркивают необходимость регулярного, достоверного и публичного мониторинга, охватывающего со-

стояние воздуха, воды, почвы, зелёных насаждений и промышленных выбросов. Для Казахстана, где экологическая информация часто расщеплена между разными ведомствами или публикуется с задержкой, развитие системного мониторинга и цифровых платформ открытых данных является критическим элементом модернизации экологического управления.

Вместе эти тенденции формируют новую логику экологического правосудия, в которой традиционные нормы дополняются современными институтами – корпоративной ответственностью, стратегическими исками, междисциплинарной экспертизой и цифровыми инструментами мониторинга. Современное развитие международных стан-

дартов экологических прав создаёт прочную основу для реформирования национальных систем и для построения эффективных механизмов защиты населения от экологических угроз.

Для Казахстана это не только вопрос исполнения международных обязательств, но и возможность перейти к новой модели экологического управления, основанной на правах человека, социальной справедливости и долгосрочной устойчивости. Экологическое правосудие, будучи частью более широкой системы прав человека, становится важнейшим инструментом обеспечения качества жизни населения и стратегическим ресурсом государства в XXI веке.

В Казахстане пройдет региональный экологический саммит

В столице Казахстана с 22 по 24 апреля 2026 года пройдет первый региональный экологический саммит, на котором главы государств, эксперты и руководители международных организаций обсудят проблемы окружающей среды и водных ресурсов и пути достижения соглашений по актуальным вопросам. Создание открытой международной платформы будет способствовать выработке совместных практических решений экологических проблем.

Предложение о проведении регионального экологического саммита в партнерстве

с ООН в 2026 году было озвучено Президентом Республики Казахстан в ходе 78-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН в 2023 году.

Ожидается, что в обсуждении текущих вопросов примут участие около 1500 участников из стран Центральной Азии, Европейского союза, ШОС и Ближнего Востока. На повестку дня регионального экологического саммита вынесены следующие темы: «Адаптация к экологическим и природным рискам, и экономическая устойчивость»; «Продовольственная безопасность и экосистема реги-

она», «Устойчивое управление природными ресурсами»; «Борьба с загрязнением воздуха и Управление отходами»; «Механизмы достижения экологических амбиций»; «Экологические и цифровые компетенции»; «Поддержка климатического перехода» и др.

В рамках саммита планируется принять общую декларацию со стороны глав государств Центральной Азии.

Право на чистую окружающую среду и как мы его добиваемся в Казахстане на основе международного права

В современном мире вопросы состояния окружающей среды и устойчивого использования природных ресурсов становятся актуальными для каждого человека. Мы являемся свидетелями масштабных изменений экологических условий нашего обитания в результате антропогенного воздействия. Исчезают чистые реки и нетронутые горы, происходят масштабные лесные пожары и наводнения, увеличиваются объемы отходов нашего потребления и заметнее становится городской смог.

ВАДИМ НИ

Директор ОФ
«Социально-
экологический фонд»,
юрист по экологическому
праву

В результате повышения температур и изменения режима выпадения осадков по бассейнам рек Волга и Жайык за 20 лет на 2 метра снизился уровень воды в Каспийском море. Еще два десятилетия назад этот крупнейший в мире внутренний водоем славился своими осетровыми рыбами и черной икрой, сегодня же на рынке в качестве каспийской рыбы продается кефаль, которая является изначальной черноморской рыбой.

Эти изменения происходят на глобальном уровне, затрагивая права всех жителей планеты. Поэтому 28 июля 2022 года Генеральная ассамблея ООН приняла резолюцию 76/300, чтобы признать право на чистую, здоровую и устойчивую окружающую среду одним из базовых прав человека.¹

Казахстан является государством-членом Европейской Экономической Комиссии ООН, где это право получило признание в качестве обычного международного права в статье 1 Конвенции о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхусская конвенция).

Наша страна является Стороной Орхусской конвенции с момента ее вступления в юридическую силу 30 октября 2001 года.² Казахстан ратифицировал конвенцию Законом от 23 октября 2000 года № 92-II ЗРК.³

¹ Электронная библиотека Организации Объединенных Наций, URL: <https://digitallibrary.un.org/>

² Веб-сайт Депозитария Организации Объединенных Наций, URL: <https://treaties.un.org/>

³ Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет»

Орхусская конвенция устанавливает детальные международные стандарты в отношении доступа к экологической информации, участия общественности в принятии экологически значимых решений и доступа к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды.

С помощью права на доступ к экологической информации мы можем получать ее из государственных органов – о том, в каком состоянии находится окружающая среда, какие меры предпринимаются для ее сохранения и улучшения, состоянии здоровья, безопасности людей и т.д. Данные Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной Прокуратуры показывают, что большинство обращений в государственные органы исходит от представителей общественности, например в 2023 году 4900 из 7203.

Несмотря на то, что Орхусская конвенция разрабатывалась в конце 1990-х годов, стандарты статьи 4 конвенции в отношении получения экологической информации по запросам были разработаны с учетом современных трендов на цифровизацию информации. Она определяет право на получение информации в запрашиваемой форме, включая электронную и аудиовизуальную формы, с копиями запрашиваемых документов.

Цифровизация создает практические возможности для получения от государственных органов информации в больших объемах и в цифровом формате, а запрашивать ее мы можем с помощью электронной цифровой подписи, используя Информационную систему

«E-Otinish». Это позволяет исключить ограничения и расходы по распечатке, копированию информации и т.п. Сокращаются сроки ее получения.

Орхусская конвенция не ограничивает право на информацию только нашими запросами, но и требует, чтобы сами государственные органы активно распространяли доступные экологические сведения на основе статьи 5. Международное право в этом случае подходит более гибко, определяя контент и приоритеты по раскрытию экологической информации с учетом возможностей самих стран.

У нас это различные кадастры, базы данных, некоторые из них разрабатывались и поддерживались в электронном формате и раньше, но были доступны ограниченному кругу госорганов и ученых. Сейчас есть возможность выводить в публичный доступ и данные экологического и гидрометеорологического мониторинга РГП «Казгидромет» и сведения о загрязнениях предприятий от Министерства экологии и природных ресурсов. Министерство развивает систему публичного доступа к своим данным на новой информационной платформе – Национальный банк данных о состоянии окружающей среды и природных ресурсов. Эта база данных включает ряд цифровых сервисов, но по состоянию на конец 2025 года работает преимущественно на сбор данных и без предоставления публичного доступа к ним.

Статья 6 Орхусской конвенции устанавливает деталь-

ные международные стандарты в отношении общественного участия в процедуре оценки воздействия на окружающую среду планируемой деятельности со значительным воздействием на окружающую среду. Это дает возможность оценивать потенциальные экологические риски для таких объектов на стадии их проектирования с участием населения, представителей общественных организаций, независимых экспертов и специалистов.

Когда-то это делалось с помощью государственной экологической экспертизы соответствующих документов сотрудниками экологического ведомства, но постепенно мы перешли на более прозрачную систему с участием общественности в рамках специально организуемых общественных слушаний.

По данным Бюро Национальной статистики в 2023 году Министерством экологии и природных ресурсов было согласовано 666 проектов, прошедших оценку воздействия на окружающую среду.

Новая редакция Экологического кодекса от 2 января 2021 года предусматривает много новшеств в экологической сфере. Одно из них – это стратегическая экологическая оценка (далее – СЭО) проектов планов и программ, относящихся к окружающей среде, а также местных планов развития, генеральных планов населенных пунктов.

Она позволяет оценивать экологические риски на ста-

дии государственного планирования с общественным участием. СЭО введена в действие в Казахстане с 1 января 2024 года на основе переходных положений пункта 14 статьи 418 Экологического кодекса.

Обновленным экологическим законодательством предусмотрено также общественное участие на стадии выдачи комплексных экологических разрешений, которыми регулируются экологические аспекты деятельности крупных предприятий I категории на основе наилучших доступных техник.

Это новшество Экологического кодекса также задерживается по срокам реализации на практике. Первоначально планировалось, что комплексные экологические разрешения до 1 января 2025 года получат 50 крупнейших предприятий, но по состоянию на конец 2025 года ни одно предприятие не получило такого разрешения.

Орхусская конвенция устанавливает международные стандарты – это публичное обсуждение проектов нормативных правовых актов. Широкие возможности для такого общественного участия появились в Казахстане с созданием в 2015 году портала «Открытые НПА». Статьи 7 и 8 Орхусской конвенции регулируют общественное участие в обсуждении проектов законов и подзаконных актов, стратегий, концепций, планов, программ на стадии их разработки исполнительными органами власти. Международные стандарты касаются публичного доступа к текстам документов, процедур и сроков участия

в их обсуждении, возможностей представления комментариев и предложений представителями общественности и их учета государственными органами, ответственными за разработку документов.

Орхусская конвенция устанавливает довольно детальные требования в отношении доступа к правосудию. Когда мы требуем реализации наших прав на информацию, на участие в тех или иных процедурах, принятия мер государственными органами в отношении реализации экологических законов и правил, привлечения к ответственности их нарушителей, то важно, чтобы эти права были защищены.

По данным Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры 59 поданных административных исков в первом полугодии 2025 года касались вопросов окружающей среды.

Международным экологическим правом установлены стандарты в отношении обжалования представителями общественности по результатам:

- обращения с запросами в административные органы на получение экологической информации – п.1 ст.9 Орхусской конвенции;

- общественного участия в процедурах оценки воздействия на окружающую среду и выдачи комплексных экологических разрешений – п.2 ст.9 Орхусской конвенции;

- выявления нарушений законодательства, относящегося к окружающей среде, го-

сударственными органами, частными лицами и компаниями – п.3 ст.9 конвенции.

Эти международные стандарты касаются доступа к соответствующим судебным и/или внесудебным процедурам для обжалования, получения эффективных средств правовой защиты, доступа к письменным решениям по итогам рассмотрения. Кроме того, пункты 4 и 5 статьи 9 Орхусской конвенции устанавливают требования к таким процедурам в отношении их справедливости, беспристрастности, своевременности, доступности по затратам, и требуют от государства создавать механизмы для устранения финансовых и иных барьеров для доступа к правосудию.

Следует отметить, что наряду с постоянным обновлением национального экологического законодательства, многие из нововведений реализуются на практике со значительной задержкой.

В связи с этим возникают вопросы определения временной отметки, когда соответствующие экологические права общественности не только декларируются государственными органами, но уже могут быть реализованы на практике в конкретные сроки. Так, заметное отставание от собственных установленных сроков происходит, к примеру, по стратегической экологической оценке и комплексным экологическим разрешениям, а также от общегосударственных темпов перехода на публично доступные информационные системы.

**АЗАМАТТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУ**

**ГРАЖДАНСКИЙ
ПРОЦЕСС**

Некоторые вопросы рассмотрения трудовых споров

В СРАВНЕНИИ С ТАКИМИ ОТРАСЛЯМИ ПРАВА, КАК УГОЛОВНОЕ, ГРАЖДАНСКОЕ И СЕМЕЙНОЕ, ФОРМИРОВАНИЕ КОТОРЫХ УХОДИТ СВОИМИ КОРНЯМИ В ПЕРИОД СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, ТРУДОВОЕ ПРАВО ПРЕДСТАВЛЯЕТ СОБОЙ СРАВНИТЕЛЬНО МОЛОДУЮ ОТРАСЛЬ ПРАВА.

**КЫМБАТ
МАНАКАЕВА**

*Судья кассационного суда
по гражданским делам*

Несмотря на открытость источников, в том числе, касающихся регулирования трудовых отношений, к сожалению, как работники, так и работодатели в нашей стране не знакомы с основами трудового законодательства Республики Казахстан. Повсеместные ошибки правоприменения норм трудового законодательства приводят к конфликтам и судебным разбирательствам, а это моральные, материальные потери и главное – время, затраченное для установления истины по спору и достижения результатов.

С 1 января 2016 года введен в действие Трудовой кодекс Республики Казахстан №414-V ЗРК от 23 ноября 2015 года (далее – Трудовой кодекс).

В период действия Трудового кодекса Верховным Судом Республики Казахстан даны четкие разъяснения по вопросам применения судами законодательства при разрешении трудовых споров в двух нормативных постановлениях от 6 октября 2017 года №9, которое утратило силу в связи с принятием нового от 28 ноября 2024 года №1.

Судебная практика показывает, что одним из нередких случаев, где допускаются ошибки в применении норм трудового законодательства, являются споры, связанные с исками физических лиц, которые принимались на работу без заключения письменных трудовых договоров.

В частности, некоторые суды, отказывая работникам в удовлетворении иска о взыскании заработной платы, оплаты за ежегодный оплачиваемый трудовой отпуск, обязанности работодателей осуществления необходимых пенсионных взносов и т.д. исходили из факта отсутствия письменного трудового договора между работником и работодателем.

Такие выводы представляются неверными в случае, если, к примеру, материалами дела фактически подтверждаются обстоятельства работы лица на протяжении определенного времени, по профессии и соблюдения работником внутреннего трудового распорядка.

Позиция защиты прав работника основана на том, что в соответствии с подпунктом 2) пункта 2 статьи 23 Трудового кодекса заключение трудовых договоров с работниками при приеме на работу входит в обязанность работодателя.

В случае отсутствия и (или) неоформления надлежащим образом трудового договора по вине работодателя он несет ответственность в порядке, установленном законами Республики Казахстан. Трудовые отношения в этом случае считаются возникшими с того дня, когда работник приступил к работе.

Необходимо отметить, что для разрешения трудового спора, возникшего в силу существования между сторонами устного трудового договора, обяза-

тельного установления в отдельном судебном порядке факта трудовых отношений, не требуется.

К примеру, И. обратилась в суд с иском к ТОО о признании расторжения трудового договора незаконным, взыскании заработной платы за время вынужденного прогула и обязанности перечисления пенсионных взносов.

Отказывая в удовлетворении иска, суды первой и апелляционной инстанций указали, что трудовой договор между сторонами не заключался, порядок оплаты и режим работы в надлежащем виде не оформлены.

Отменяя судебные акты, Кассационный суд по гражданским делам исходил из следующего. Пунктом 3 статьи 33 Трудового кодекса предусмотрено, что в случае отсутствия и (или) неоформления надлежащим образом трудового договора по вине работодателя он несет ответственность в порядке, установленном законами Республики Казахстан. В этом случае трудовые отношения считаются возникшими с того дня, когда работник приступил к работе.

Из материалов дела установлено, что в мае 2023 года И. была допущена к работе в магазин ТОО в качестве продавца-кассира. Выплата заработной платы осуществлялась за каждый выход в размере 10 000 тенге и 0,5% от продажи продукции. Через 1 год 4 месяца – 3 сентября 2024 года работодатель сообщил истцу об отказе в продолжении трудовых отношений. Приказ

о расторжении трудового договора не выносил, тогда как согласно пункту 1 статьи 61 Трудового кодекса прекращение трудового договора оформляется актом работодателя.

Допустив на работу истца, ответчик проявил бездействие по заключению трудового договора. Ссылка последнего об оказании истцом услуг продавца в рамках гражданско-правовых отношений ничем не подтверждена.

Исходя из наличия сложившихся фактических трудовых отношений между сторонами, суд кассационной инстанции пришел к выводу об удовлетворении иска.

При наличии установления фактических трудовых отношений сторон и обстоятельств ущемления прав работников, ссылка работодателей о не заключении трудовых договоров в письменном виде по просьбе самих работников, не могут признаваться в качестве основания для отказа в удовлетворении исков.

Если работник отказывается заключать письменный трудовой договор по каким-либо причинам, работодателю следует отказать в приеме на работу.

Работодатели часто свои возражения обосновывают существованием между сторонами не трудового, а гражданско-правового договора.

Пунктом 7 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 28 ноября 2024 года № 1 «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении

трудовых споров» предусмотрено, что судам надлежит разграничивать гражданско-правовые отношения от трудовых.

О наличии трудовых отношений могут свидетельствовать обстоятельства, когда работник лично выполняет работу (трудовую функцию) по определенной квалификации, специальности, профессии или должности, с подчинением трудовому распорядку, а работодатель выплачивает ему заработную плату за труд.

Соответственно, для полного и объективного разрешения спора следует определить признаки существующих соглашений сторон и условия их выполнения.

При рассмотрении споров, связанных со взысканием заработной платы, отпусков и т.д., ответчики (работодатели) часто ссылаются на обстоятельства заключения с истцами (работниками) договоров гражданского-правового характера. При этом приводят доводы об отсутствии у истцов доказательств, подтверждающих трудовую деятельность.

К примеру, в иске Л. к ТОО о взыскании заработной платы и т.д. судом первой инстанции было отказано.

Апелляционная коллегия, не соглашаясь с указанными выводами, пришла к убеждению о наличии совокупности доказательств, свидетельствующих об осуществлении истцом трудовой деятельности в ТОО в качестве тренера в период с 28 ноября 2022 года по 8 августа 2023 года без заключения письменного трудового договора.

Данные выводы суд кассационной инстанции признал обоснованными и соответствующими закону.

Факт наличия трудовых отношений между сторонами подтвержден материалами результатов внеплановой проверки ТОО, проведенной ГУ «Управление инспекции труда города Алматы», перечислением ответчиком пенсионных взносов на счет истца в едином накопительном пенсионном фонде, подоходного и социального налога за истца, как за своего работника, осуществлением с декабря 2022 года по 5 сентября 2023 года ежемесячных переводов денежных средств истцу в виде заработной платы учредителями ТОО.

Установлено также, что во исполнение акта проверки и предписания уполномоченного органа ответчиком перечислена истцу оплата за еже-

годный оплачиваемый трудовой отпуск.

Действия государственного инспектора по труду касательно проверки, связанной с обращением истца, составлению акта с выявленными нарушениями и предписанию об устранении нарушений трудового законодательства ответчиком не оспорены.

Исходя из установленных обстоятельств по делу, суд апелляционной инстанции пришел к обоснованному выводу о частичном удовлетворении иска Л.

Доводы жалобы ответчика о существовании между сторонами договора гражданского-правового характера кассационным судом признаны несостоятельными, поскольку доказательств этому, в том числе заключенного письменного договора на оказание услуг суду не представлено.

Необходимо обратить внимание, что в практике имеют место случаи злоупотребления истцами правом требования взыскания заработной платы в судебном порядке с физических и юридических лиц со ссылкой на нарушение ими трудовых прав.

Например, суды всех инстанций отказали в удовлетворении иска М. к ИП Р. о восстановлении трудовых прав, взыскании задолженности по заработной плате за вынужденный прогул, обязанности начисления и выплаты полагающихся к удержанию с заработной платы обязательных налогов, платежей, взносов, социального налога, отчисле-

ний и взыскании компенсации морального вреда.

Требования истца М. мотивированы тем, что она 6 ноября 2024 года приступила к работе кассира в магазине «Р», принадлежащему ответчику. Факт допуска зафиксирован на видеокамеры. Отработав 6 и 7 ноября 2024 года ей предоставлено 3 дня выходных. 14 ноября 2024 года на рабочее место она не была допущена. За отработанный период заработная плата ей не выплачена, что и послужило основанием для обращения в суд.

Относимых, допустимых и достоверных доказательств работы в магазине ответчика истцом суду не предоставлено. Государственным инспектором по труду нарушение трудового законодательства со стороны ответчика не выявлено.

Таким образом, суды в данном случае посчитали, что одного утверждения истца о нарушении трудовых прав со стороны ответчика недостаточно, и это явилось основанием для отказа в удовлетворении иска.

Разрешение трудового спора, как и любого другого, требует индивидуального подхода к установлению обстоятельств дела, изучения и анализа действующих норм законодательства по правоприменению по каждому конкретному случаю.

Поскольку право на труд является конституционным, при разрешении споров данной категории важно соблюдение баланса прав и интересов работника и работодателя исходя из норм действующего законодательства и судебной практики.

Законодательство

О необходимости регистрации трудовых отношений

В соответствии с Трудовым кодексом РК для обеспечения прозрачности и законности трудовых отношений работодатели обязаны регистрировать в Единой системе учета трудовых договоров (далее – ЕСУТД) сведения о заключении и прекращении с работником трудового договора, а также о всех вносимых изменениях и (или) дополнениях в трудовой договор. Неисполнение данных требований влечет административную ответственность.

Министерство труда и социальной защиты населения РК сообщило, что обязанность работодателей о внесении в ЕСУТД сведений о трудовых отношениях закреплена в подпункте 27 пункта 2 статьи 23 Трудового кодекса РК.

По данным на 22 января т.г. в ЕСУТД зарегистрировано более 6,3 млн трудовых договоров, или 91%. В разрезе регионов данный показатель разнится от 85% до 95%.

Регистрация трудовых договоров в ЕСУТД позволяет официально подтверждать факт трудовых отношений между работником и работо-

дателем, что является ключевым условием для соблюдения трудовых, социальных и пенсионных прав граждан. В частности, наличие электронного трудового договора обеспечивает работнику право на своевременную выплату заработной платы, социальные выплаты, пенсионное обеспечение, а также защиту в случае трудовых споров.

Государственные инспекторы труда используют данные ЕСУТД для анализа наличия трудовых договоров, снижения рисков неоформленной и скрытой занятости, мониторинга перечисления обязательных пенсионных взносов и иных социальных платежей. Таким образом, при выявлении каких-либо несоответствий госинспекторы могут оперативно принять меры по защите прав работников.

Для работников использование системы электронных трудовых договоров позволяет упростить все этапы процесса трудоустройства, в том числе исключается необходимость сбора документов. Также отпадает необходимость ведения трудовой книжки на бумажном носителе, т.к. все данные о трудовой деятельности работника отображаются в ЕСУТД.

ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРҒА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ҚАРАУДАҒЫ СОТ ТӘЖІРИБЕСІ

Жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау – құқықтық мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Ал Қазақстан Республикасында бұл процесте әкімшілік заңнама маңызды рөл атқарады. Соған орай жеке тұлғаның құқықтарына қол сұғатын әрекеттерді реттейтін Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 10-тарауына ерекше назар аударған жөн. Мұнда отбасылық және тұрмыстық қақтығыстардан бастап жеке өмірге және азаматтардың беделіне қол сұғуға дейінгі көптеген бұзушылықтар қамтылған, сонымен қатар тілдік және медициналық құқықтарға қатысты мәселелер реттеледі.

САМАЛ АБУГАЛИЕВА

Атырау қаласы әкімшілік құқық бұзушылықтар жөніндегі мамандандырылған сотының төрағасы

Бұл тараудың ерекшелігі – ол алдын-алу және жазалау шараларын біріктіреді. Сондықтан мақалада азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлау, қозғалыс еркіндігін шектеу немесе ақпарат алу құқығын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартуға қатысты ережелерді сараптаған артық болмайды.

Жеке әл-ауқатты ғана емес, жалпы қоғамдағы тұрақтылықты бұзуы мүмкін құқық бұзушылықтарға ерекше назар аудару маңызды. Мәселен, жала жабу, отбасындағы зорлық-зомбылық, тіл таңдау құқығын бұзу және мемлекеттік қызметтерге қол жеткізу сияқты әрекеттер әлеуметтік келісім мен азаматтық сенім негіздеріне тікелей әсер етеді.

Ендеше, нақты құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілеп қана қоймай, сонымен қатар әркімнің құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге бағытталған азаматтардың құқықтық санасын қалыптастыруға көмектесетін 10-тараудың негізгі ережелерін талдап көрейік.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 10-тарауы жеке адамның құқығына қол сұғатын іс-әрекеттерге арналған. Бұл азаматтардың негізгі бостандығы мен қадір-қасиетін қорғау жүйесіндегі негізгі орынның бірін алады. Әкімшілік жауапкершілік құқықтық реттеудің маңызды элементі бола отырып, заңсыз әрекеттердің алдын алуға ғана емес, сонымен бірге әр адамның іргелі құқықтарын жедел және тиімді қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған.

Бұл тарауда отбасылық-тұрмыстық салада туындайтын құқық бұзушылыққа, ар-намыс пен қадір-қасиеттің бұзылуына, азаматтар бостандығын шектейтін іс-әрекеттерге ерекше назар аударылады. Осының өзі жеке адамның құқықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың кешенді сипатын көрсетеді.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтар

Отбасылық-тұрмыстық салада жасалатын құқыққа қайшы әрекеттер әлі де азаматтардың жеке құқықтарын қозғайтын әкімшілік істердің едәуір бөлігін құрайды. Кодекстің 73-бабы адамның қадір-қасиетін қорлауға бағытталған балағат сөздер мен қорлаудан бастап, мүлікке қасақана зиян келтіруге дейінгі көптеген әрекеттерді қамтиды. Мұндай әрекеттер, егер олар қылмыстық жазаланатын әрекет деңгейіне жетпесе де, ауыр психологиялық зиян келтіруі мүмкін, әсіресе осал адамдарға – отбасы мүшелеріне, қарт ата-аналарға немесе балаларға қатысты жасалған кезде.

Бұл тұрғыда әкімшілік ықпал ету шаралары келесідей: ескерту, айыппұлдар, қоғамдық жұмыстар, ал кейбір жағдайларда әкімшілік қамауға алу – мәселенің алдын алуға мүмкіндік береді. Құқық бұзушылықты

қайталап жасағаны үшін жауапкершіліктің артуы заң шығарушының тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жүйелі көріністерінің жолын кесуге және осындай фактілерге дереу ден қоюға ұмтылысты айғақтайды.

Ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді қорғау

10-тарауда жала жабуға ерекше назар аударылады. 73-3-бап азаматтардың ар-намысына, қадір-қасиетіне және беделіне нұқсан келтіретін көрінеу жалған мәліметтерді таратқаны үшін жауапкершілікті белгілейді. Ақпараттық технологиялар мен әлеуметтік желілердің қарқынды дамуы жалған ақпараттың таралуына, сол арқылы адамның жеке және кәсіби беделіне орны толмас зиян келтіруге жол ашуы мүмкін.

Әсіресе ауыр қылмыс жасады деген жалған айыптауларға байланысты жала жабу қатаң жазаланады. Айыппұлдар мен әкімшілік қамауға алу әділеттілікті қамтамасыз ету және әр азаматты негізсіз, жойқын айыптаулардан қорғау үшін қолданылады.

Тіл құқығы, қозғалыс және тұрғылықты жерін таңдау еркіндігі

Кодекстің 75-бабы азаматтардың ана тілін пайдалану және қарым-қатынас тілін еркін таңдау құқығын қорғауға бағытталған. Лауазымды тұлғаның өтініш беруші меңгерген тілде құжаттарды қабылдаудан бас тартуы немесе тілдік тосқауыл себебінен өтінішті қараудан бас тартуына жол берілмейді және Конституциямен кепілдендірілген құқықтарды бұзады. Кодексте қарастырылған айыппұлдар қоғамның тілдік әртүрлілігіне құрметпен қарау қажеттілігін еске салады.

76-бап азаматтық бостандықтарды іске асыру үшін маңызды құқық бөлігін, жүріп-тұру және тұрғылықты жерді таңдау еркіндігін заңсыз шектеу үшін жауапкершілікті бекітеді. Ерекшеліктерге ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге байланысты заңмен қатаң белгіленген жағдайларда ғана жол беріледі. Бұл нормаларды бұзу әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғады және мемлекеттің әрбір азаматтың бостандығын қорғауға деген ұмтылысын көрсетеді.

Азаматтардың дербес деректері мен медициналық құқықтарын қорғау

Цифрландыру жағдайында дербес деректерді заңсыз жинау мен өңдеудің жолын кесуге бағытталған 79-бап ерекше өзектілікке ие болып отыр. Онлайн-платформалар мен электрондық сервистер санының өсуі құпия ақпаратты қорғауды мемлекеттің негізгі міндеттерінің біріне айналдырады. Жеке деректермен жұмыс істеу ережелерін бұзу ақпараттың тарап кетуіне, алаяқтыққа және жеке өмірге қол сұғуға әкелуі мүмкін, сондықтан бұл бапта қарастырылған айыппұлдар маңызды профилактикалық сипатқа ие.

Денсаулық сақтау саласында азаматтардың құқықтарын қорғау да маңызды. Кодекстің 80-бабы медициналық көмек стандарттарын өрескел бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейді. Мұндай бұзушылықтар қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамын құрмаса да, олар науқастың денсаулығына айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін. Лицензиядан айыру мүмкіндігін қоса алғанда, қайталанған құқық бұзушылықтар үшін жауапкершіліктің артуы медициналық қызметтің ерекше маңыздылығын және медициналық ұйымдар мен мамандарға қойылатын талаптың жоғары деңгейін көрсетеді.

80-1-бап медицина және фармацевтика қызметкерлерінің кәсіби қызметін қорғауға бағытталған. Олардың жұмысына заңсыз араласу, кедергілер жасау немесе заңда көзделмеген функцияларды таңу медициналық көмектің сапасы мен азаматтардың қауіпсіздігіне нұқсан келтіреді. Осы бап бойынша әкімшілік жауапкершілік медицина қызметкерлерінің мәртебесін нығайтады және денсаулық сақтау жүйесіне деген сенімді сақтауға ықпал етеді.

Ашықтық және ақпаратқа қол жеткізу

Азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқығын қамтамасыз етуге арналған 78-бап

мемлекет пен қоғам арасындағы сенімді нығайтуда маңызды рөл атқарады. Маңызды ақпарат беруден заңсыз бас тарту немесе азаматтарды қасақана адастыру ашықтық пен әділеттіліктің негіздерін бұзады. Қайта бұзғаны үшін күшейтілген жазаны қоса алғанда, белгіленген жауапкершілік шаралары мемлекеттік басқарудағы ашықтық қағидатының маңыздылығын куәландырады.

Қоғамдық бірлестіктердің құқықтарын қорғау

Қоғамдық бірлестіктер мен қайырымдылық ұйымдарының қызметіне кедергі келтіргені үшін жауапкершілікті көздейтін 77-бап Азаматтық қоғам институттарын нығайтуға бағытталған. Бұл құрылымдар елдің элеуметтік дамуында, азаматтардың құқықтарын қорғауда және қайырымдылық бастамаларын жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады. Олардың кедергісіз қызметі демократиялық даму мен қоғамдық диалогтың қажетті шарты болып табылады.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 10-тарауы мемлекеттің әрбір азаматтың қадір-қасиеті, бостандығы мен қауіпсіздігін қорғауға деген ұмтылысын көрсететін, жеке адамның құқықтарын қорғаудың кешенді тетігі болып табылады.

Осы тараудың нормалары әкімшілік заңнаманың алдын алу, қорғау және тәрбиелеу функцияларының үйлесімін қамтамасыз ете отырып, қазақстандықтардың конституциялық құқықтарымен және елдің халықаралық міндеттемелерімен тығыз байланысты.

Қазіргі заманғы сын-қатерлер, киберқауіптер, қызметтік өкілеттіктерді теріс пайдалану, деректердің құпиялылығын бұзу, ақпараттық тәуекелдердің өсуі – құқықтық жүйенің тұрақты дамуын талап етеді. 10-тараудың ережелерін дәйекті жетілдіру заң шығарушының қоғамдағы өзгерістерге жауап беретіндігін және тез өзгертін шындық жағдайында адам құқықтарын қорғаудың жоғары стандарттарын қамтамасыз етуге ұмтылатындығын көрсетеді.

Азаматтық сот ісін жүргізудің жалпы бағыттары, міндеттері мен қағидаттары

Азаматтық сот ісін жүргізу – азаматтық құқықтар мен заңмен қорғалатын мүдделерді қорғаудың негізгі тетігі. Ол дауларды заңдылыққа сүйене отырып әділ шешуді, қоғамда құқыққа құрметті қалыптастыруды мақсат етеді. Қазақстан Республикасы Азаматтық процесілік кодексі (бұдан әрі – АПК) азаматтық сот ісін жүргізудің жалпы бағыттарын, міндеттері мен қағидаттарын айқындайды.

**ДӘУРЕН
ЕРАЛИЕВ**

Қызылорда облысы
Сырдария аудандық
сотының судьясы

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері:

- азаматтардың, мемлекеттің және заңды тұлғалардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау және қалпына келтіру;
- азаматтық айналымда заңдылықты сақтау, істің толық, уақытылы, әділ қаралуын және шешілуін қамтамасыз ету;
- дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу;
- құқық бұзушылықтардың алдын алу мен қоғамда заңға және сотқа құрметпен қарауды қалыптастыру болып табылады.

Ата Заңымызда көрініс тапқан құқықтар мен бостандықтарға сот қорғауынсыз кепілдік беру мүмкін емес. Бұл міндеттің орындалуын қамтамасыз ететін маңызды құрал Конституцияның 13-бабында белгіленген әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау құқығы болып табылады.

Азаматтық сот ісін жүргізуде дауды бейбіт жолмен реттеуге ерекше назар аударылып, дауды бейбіт жолмен реттеудің соттан тыс, сотқа дейін және сотта реттеу тәсілдері мен тараптарды оған ынталандыру шаралары көзделген. Сондай-ақ АПК-і судьяларды дауды бейбіт жолмен реттеудің артықшылығын, оның тәртібін, құқықтық салдарын түсіндірумен және ол үшін тараптарға жағдай жасаумен шектелмей, белсенділік танытып, судья-медиатор ретінде дауды бейбіт жолмен реттеуге тікелей атсалысуына мүмкіндік береді.

Құқық бұзушылықтардың алдын алуға да азаматтық іс жүргізуде қол жеткізіледі. Мысалы, өзінің құқықтарын теріс

пайдалану, басқа тұлғаға зиян келтіруге бағытталған әрекеттер орын алған кезде сот сол тараптың құқығын қорғаудан бас тартып және оған сот шығындарын жүктей алады. Сонымен қатар, сот істі қарау барысында анықталған құқық бұзушылықтар бойынша тиісті шаралар атқару және келешекте мұндай әрекеттердің орын алуының алдын алу үшін жеке ұйғарым қабылдау арқылы да ықпал ете алады.

Мысалы, талап қоюшы көлік құралымен жауапкердің жолда қараусыз жүрген малын қағып, жол көлік оқиғасы орын алған. Ішкі істер органы жол көлік оқиғасына жүргізушінің кінәсі жоқ деп тауып, оған қатысты іс қозғамай, қараусыз жүрген мал иесін ӘҚБТК-нің 408-бабының 2-бөлігімен жауаптылыққа тартады.

Содан кейін талап қоюшы жауапкерден жол көлік оқиғасы салдарынан келтірілген залалды өтеу талабымен сотқа жүгінді. Сот мәлімделген талапты шешумен қатар, даудың туындау себептерін, яғни сол жауапкерге қатысты жарты жыл ішінде осы тектес екінші даудың қаралуын, одан бөлек аудан аумағында қараусыз жайылып жүретін малдардың көптігін, оның салдарынан жол көлік оқиғалары, оның ішінде адам өліміне алып келген жол көлік оқиғалары мен мал ұрлау қылмыстары жиі орын алатынын ескеріп, келеңсіз жағдайдың алдын алу мақсатында мұндай ауыр салдардың туындауын күтпей, иесіз малдың жайылып жүруін тую бағытында тиісті шаралар атқару жөнінде аудан әкімі мен аудандық полиция бөлімі бастығының назарын жеке ұйғарым қабылдау арқылы аударғанды жөн деп тапты.

Азаматтық сот ісін жүргізудің қағидаттары оның міндеттеріне тікелей байланысты. Құқық қағидаттары – құқық жүйесінің негізінде жатқан, оның мазмұнын, құрылымын және қолданылуын айқындайтын бастапқы идеялар мен жалпы ережелер. Олар құқықтық нормалардың қалыптасуы мен жүзеге асырылуына бағыт-бағдар береді, заңдардың рухын білдіреді және құқықтық реттеу жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Құқық қағидаттары құқықтың мәнін ашып, әділеттіліктің жүзеге асуына жағдай жасайды.

Азаматтық сот ісін жүргізу келесідей қағидаттарға негізделеді: заңдылық; сот төрелігін тек соттың жүзеге асыруы; тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін сотта қорғау; іске қатысатын адамдардың ар-намысы мен қадір-қасиетін, іскерлік беделін құрметтеу; жеке өмірге қол сұғылмаушылық; меншікке қол сұғылмаушылық, судьялардың тәуелсіздігі; жұрттың бәрінің заң мен сот алдындағы теңдігі; сот ісін жүргізу тілі; тараптардың жарыспалылығы мен тең құқықтылығы; дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау; айғақтар беру міндетінен босату; білікті заң көмегіне құқықтарды қамтамасыз ету; сот талқылауының жариялылығы; сот отырысында қауіпсіздікті қамтамасыз ету; сот актілерінің міндеттілігі; сот актілеріне шағым жасау бостандығы.

Азаматтық іс жүргізудің барлық кезеңдерінде соттың, тараптардың, басқа да іске қатысушы тұлғалардың әрекеттері Қазақстан Республикасының Конституциясына, АПК-ге, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілерге қатаң сай болуы тиіс. Сонда сот шешімі заңды әрі негізді болады.

Мемлекеттік биліктің дербес тармағы ретінде тек соттар ғана сот төрелігін жүзеге асырады. Өз кезегінде әркім бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін қорғау үшін АПК-де белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы. Сот арқылы қорғау құқығы тек Қазақстан азаматтарына ғана емес, республика аумағында жүрген шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға да тиесілі.

Азаматтық іс жүргізу кезінде іске қатысушылардың ар-намысын қорлайтын немесе қадір-қасиетін кемсітетін, іскерлік беделін кемсітетін әрекеттерге тыйым салынады. Судьяның кез келген іс-әрекеті, іске қатысушыларға үндеуі олардың мінез-құлқына қарамастан құрметке негізделуі керек. Сот шешімінде адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін қандай да бір дәрежеде кемсітуі мүмкін мәліметтер болмауы тиіс.

Конституцияның 6-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында мемлекеттік және жеке

меншік танылады және бірдей қорғалады. Меншік құқығы, оның азаматтық-құқықтық нысанына қарамастан, сот тәртібімен қорғалады.

Соттың тәуелсіздігі, ең алдымен, сот төрелігінің бейтараптығын қамтамасыз ету үшін қажет. Тәуелсіздік – бұл судьялардың артықшылығы емес, ол оның қоғам мен азаматтар алдындағы жауапкершілігі. Конституцияның 7-бөлімінде соттың тәуелсіздігіне және оның кепілдіктеріне баса назар аударылады, оның ішінде соттың қызметіне араласуға тыйым салу және нақты іс бойынша есеп беруден бостандығын айтуға болады. Сот қызметіне араласу деп судьяның нақты іс бойынша объективті және бейтарап сот төрелігін жүзеге асыруына кедергі жасау мақсатында оған әсер етудің кез келген нысандарын түсіну керек.

Сот ісін жүргізу тілі сотқа талап қою берілген тілге байланысты сот ұйғарымымен белгіленеді. Сол бір азаматтық іс бойынша іс жүргізу бастапқы белгіленген сот ісін жүргізу тілінде жүзеге асырылады. Дегенмен, іс жүргізілетін тілді білмейтін немесе жеткілікті түрде білмейтін іске қатысатын адамдарға ана тілінде немесе өздері білетін басқа тілде мәлімдеме жасау, түсініктемелер және айғақтар беру, өтінішхаттар мәлімдеу, шағымдар беру, сот актілеріне дау айту, іс материалдарымен танысу, сотта сөз сөйлеу; аудармашының қызметтерін тегін пайдалану құқығы түсіндіріледі және қамтамасыз етіледі.

Азаматтық іс жүргізуді басқа іс жүргізу түрлерінен ерекшелендіретін қағидаттардың бірі ол – тараптардың жарыспалылығы мен тең құқықтылығы қағидаты. Ол бойынша тараптарға өзінің ұстанымын қорғауға тең мүмкіндіктер беріледі, тараптар өз ұстанымын, оны қорғау тәсілдері мен құралдарын өз бетінше соттан және іске қатысатын басқа да адамдардан тәуелсіз таңдайды, ал сот объективтілікті және бейтараптылықты сақтай отырып, процеске басшылықты жүзеге асырады, тараптардың істің мән-жайларын толық және объективті зерттеуге арналған процестік құқықтарын іске асыруы үшін қажетті жағдайлар жасай отырып дауды мәлімделген талаптың шегінде шешеді.

Сот тараптар ұсынған дәлелдемелермен шектелмей, істі толық әрі жан-жақты қарап, дұрыс шешу мақсатында өз бастамасы бойынша істің материалдарын жинау және

зерттеу, тараптар дәлелдерінің негізділігін және сотқа ұсынылған дәлелдемелердің анықтығын тексеру бойынша шаралар қабылдауы тиіс.

Судья істе бар дәлелдемелерді бейтарап, жан-жақты және толық қарауға негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша іске қатыстылығы, жол берілетіндігі, анықтығы мен жеткіліктілігі тұрғысынан бағалайды. Азаматтық істерді талқылау барлық сот сатыларында ашық жүргізіледі. Сот актілері жария түрде хабарланады, заңды көзделген реттерде іс жабық сот отырысында қаралуы мүмкін.

Қазіргі таңда сот отырыстарының ашық өтуіне азаматтардың көзі үйреніп, тіпті қоғамдық резонанс тудырған істер бойынша сот талқылауы жариялы түрде тікелей желіде көрсетіліп, жаңа технология жетістіктері кеңінен пайдаланылуда.

Азаматтық сот ісін жүргізу қағидаттарын бұзу оның сипаты мен елеулілігіне қарай шығарылған сот актілерінің күшін жоюға әкеледі. Мысалы, іс бойынша іс жүргізілетін тілді жеткілікті түрде білмейтін іске қатысатын адамдарға ана тілінде немесе өздері білетін басқа тілде мәлімдеме жасау, түсініктемелер және айғақтар беру мүмкіндігі берілмей, іске аудармашы қатыстырылмай, нәтижесінде сот ісін жүргізу тілі қағидаты бұзулуына орай сот шешімдері жойылып жатады.

Іс жүргізу қағидатының бұзылуына орай сот актісінің күшін жою істі қарау барысында орын алған заң бұзушылықты жойып, іс жүргізу қағидаттарын сақтай отырып, дауды қайта қарау арқылы бұзылған құқықтарды қалпына келтіріп, заңды әрі негізді шешім қабылдауды мақсат етеді.

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері мен қағидаттары құқықтық мемлекеттің маңызды элементі болып табылады. Олар азаматтардың құқықтарын қорғауға, қоғамда әділеттілікті қамтамасыз етуге, құқықтық мәдениетті арттыруға бағытталған. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде белгіленген міндеттер мен қағидаттарды сақтау – әділ сот төрелігінің кепілі.

Основания для применения к физическим лицам процедуры восстановления платежеспособности и процедуры банкротства

АКТУАЛЬНОСТЬ ТЕМЫ БАНКРОТСТВА ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ ОБУСЛОВЛЕНА РЯДОМ ФАКТОРОВ, ВКЛЮЧАЯ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ, УВЕЛИЧЕНИЕ УРОВНЯ БЕЗРАБОТИЦЫ, СНИЖЕНИЕ ДОХОДОВ И РОСТ РАСХОДОВ.

БАХЫТ КАРИНА

Судья межрайонного суда по гражданским делам города Павлодара, магистр юридических наук

В этих условиях процедура банкротства становится важным инструментом для восстановления финансовой стабильности граждан и урегулирования разногласий по задолженности.

В Конституции Республики Казахстан прямых норм, специально посвящённых банкротству и восстановлению платежеспособности физических лиц, не содержится. Вместе с тем данные институты имеют конституционно-правовую основу и вытекают из ряда ключевых положений Конституции¹.

Институты восстановления платежеспособности и банкротства физических лиц в Республике Казахстан основаны на конституционных принципах социального государства, защиты собственности, судебной защиты и справедливого баланса прав и обязанностей, хотя и регулируются на уровне специального законодательства.

Закон 2014 года «О реабилитации и банкротстве» регулирует реабилитацию и банкротство юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, ориентируясь преимущественно на экономические и хозяйственные отношения². При этом, Закон 2022 года «О восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан» впервые ввёл самостоятельное правовое регулирование банкротства и восстановления платежеспособности физических лиц, имея социально-реабилитационную направленность и акцент на защиту добросовестного гражда-

1 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 11.12.2025).

2 О реабилитации и банкротстве. Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000176> (дата обращения: 11.12.2025).

нина, а также гармонизированное с международными стандартами³.

Поэтому введение дифференцированных процедур – восстановления платежеспособности, внесудебного и судебного банкротства – направлено на балансирование интересов должников и кредиторов, снижение долговой нагрузки населения, профилактику социальной напряженности и укрепление финансовой дисциплины.

Ключевым вопросом правоприменительной практики является определение оснований, при наличии которых к физическому лицу может быть применена процедура восстановления платежеспособности либо банкротства, поскольку именно они обуславливают допустимость запуска соответствующего механизма и его правовых последствий для должника, кредиторов и государства.

Мировая практика рассматривает институт банкротства физических лиц как социально значимый инструмент защиты добросовестного гражданина, направленный не только на прекращение долговых обязательств, но и на восстановление его экономической состоятельности.

Процедура восстановления платежеспособности носит превентивный и реабилитационный характер и применяется с целью недопущения банкротства путем реструктуризации задолженности при сохранении активов должника.

В отличие от неё банкротство гражданина представляет собой исключительную меру, применяемую при устойчивой невозможности исполнения обязательств, и направлено на справедливое распределение имущества и освобождение лица от непосильной долговой нагрузки.

Банкротство одновременно выполняет функции:

- социальную – освобождение гражданина от долговой нагрузки;

- экономическую – стимулирование развития финансового рынка;
- правовую – обеспечение добросовестности участников гражданского оборота.

Как показал анализ нормативных правовых актов, в Республике Казахстан для применения процедуры восстановления платежеспособности существуют следующие основания:

1. Размер задолженности и подтверждение неплатежеспособности. Основанием для запуска процедуры является наличие задолженности, превышающей 1600 МРП, а также отсутствие возможности исполнить обязательства в полном объеме, но при этом – потенциальная способность восстановить финансовую стабильность при реструктуризации долга.

2. Наличие регулярного дохода. Процедура допускается только при наличии стабильных источников дохода, позволяющих разрабатывать план реструктуризации и обеспечить постепенное исполнение обязательств. Именно наличие дохода является ключевым признаком реабилитационного потенциала должника.

3. Готовность к раскрытию финансовой информации. Должник обязан представить полный пакет сведений (об имуществе, банковских счетах, доходах, ранее совершённых сделках). Непредставление информации исключает возможность применения реабилитационной процедуры.

4. Добросовестность должника. Основанием является отсутствие фактов преднамеренного уклонения от уплаты долгов, сокрытия имущества, фиктивных сделок или злоупотребления правом. Закон закрепляет принцип: реабилитация доступна только добросовестному лицу.

Наряду с этим, для применения процедуры банкротства физических лиц должны быть следующие основания:

1. Устойчивая неплатежеспособность. Главным юридическим основанием банкротства является невозможность исполнения обязательств в течение 12 месяцев. Это состояние должно быть подтверждено документами (отсутствием имущества, невозможностью покрытия обязательств доходами, данными исполнительного производства).

2. Сумма задолженности (для внесудебного банкротства). Внесудебное банкротство

³ О восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2022 года №178-VII ЗПК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000178> (дата обращения: 11.12.2025).

применяется при наличии долга, не превышающего 1 600 МРП.

3. Судебное банкротство. Судебное банкротство применяется при:

- задолженности свыше 1 600 МРП;
- отсутствию стабильного дохода;
- наличию споров с кредиторами;
- необходимости реализации имущества;
- наличию иных обстоятельств, требующих судебного контроля.

4. Отсутствие оснований для отказа.

Процедура невозможна, если:

- должник совершил умышленные действия по уклонению от долгов;
- имеются признаки фиктивного банкротства;
- в течение последних 7 лет должник уже проходил процедуру банкротства;
- должник осужден за экономические преступления, связанные с кредитами, и судимость не погашена.

Процедура восстановления платежеспособности иницируется по заявлению должника, поэтому именно он несёт бремя доказывания наличия оснований.

В банкротстве бремя доказывания распределено между должником, кредиторами и государственными органами.

В научной доктрине институт восстановления платежеспособности и банкротства физических лиц рассматривается как комплексный правовой механизм, направленный на достижение баланса между интересами должника, кредиторов и общества.

Как отмечает В.Ф. Яковлев, современное банкротство утратило исключительно ликвида-

ционный характер и трансформировалось в инструмент экономической стабилизации и правовой реабилитации добросовестного субъекта гражданского оборота [1].

Е.А. Суханов подчеркивает, что приоритет восстановительных процедур обусловлен необходимостью сохранения экономической активности лица и минимизации негативных социальных последствий несостоятельности, а само банкротство не должно рассматриваться как форма гражданско-правовой санкции [2]. Аналогичную позицию занимает

М.И. Брагинский, указывая, что институт несостоятельности служит механизмом перераспределения предпринимательских и финансовых рисков, а не наказанием должника [3].

В зарубежной правовой науке (Т. Jackson, J. Westbrook) банкротство физических лиц основывается концепцией *fresh start*, согласно которой освобождение от безнадежной задолженности допустимо при условии добросовестного поведения должника и полного раскрытия его финансового положения [4; 5]. При этом процедуры восстановления платежеспособности рассматриваются как предпочтительные, если объективно существует возможность финансовой реабилитации.

Казахстанские исследователи также отмечают социально-правовую направленность данных институтов. Так, С.П. Мороз и С.Н. Алпысбаева указывают, что эффективность процедур восстановления платежеспособности и банкротства граждан в Республике Казахстан напрямую зависит от четкости законодательных критериев добросовестности и единообразия правоприменительной практики [6; 7].

В целом, с научной точки зрения восстановление платежеспособности следует рассматривать как приоритетную реабилитационную процедуру, тогда как банкротство – как исключительный правовой механизм, применяемый при устойчивой и объективной неплатежеспособности физического лица.

Как показывает сравнительно-правовой анализ, казахстанские основания корреспондируют международным стандартам. К примеру, в США и ЕС ключевым основанием также является устойчивая неплатежеспособность

и добросовестность должника. Требование раскрытия финансовой информации совпадает с принципами UNCITRAL. В российском законодательстве процедура банкротства физических лиц может осуществляться двумя способами: через судебное разбирательство (стандартный порядок) и в упрощенном внесудебном порядке, регулируемым Федеральным законом «О несостоятельности (банкротстве)».

Законодательство устанавливает четкие основания для применения процедур восстановления платежеспособности, а также внесудебного и судебного банкротства, которые регулируют отношения, возникающие в связи с неплатежеспособностью гражданина [8].

Казахстан ввёл модель внесудебного банкротства, аналогичную канадской и австралийской системам. Однако казахстанская модель отличается достаточно жесткими критериями в части ограничения повторных процедур и установленного объема долга.

Процедуры банкротства физических лиц можно сравнить (смоделировать) с обращением к врачу, когда личный бюджет тяжело болен. Процедура восстановления платежеспособности – это как назначение специального курса лечения (плана), чтобы пациент (должник) восстановил силы и продолжил работать (стабильный доход), не потеряв при этом жизненно важные органы (основное имущество).

Внесудебное банкротство – это как скорая помощь для тех, у кого болезнь не запущена, но нет средств на лечение, и им нужно быстрое, упрощенное списание небольших долгов, чтобы начать «с чистого листа». А судебное банкротство – это крайняя мера, сравнимая с хирургической операцией (реализацией имущества) для извлечения того, что осталось, и предотвращения распространения «заразы» (долгов) на будущее.

Необходимо отметить существующие проблемы правоприменения:

- недостаточная финансовая грамотность населения приводит к неправильному выбору процедуры;

- споры между кредиторами и должниками затягивают судебное банкротство;

- отсутствие единой методики проверки добросовестности создаёт риски злоупотреблений.

В этой связи, для совершенствования данного института считаем, что:

- требуется совершенствование информационного обмена между банками, судами, финансовыми управляющими и органами исполнительного производства;

- Закон нуждается в уточнении критериев «постоянного дохода» и «существенного ухудшения финансового состояния».

На основании проведенного исследования следует сделать вывод, что основания для применения процедур восстановления платежеспособности и банкротства физических лиц в Казахстане отражают принцип дифференцированного подхода к должникам.

Закон предоставляет инструменты как реабилитации, так и освобождения от долгов – при условии добросовестного поведения и полного раскрытия информации. Четкое разграничение процедур и ясность критериев их применения создают фундамент для устойчивого развития национальной системы финансовой ответственности и укрепления доверия к институтам гражданского права.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Яковлев В.Ф. Экономика. Право. Суд. Проблемы теории и практики. - М.: МАИК «Наука/Интерпериодика», 2003. – С.274.
2. Суханов Е.А. Гражданское право: в 4 т. Т. 4: Обязательственное право. – М.: Волтерс Клувер, 2016. – С.215.
3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. М.: «Статут», 1999. – С.471.
4. Jackson T.H. The Logic and Limits of Bankruptcy Law. — Washington, D.C.: Harvard University Press, 1986. – P.128.
5. Jay L. Westbrook, A Global Solution to Multinational Default, 98 MICH. L. REV. 2276 (2000). Available at: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol98/iss7/5>
6. Мороз С.П., Шукурова С.М. Новеллы законодательства Республики Казахстан о реабилитации и банкротстве // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2014. – №2 (34). – С.26-33.
7. Алпысбаева С.Н., Мунш В.А. Становление института банкротства в Республике Казахстан // Вестник КазНУ Сер. Экономическая. – 2003. – №3. – С.19-23.
8. Курбанов Р.А. Банкротство физических лиц // Закон и право. – 2024. – №6. – С.122-126.

МАС КҮЙІНДЕ КӨЛІК ЖҮРГІЗУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЛДАРЫ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мас күйінде көлік жүргізу жол қозғалысы қауіпсіздігіне елеулі әсер ететін факторлардың бірі болып саналады. Алкоголь немесе басқа да уытты заттардың әсеріндегі адамның көлік құралын басқару қабілеті төмендейді, бұл жол-көлік оқиғаларының орын алу ықтималдығын арттырады. Сол себепті, құқықтық жүйе осындай әрекеттерге қатаң жауапкершілік белгілеген. Басты мақсат – азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау, жолдағы тәртіпті сақтау.

**ИСАҒАЛИ
ТҰҒЫШБАЕВ**

*Қызылорда қаласы
әкімшілік құқық
бұзушылықтар жөніндегі
мамандандырылған
сотының судьясы*

Айталық, бірінші рет көлікті алкогольді ішімдік ішіп, есірткі немесе басқа да уытқұмарлық заттарды пайдаланып тізгіндегендер Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 608-бабына сай 15 күнге қамаққа алынып, көлік жүргізу құқығынан 7 жылға айырылады. Ал, осы әрекетті бір жыл ішінде қайталап жасап, ұсталған жүргізушілердің әрекеті әкімшілік заңнама бойынша емес, Қылмыстық кодекс бойынша сараланып, қамаққа алынып, өмір бойы көлік жүргізу құқығынан ажырайтыны нақтыланған.

Заң қатал, жаза ауыр. Бірақ, соған қарамастан, көлікке мас күйінде отыратындар тыйылмай отыр. Шындығында, жауаптылықты білетін, заңды сыйлайтын жандар көлікке мас күйінде отырмаса керек. Яғни, мас күйінде көлік жүргізу – жай заң бұзушылық емес. Бұл – адам өміріне тікелей қауіп төндіретін әрекет. Ендеше, мас жүргізушіге жаза тағайындағанда, ең алдымен, оның қоғамға, айналасына қауіпі назарға алынады.

Мысалы, жақында Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 608-бабы 1-бөлігінде көзделген әкімшілік құқық бұзушылықты жасағаны үшін Е.Ә.-ге қатысты іс қаралды. Оны көлік құралын алкогольдік масаң күйде басқарып келе жатқан уақытта жол полиция қызметкерлері тоқтатқан. Сот отырысында азамат кінәсін мойындайтынын, жеңіл жаза тағайындауды сұрап, жасаған іс-әрекетіне өкінетінін айтты. Оның әкімшілік құқық бұзушылық әрекеті автокөлікті басқарудағы бейнежазбамен қатар, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамамен, алкогольдік масаң күйде болғаны

туралы медициналық куәландырудың қорытындысымен, көлік құралын пайдалануға тыйым салу актісімен, көлік құралын басқаруын шектеу хаттамасымен, әкімшілік ұстау және жеткізу хаттамасымен және істегі басқа да құжаттармен дәлелденіп бекітілген. Осы жағдайларды саралай келе, сот Е.Ә.-ні Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 608-бабының 1-бөлігімен кінәлі деп танып, 15 тәулікке әкімшілік қамаққа алу, 7 жыл мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айыру туралы әкімшілік жаза тағайындады.

Мас жүргізушінің көлік басқаруда реакциясының төмен болатыны, көліктің жүруін, оның қозғалысын бақылай алмайтыны, жол жағдайын, орын алған күрделі сәтте шешім қабылдай алмайтыны белгілі. Мұның соңы қателіктерге алып келіп, салдарынан жол-көлік оқиғасының орын алып, жолдың басқа қатысушыларының денсаулығы мен өміріне қауіп тудыратыны даусыз. Ендеше, жолдағы жауаптылыққа мән берген жөн. Көлік жүргізу үлкен жауапкершілікті талап етеді. Жаяу жүргіншілер мен басқа жүргізушілер үшін бұл үлкен қатер. Апаттың нәтижесі ауыр жарақаттар немесе өліммен аяқталуы мүмкін.

Мас күйінде көлік жүргізу өз өміріңізді ғана емес, басқа адамдардың өмірін де қауіпке тігу екенін ұғыну қажет. Жол-көлік оқиғаларының салдары ауыр апаттар мен қайғылы жағдайларға ұласуы мүмкін. Осыған байланысты, әр жүргізуші өзінің жауапкершілігін сезініп, мас күйінде көлік жүргізуден бас тартуы қажет.

Қазіргі таңда жол-көлік оқиғаларының көбеюі қоғам үшін алаңдаушылық тудырып отырған мәселе. Бұл тек статистика ғана

емес, күн сайын адам тағдырын өзгертіп, тұтас отбасылардың өміріне әсер ететін оқиғалар. Сондықтан, адамдар өз өмірін сақтап қалу үшін ғана емес, қоғамның қауіпсіздігі үшін де жауапкершілікті сезінуі керек.

Әр күн сайын жолда кездесетін мас күйдегі жүргізушілердің әрекеттері, көп жағдайда, тек олардың өзіне ғана емес, басқа жол қозғалысына қатысушыларға да зиян келтіреді. Жолда жүрген әрбір адам өз өмірі мен денсаулығын қорғаумен қатар, басқа адамдардың өмірі мен қауіпсіздігін де ескеруі тиіс. Бұл тек қоғамдағы моральдық құндылықтарға ғана емес, жалпы қоғамдық тәртіп пен жол қозғалысы мәдениетіне де байланысты.

Құқықтық жүйе мұндай әрекеттердің алдын алу және жазалау үшін нақты заңнамалық шаралар қабылдағанымен, бұл мәселеге тек қана заң арқылы емес, сондай-ақ қоғамның жалпы санасы мен тәртібін арттыру арқылы да назар аудару қажет. Әрбір көлік жүргізушісі өз әрекетінің салдарын алдын ала ойлап, басқа жол қозғалысына қатысушылардың қауіпсіздігін де ескеруге міндетті.

Мас күйінде көлік жүргізудің ауыр салдары мен әлеуметтік зардаптарын ескере отырып, әрбір азаматтың осы мәселеге қатысты жауапкершілікті түсінуі, өз іс-әрекеттерін бақылауы, қоғам алдындағы міндеттерін дұрыс орындауы аса маңызды. Бұл жеке тұлғалардың ғана емес, қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған қадам болар еді.

Жолдағы қауіпсіздік қоғамның әрбір мүшесінің жеке жауапкершілігімен қамтамасыз етіледі. Әрбір жүргізуші өзіне және айналасындағыларға құрметпен қарап, жолда абай болуға тиіс. Сондықтан, мас күйінде көлік жүргізу әрекетіне қатысты заңды шаралар мен жауапкершілікті терең түсіну және сақтау қоғамдағы қауіпсіздікті нығайтып, жолдағы қайғылы оқиғалардың алдын алады.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУ
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Потенциал и пути расширения сокращенного производства в рамках Кодекса об административных правонарушениях

В КАЗАХСТАНЕ ЗА ПОСЛЕДНИЕ ПЯТЬ ЛЕТ КОЛИЧЕСТВО ОКОНЧЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВОМ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ УВЕЛИЧИЛОСЬ С 8,7 МИЛЛИОНОВ В 2021 ГОДУ ДО 17,6 МИЛЛИОНОВ В 2025 ГОДУ.

ЗНАЧИТЕЛЬНЫЙ ОБЪЁМ ПО ИХ РАССМОТРЕНИЮ ПРИХОДИТСЯ НА СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫЕ СУДЫ ПО АДМИНИСТРАТИВНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ, ОСОБЕННО БОЛЬШАЯ НАГРУЗКА В СУДАХ ГОРОДОВ АСТАНЫ, АЛМАТЫ И ШЫМКЕНТА.

**МИРАС
САТЫБАЛДИН**

*Судья кассационного суда
по уголовным делам*

Ответом на рост количества дел стало введение законодателем института сокращенного производства (глава 42 КоАП), а позднее — ускоренного рассмотрения дел, призванных обеспечить процессуальную экономию при разрешении бесспорных правонарушений.

Идея дифференциации процедур в административно-деликтном праве обсуждается в Казахстане не первый год. Ещё в 2013 году в ходе разработки концепции нового КоАП эксперты предлагали внедрить трехуровневую систему: сокращенный, особый и общий порядок производства. Основная цель — упрощение процедур для лиц, признающих свою вину. Современная редакция КоАП частично реализовала эти

идеи, однако в действующей модели сокращенного производства есть ряд ограничений, сужающих сферу его применения.

Согласно статье 810 КоАП РК, сокращенное производство — это особый порядок привлечения к административной ответственности, который применяется при одновременном наличии следующих условий:

- 1) правонарушение предусматривает взыскание в виде штрафа;
- 2) лицо, совершившее правонарушение, установлено;
- 3) данное лицо признает факт совершения правонарушения и представленные доказательства;
- 4) лицо согласно уплатить штраф в размере пятидесяти процентов от суммы, указан-

ной в санкции статьи Особенной части КоАП.

При соблюдении этих условий уполномоченное должностное лицо возбуждает производство, разъясняет право на уплату половины штрафа в течение семи суток и вручает соответствующую квитанцию. Факт оплаты в установленный срок означает, что дело рассмотрено по существу, решение вступило в законную силу, а лицо привлечено к ответственности без проведения судебного заседания.

Конституционный Суд Республики Казахстан подтвердил, что конклюдентные действия должностного лица (объявление, разъяснение, выдача квитанции) приравниваются к вынесению итогового акта по делу (нормативное постановление №12 от 28 апреля 2023 года).

Однако законодатель установил широкий перечень изъятий. Сокращенный порядок не применяется, в частности, если санкцией статьи предусмотрено иное взыскание, кроме штрафа и предупреждения; к делам, рассматриваемым органами государственных доходов, Национальным Банком, уполномоченным органом по регулированию финансового рынка; а также к административным коррупционным правонарушениям. Более того, применение сокращенного производства возможно лишь в части штрафа, определенного в размере месяч-

ного расчетного показателя, то есть если штраф выражается в процентах (абзац второй статьи 44 КоАП), то сокращенное производство не осуществляется.

Указанные ограничения существенно сужают сферу действия института, оставляя за его рамками целые категории распространенных правонарушений. Например, исключение всех дел, подведомственных органам государственных доходов, лишает возможности быстро урегулировать множество стандартных налоговых и таможенных нарушений. Особенно когда дело об административном правонарушении возбуждено на основании налоговой проверки, результаты которой налогоплательщиком не оспариваются.

В целях расширения сферы применения сокращенного производства предлагается пересмотреть целесообразность исключений в части 2 статьи 810 КоАП РК, разрешив на начальной стадии применение сокращенного порядка для всех правонарушений, где санкцией является только

штраф (как в процентном выражении, так и в месячном расчетном показателе), вне зависимости от подведомственности дела.

Отсутствие градации снижает мотивацию к добровольной уплате штрафа. Кроме того, оспаривание действий и постановлений у вышестоящего должностного лица и/или в суде отнимает значительные временные и трудовые ресурсы у всех участников такого процесса. Поэтому для усиления стимулирующей функции данного производства логично установить прогрессивную шкалу снижения размера уплачиваемого штрафа.

К примеру, уплата штрафа в течение 5 дней влечет снижение штрафа в размере семьдесят процентов, в течение 10 дней на пятьдесят процентов, в течение 15 дней – тридцать процентов.

В контексте смысла данного института полагаем также возможным распространение его действия и по ряду административных правонарушений, которые влекут админи-

стративные взыскания в виде приостановления действия разрешения либо приостановления деятельности. Сокращение такого срока и невозможность повторного применения в течение двух лет будет стимулировать лицо к законопослушному поведению.

Для минимизации издержек граждан и государства и исключения злоупотреблений со стороны должностных лиц предлагается весь цикл сокращённого производства осуществлять только в элек-

тронном порядке (за исключением случаев непосредственного обнаружения правонарушения уполномоченным должностным лицом), где волеизъявление на сокращённое производство лица, в отношении которого ведётся производство по делу, будет выражаться посредством электронной цифровой подписи, а для лиц, не имеющих ЭЦП – на основании обращения защитника.

Таким образом, институт сокращённого произ-

водства в рамках КоАП имеет большой потенциал процессуальной оптимизации по делам об административных правонарушениях, по которым лицо не оспаривает вину и совокупность собранных доказательств по делу. Такая модернизация КоАП позволит трансформировать сокращённое производство из специальной процедуры с рядом ограничений в один из основных институтов быстрого и справедливого разрешения дел.

В Кассационном суде по уголовным делам поздравили судью Нурлана Әміртайұлы с 60-летним юбилеем

В торжественном мероприятии приняли участие Председатель суда Акан Жумагулов, судьи и сотрудники суда.

Нурлан Әміртайұлы — авторитетный судья с многолетним опытом служения Фемиде, профессиональная деятельность которого является образцом принципиальности и глубокого знания права. Его карьера посвящена отправлению правосудия по уголовным делам, что требует высочайшей ответственности и беспристрастности.

Председатель суда Акан Жумагулов в своём поздравительном слове отметил: «Нурлан Әміртайұлы является одним из уважаемых судей в уголовно-правовой сфере. Его решения основаны на разностороннем анализе и неукоснительном соблюдении закона и вносят большой вклад в укрепление законно-

сти и становление единой судебной практики. Безупречная репутация юбиляра, его преданность делу служат примером для всего судебного корпуса».

Коллеги в ходе встречи высоко оценили мудрость и готовность судьи к профессиональному диалогу, способствующим развитию уголовного судопроизводства.

В завершение встречи Нурлан Әміртайұлы поблагодарил всех за тёплые слова и высокую оценку его труда, выразил уверенность в дальнейшем укреплении независимости и авторитета судебной системы и пожелал коллегам успехов в их важнейшей работе по отправлению правосудия.

Алқабилер қызметі мемлекеттік және қоғамдық мүдделер арасындағы балансты сақтайды

**САМИДИН
ТЕМИРАЛИЕВ**

*Шымкент қаласы
қылмыстық істер
жөніндегі
мамандандырылған
ауданаралық
сотының төрағасы*

АЛҚАБИЛЕР КӘСІБИ СУДЬЯЛАР МЕН ХАЛЫҚТАН ШЫҚҚАН ҚАЗЫЛАР, ОЛАРДЫҢ АРАЖІГІ БӨЛІНГЕН ДЕРБЕС ҚЫЗМЕТІ МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ МҮДДЕЛЕР АРАСЫНДАҒЫ БАЛАНСТЫ САҚТАЙДЫ.

Орыс заңгері, судья А.Ф.Кони бұл туралы «Алқабилер өздерінің сотта көргендеріне және естігендеріне қарай емес, ішкі сенімдеріне қарай істі еркін шешеді. Бұл алқа сотының түбегейлі ерекшелігі.

Қайсыбір деректемелерге сену немесе сенбеу олардың ар-ұжданына қалдырылады» десе, француз философы Ш.Монтескье «Сот билігін – тұрақты жұмыс істейтін сенатқа емес, жылдың белгілі бір уақытында көрсетілген заң бойынша сот жасақтайтын халыққа тапсырып, оның жұмыс істеу уақытын қажеттілік талаптарымен айқындау керек...» деген екен.

Мұны айтып отырғанымыз, құқықтық мемлекет құруды мақсат еткен тәуелсіз Республикамыз өзінің ұлттық заңнамаларын халықаралық стандарттарға бағытталған саясатқа сай жүзеге асыруда. Соған орай жүргізіліп жатқан реформалар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін әділ қорғауды көздейді. Сондай игі бастаманың бірі – Алқабилер институты республикамыздың сот жүйесіне 2007 жылы енгізілді.

Ата Заңмен сот төрелігінің негіздері, судьялардың тәуелсіздігі қағидаттары мен әділ сот ісін қарау құқығы бекітілген. Ал, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінде қылмыстық істерді қарау тәртібі, процеске қатысушылардың құқықтары мен міндеттері, сот ісін жүргізу кезеңдері реттеліп, ҚР Сот жүйесі және судьялардың

мәртебесі туралы заңында соттардың құрылымы, судьяларды тағайындау тәртібі, олардың мәртебесі, тәуелсіздік кепілдіктері айқындалған.

Қылмыстық істерді қарауда сот жұмысына қарапайым азаматтарды тарту әділ сот төрелігіне кепілдік етеді. Айтып өтерлігі, алқабилер сотталушының кінәлі немесе кінәсіздігі туралы мәселені ғана шешеді, жазаны судья тағайындайды. Жасы 25 пен 65 жас аралығындағы сотталмаған, сондай-ақ, физикалық және психикалық тұрғыда денсаулығында кемістігі жоқ азаматтар алқабилікке кандидат бола алады. Бірақ, бұл қатарға депутаттар, мемлекеттік, әскери, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, адвокаттар кірмейді.

Халықты сот билігіне араластырудың артықшылығы көп. Соның ең бастысы, арнайы заңгерлік білімі жоқ адамдар қылмыстық істерде ақ пен қараның аражігін ашуға қатысады. Сол арқылы жұртшылықтың құқықтық білімін көтеруге, қоғамда құқықтық мәдениетті дамытуға атсалысады. Бұған қоса олар сот процесі барысында заң талаптарының сақталуын қамтамасыз етіп, жұмыс сапасын жақсартады. Бұл өз кезегінде жұртшылықтың соттарға деген сенімін одан әрі нығайтуда. Бүгінде алқабилерді іріктеу жұмысы толығымен цифрлық форматқа көшірілген.

Ресми мәліметтер аталған институттың жұмысы 2010-2013 жылдар аралығында жанданғанын көрсетіп отыр. Мәселен, Қазақстанда осы жылдары алқабилердің қатысуымен 1096 іс қаралған. Бұдан кейін бұл көрсеткіш айтарлықтай бәсеңсіген. Мұның өзіндік себептері де жоқ емес. Олай дейтініміз, 2010-2012 жылдары алқабилер аса ауыр санаттағы қылмыстық істердің барлығына қатысса, 2013 жылдан бастап олардың құзыреті біршама қысқартылды.

Қарапайым азаматтар мен соттар арасын байланыстыруда алтын көпір саналатын алқабилер институты туралы ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев халыққа

арнаған Жолдауында (16.03.2022 жылғы) «Алқабилер сот төрелігін жүзеге асыруға қоғам өкілдерінің кеңінен қатысуына жол ашады. Қазақстанда алқабилер тек аса ауыр қылмыстар бойынша үкім шығара алады. Біз бұл саланы одан әрі дамытып, алқабилердің қарауына берілетін істердің санатын кеңейтеміз. Бұл жаңашылдық сот жүйесін демократияландыруға және оған қоғамның сенімін арттыруға мүмкіндік береді», – деп оның мемлекетіміз үшін қаншалықты маңызды екенін ашып көрсетті.

Осыдан кейін алқабилер соты қарайтын істер санаты барынша кеңейтілді. Қылмыстық кодекстің бірнеше бабы, атап айтсақ, 116 (адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою), 335 (балық ресурстарын, басқа да су жануарларын немесе өсімдіктерін заңсыз алу), 337 (заңсыз аңшылық), сондай-ақ, 345 (көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы), 345-1 (алкогольдік, есірткілік және уытқұмарлық масаң күйде көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы), 346 (көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын басқаруды осындай адамға беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беру) т.б. толықтырылды.

Бүгінде алқабилер соты тек аса ауыр қылмыстарды ғана емес, заңмен белгіленген шекте ауыр, орташа ауыр қылмыс түрлерін де қарайды. Мысалы, 2023 жылы алқабилер қарайтын қылмыс санаты 14-тен 35-ке, биыл 44-ке артты. Бұл өзгерістің нәтижелі болғанын, яғни, алқабилердің қатысуымен қаралған істер санының екі есеге ұлғайғанын соңғы жылдардағы статистикалық көрсеткіштер байқатады. Алқабилер соты ақтау үкімдерін көбейтті. Бұған алқабилердің қатысуымен қаралған істердің он пайызында айыпталушылардың ақталуы дәлел.

Сот үкімінің әділ шығуына атсалысқан алқабидің әрбір мүшесі қоғамда заңның үстемдік құруына үлес қосады. Қылмыстық іске халық өкілдерінің қатысуы сот процесінде тараптардың белсенділігін арттырды.

Алқабилердің құқықтары мен міндеттері, оларға қойылатын шектеулер және т.б. «Алқабилер туралы» заңымен бекітілген. Өз міндеттерін дұрыс орындамау, заң талаптарын сақтамау заңмен белгіленген жауаптылыққа алып келеді. Іске алқабилерді қатыстыру сотталушының қалауымен жүзеге асырылады. Мысалы, қылмыстық істі алқабилердің қатысуымен қарау туралы өтініш-хатты күдікті, айыпталушы, сотталушы іс материалдарымен танысу, сондай-ақ, сотта істі алдын ала тыңдау сатысында мәлімдейді.

Алқабилер қатысатын соттағы сот тергеуінің ерекшеліктері Қылмыстық-процестік кодекстің 640-652-баптарымен айқындалған. Алқабилер сотының «қоғамдық ар-ұждан соты» деп аталуы бекер емес. Себебі, сот төрелігінің әділ өтуінде айрықша маңызға ие бұл институт халықаралық стандарттарға жақын.

Алқабилер соты алға қойылған мақсаттарға жетудің, атап айтқанда, халықтың сотқа деген сенімін арттырудың негізгі және бірегей тәсілдерінің бірі саналады. Өйткені, жұртшылық сот төрелігін жүзеге асыруға кәсіби судьямен тең дәрежеде қатысып, сот жұмысын көреді. Аталған институттың қажеттілігі сот тергеуінің объективті жүргізілуіне әсер етуінен де көрінеді. Халықтың алқабилерге деген сұранысының жылдан-жылға артуын тек соттарға ғана емес, мемлекетке деген жоғары сенімнің көрсеткіші ретінде бағалауға болады.

Сот актілерінің орындалуы - басты назарда

Шымкент қаласының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотында 2025 жылы атқарылған жұмыстарды қорытындылау мақсатында дөңгелек үстел өтті. Іс-шараға осы соттың төрағасы С.Темиралиев пен судьялар, қалалық және аудандық прокуратура мен полиция өкілдері қатысты.

Дөңгелек үстел барысында сот төрағасы атқарылған жұмыстар жайлы баяндама жасап, есепті кезеңде жеткен нәтижелерге жан-жақты тоқталды. Сонымен қатар, қатысушылар арасында сотқа қылмыстық істерді өткізу талаптары, соттың жекеше қаулысын уақытылы орындау туралы маңызды мәселелер талқыланып, кейбір проблемалық сұрақтар бойынша ортақ шешім жасалды.

Қатысушылар жұмыс барысында туындайтын мәселелерге қатысты іс-шараларды алдағы уақытта жиі өткізудің тиімділігі зор екенін атап өтті.

Сот төрағасы С.Темиралиев дөңгелек үстелді қорытындылай келе сот актілерінің орындалуын басты назарға алып, жұмысты уақытылы әрі сапалы жүргізудің маңызды екенін жеткізді.

НОВЕЛЛЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, КАСАЮЩИЕСЯ ОТСРОЧКИ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА И В ЦЕЛОМ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ НЕПОСРЕДСТВЕННО СВЯЗАНЫ С ПРАВОВЫМ ПРОСВЕЩЕНИЕМ.

**МАДИНА
СИСЕНОВА**

Судья Актюбинского
областного суда

Своевременное правовое информирование, разъяснение населению законодательства являются важной частью деятельности судебного корпуса. И это отвечает государственной политике в сфере повышения правовой грамотности и правосознания граждан, правового просвещения, пропаганды и разъяснения необходимости соблюдения гражданами своих обязанностей, уважения прав и законных интересов других лиц.

Это касается и изменений в области уголовного права. Так, 16 июля 2025 года Президентом Республики Казахстан подписан Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оптимизации уголовного законодательства Республики Казахстан».

В целях ориентирования граждан в значимой для него правовой ситуации, осознанного выбора своего правового поведения судами области проводится информационная работа в рамках разъяснения новелл этого закона.

Изменения касаются применения статьи 74 Уголовного кодекса РК. Особым видом освобождения от наказания, своего рода разновидностью условного осуждения и в то же время самостоятельной формой индивидуализации уголовной ответственности является отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим или воспитывающим малолетнего ребенка, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетнего ребенка.

Заголовок и часть первая статьи 74 изложены в новой редакции: «Статья 74. Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим или воспитывающим малолетнего ребенка, мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетнего ребенка

1. Осужденным беременным женщинам суд может отсрочить отбывание наказания до одного года. Осужденным женщинам, имеющим или воспитывающим малолетнего ребенка, и мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетнего ребенка, суд предоставляет отсрочку исполнения наказания до пяти лет, но не более чем до достижения ребенком четырнадцатилетнего возраста. Беременным женщинам и женщинам, имеющим или воспитывающим малолетнего ребенка, мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетнего ребенка, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие или особо тяжкие преступления против личности, террористические преступления, экстремистские преступления, совершенные в составе преступной группы, преступления против половой неприкосновенности малолетних, отсрочка отбывания наказания не предоставляется».

В прежней редакции данная норма имела необязательный (факультативный) условный вид освобождения. Его применение – право, а не обязанность суда.

Суд мог отсрочить исполнение наказания до пяти лет, но не более чем до достижения ребенком четырнадцатилетнего возраста, осужденным женщинам, имеющим малолетнего ребенка, и мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетнего ребенка.

Новая редакция обязывает суд предоставить от-

срочку исполнения наказания осужденным женщинам, имеющим или воспитывающим малолетнего ребенка, и мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетнего ребенка. Ранее отсрочка исполнения наказания могла быть применена к женщинам, имеющим малолетнего ребенка, теперь же данная норма предусмотрена и для женщин, воспитывающих малолетнего ребенка.

Основанием применения данного вида освобождения от наказания является обеспечение нормальных условий для жизни и воспитания малолетних детей.

Законом предусмотрены два условия, необходимые для предоставления отсрочки отбывания наказания.

Во-первых, должен быть установлен факт беременности женщины и наличие детей в возрасте до четырнадцати лет. Второе условие состоит в том, что беременная женщина и женщина, имеющая или воспитывающая малолетнего ребенка, мужчина, воспитывающий в одиночку малолетнего ребенка, не должны быть осуждены к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие или особо тяжкие преступления против личности, террористические преступления, экстремистские преступления, совершенные в составе преступной группы, преступления против половой неприкосновенности малолетних.

По смыслу закона отсрочка может быть предоставлена осужденным, как при вынесении приговора, так и в период отбывания наказания.

В соответствии со статьей 6 УК, закон, устраняющий преступность или наказуемость деяния, смягчающий ответственность или наказание, или иным образом улучшающий положение лица, совершившего уголовное правонарушение, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующее деяние до введения такого закона в действие, в том числе на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но имеющих судимость.

Если на момент введения в действие нового уголовного закона имеется вступивший в законную силу приговор суда, то применение обратной силы уголовного закона осуществляется в соответствии с положениями пункта 15 статьи 476 УПК в порядке исполнения приговора.

В этой связи, осужденные до 16 сентября 2025 года женщины, имеющие или воспитывающие малолетнего ребенка, и мужчины, в одиночку воспитывающие малолетнего ребенка, вправе обратиться в суд по месту отбывания наказания, с ходатайством в порядке исполнения приговора, на основании статьи 6 УК, и просить о применении статьи 74 УК.

Теоретическим и социальным основанием предоставления отсрочки этой категории осужденных является достижение целей уголовной ответственности путем установления контроля за их поведением, минимального ограничения личной свободы, мобилизации собственных усилий встать на путь исправления и воплощения на практике начал гуманизма, справедливости, целесообразности и экономии репрессий.

В соответствии с законом за поведением осужденных,

которым предоставлена отсрочка отбывания наказания, осуществляется контроль со стороны специализированного государственного органа (службой пробации).

Отсрочка отбывания наказания не является окончательным освобождением от отбывания наказания, назначенного приговором суда.

В соответствии с ч.3 ст.74 УК, по истечении срока отсрочки исполнения наказания или в случаях смерти ребенка либо прерывания беременности суд, в зависимости от поведения осужденного лица, может:

- освободить его от отбывания наказания;
- заменить назначенное наказание более мягким видом наказания
- принять решение о направлении осужденного

лица в соответствующее учреждение для отбывания наказания.

Уклонение осужденных от воспитания ребенка рассматривается как нарушение условий отсрочки и влечет применение взыскания в виде письменного предупреждения, объявленного государственным органом, осуществляющим контроль.

Если осужденные и после предупреждения продолжают уклоняться от воспитания ребенка, то суд по представлению контролирующего органа вправе отменить предоставленную отсрочку отбывания наказания и обратиться к исполнению, если отсрочка была представлена при вынесении приговора, либо направить осужденных для продолжения отбывания наказания, если отсрочка предоставлена во время отбывания осужденной наказания.

Если в период отсрочки отбывания наказания осужденное лицо совершает новое преступление, суд назначает ему наказание по правилам назначения наказания по совокупности приговоров.

Резюмируя изменения, касающиеся отсрочки отбывания наказания, хотелось бы отметить переход от диспозитивной нормы (может предоставить) к императивной (предоставляет), что делает предоставление отсрочки отбывания наказания обязательным решением суда.

Сыбайлас жемқорлық - ұлт дамуын тежейтін, елдің сенімін төмендететін қауіпті кесел

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – МЕМЛЕКЕТТІҢ ДАМУЫН ТЕЖЕЙТІН ЕҢ ҚАУІПТІ КЕСЕЛДІҢ БІРІ. ОЛ ҚОҒАМНЫҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІН ӘЛСІРЕТІП ҚАНА ҚОЙМАЙ, ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІККЕ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМГЕ, АЗАМАТТАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТКЕ ДЕГЕН СЕНІМІНЕ АУЫР СОҚҚЫ БЕРЕДІ.

«Адалдық жүрген жерде – адамдық бірге жүреді», – дейді дана халқымыз. Расында, мемлекетке деген адалдықты ұмытсақ, қоғамда заң үстемдігі, әділдік пен теңдік секілді құндылықтар да өз мәнін жоғалтары анық.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының заңы – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді және Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған. Сыбайлас жемқорлық – бұл нақты анықтамасы жоқ әлеуметтік құбылыс және кез келген құбылыс іспетті ол өзіне тән белгілермен сипатталады.

Оның негізгі ерекше белгісі – ол қылмыс субъектілерінің өз қызмет бабына, құқықтық мәртебесіне және қызмет мүддесіне қайшы әрі құқық пен ар-ожданның қалыптасқан нормаларына қайшы орналасқан лауазымның беделін пайдалану жолымен істелінеді. Осы әрекеттер мүліктік не өзге пайда табуға және қандай да бір мүдделер мен қажеттіліктерді қанағаттандыруға тікелей бағытталған.

Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды жүйелеу және осы бағытта жұмыстарды жүзеге асыру мақсатында Мемлекет басшысының 2022 жылғы 2 ақпандағы №802 Жарлығымен 2022-2026 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тұжырымдамасы қабылданды. Тұжырымдамаға сәйкес, барлық салада ашықтық пен жауапкершілікті күшейту бағытына нақты міндеттер қойылды.

**ТҰРАР
ТЕМІРБАЕВ**

*Қызылорда қаласы №2
сотының судьясы*

Елімізде қабылданып жатқан шараларға қарамастан, сыбайлас жемқорлық деңгейі әлі де жоғары. Мәселен, 2024 жылдың нәтижелері бойынша Қазақстан Transparency International халықаралық ұйымының «сыбайлас жемқорлық» индексында 40 баллмен 180 мемлекеттің ішінде 88-орынды иеленеді.

Бұл зерттеу бойынша 50 баллдан төмен нәтиже көрсеткен мемлекеттерде жемқорлық деңгейі «жоғары» деп есептеледі. Мұндай халықаралық рейтингтер мен зерттеулер қорытындылары еліміздегі сыбайлас жемқорлық мәселесінің ауқымын объективті бағалауға мүмкіндік беріп, онымен күресудің өзектілігін айқын көрсетеді.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңында сыбайлас жемқорлық ұғымы дәл айқындалған. Онда жауапты мемлекеттік қызметті атқаратын тұлғалардың, мемлекеттік функциялар берілген адамдардың немесе соларға теңестірілген лауазым иелерінің өз қызметтік өкілеттіктерін жеке басының немесе үшінші тұлғалардың пайдасы үшін заңсыз пайдалануы сыбайлас жемқорлық болып саналатыны көрсетілген.

Сондай-ақ материалдық не материалдық емес игіліктер ұсыну арқылы лауазымды адамды параға сатып алу да осы түсінікке кіреді.

Осы анықтаманың құрамына парақорлық ұғымы да енеді. Пара алу мен пара беру – сыбайлас жемқорлық қылмыстарының ең қауіпті санаты. Оның қауіптілігі – өзге де заңсыз әрекеттерге жол ашатындығына және мемлекеттік басқару жүйесінің іргесін шайқайтындай ықпалына байланысты. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 366-бабына сәйкес, пара алғанда және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 367-бабына сәйкес, пара бергенде қылмыстық жауапкершілік көзделген.

Сыбайлас жемқорлықты тек пара алушыларды жою арқылы жеңуге болмайды. Ол үшін пара беруге ниетті жандардың да санасына саңылау түсіріп, жегіқұрттың етек жаюына өзінің де ықпал етіп отырғанын жан-жақты түсіндірген маңызды. Демек, пара алу мен пара берудің қылмыстық жауапкершілігі тең деп айтуға болады. Сот практикасына назар аударар болсақ сыбайлас жемқорлық санатындағы қылмыстық істердің құрылымдары күрделі.

Мысалы, Қызылорда қаласы №2 сотының өндірісінде адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен адамды азғыру арқылы мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамға айтарлықтай мөлшерде пара беруге айдап салып, адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен алаяқтық жолмен, яғни, бөтеннің мүлкін алдау және сенімді теріс пайдалану жолымен иемденуге оқталғаны үшін кінәлі деп тану бойынша істер келіп түскен.

Қызылорда қаласының №2 сотында 2025 жылдың 10 айында сыбайлас жемқорлық санатындағы қылмыстық істер бойынша 15 қылмыстық іс түскен. Бұл 2024 жылмен салыстырғанда 33,3%-ға көп.

Талдау жасалған мерзім ішінде ҚК-нің сыбайлас жемқорлық санатындағы қылмыстық істер бойынша мәліметіне сәйкес, 2025 жылдың 10 айында сыбайлас жемқорлыққа қатысты 18 тұлғаға қатысты 15 қылмыстық іс түсіп, 16 тұлғаға қатысты 13 қылмыстық іс қаралған. Оның ішінде 2 адамға бостандығын шектеу жазасы, 6 адамға бас бостандығынан айыру жазасы, 7 адамға айыппұл жазасы тағайындалған.

Сыбайлас жемқорлықтың себептері көпқырлы. Сот тәжірибесі көрсеткендей ол көбіне лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану, қызметтік жауапкершіліктің төмен болуы, жеке мүддені қоғам мүддесінен жоғары қою, құқықтық мәдениеттің

жеткіліксіздігі, сондай-ақ бақылау тетіктерінің әлсіздігінен туындайды.

Мысалы, сотталушы азамат 2022 жылы Қазақстан Республикасы Қаржылық мониторинг агенттігінің Қызылорда облысы бойынша Экономикалық тергеп-тексеру департаменті басшысының бұйрығымен «Қазақстан Республикасының Қаржылық мониторинг Агенттігі Қызылорда облысы бойынша Экономикалық тергеп-тексеру департаменті» РММ-не қарасты Жедел басқармасының аға жедел уәкілі лауазымына тағайындалған. Ол осы аталған қызметті атқарып жүріп, лауазымды адам бола тұра, өзінің берген антын бұза отырып, өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштастырып, алаяқтық жолмен, бөтеннің мүлкін алдау және сенімді теріс пайдалану арқылы ірі мөлшерде иемденіп, сыбайлас жемқорлық сипатындағы ауыр санаттағы қылмыстық құқық бұзушылықты жасаған.

Соған орай Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 190-бабы 3-бөлігі 1, 2-тармақтарымен кінәлі деп танылып, мемлекеттік қызметте, судья қызметін, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде және оның ведомстволарында, қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органда, мемлекеттік ұйымдарда және квазимемлекеттік сектор субъектілерінде лауазымдарды атқарудан өмір бойына айыра отырып, 3 (үш) жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалды.

Мұндай құқық бұзушылықтар мемлекеттік аппараттың беделіне нұқсан келтіріп, халықтың мемлекеттік институттарға деген сенімін төмендетеді. Сондықтан әрбір осындай іс бойынша әділ, заңға сүйенген, принципті шешім қабылдау – соттың, прокуратураның және тергеу органдарының басты міндеттерінің бірі.

Сыбайлас жемқорлық санаттағы қылмыстық істер бойынша жаза тағайындау тәжірибесінде біркелкілікті сақтап, процестік құқық нормаларын дұрыс қолдану, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы нормативтік қаулыларын басшылыққа алу қажет.

Қорыта айтқанда, сыбайлас жемқорлық – қоғамды іштен ірітетін, мемлекеттің қалыптасуы мен дамуына ең үлкен бөгет жасайтын қауіпті құбылыстың бірі. Ол тек жекелеген тұлғалардың заңсыз әрекеті емес, қоғамдық сананы улайтын, азаматтардың мемлекетке деген сенімін әлсірететін жүйелі проблема. Сол себепті жемқорлықпен күрес – уақыт талабы ғана емес, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі тетігі.

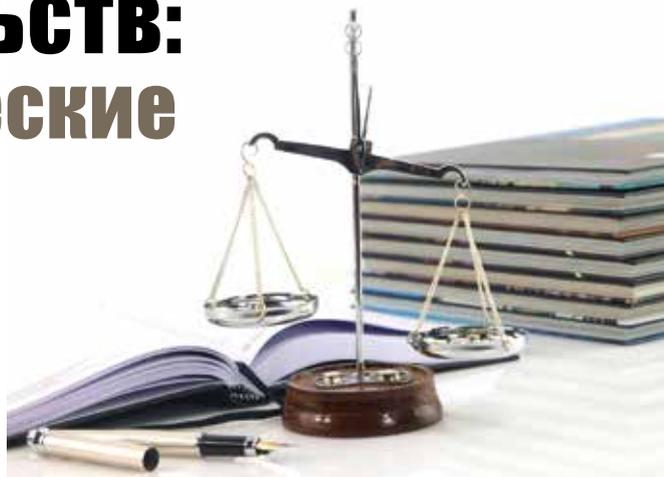
Мемлекет сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы жетілдіру, мемлекеттік қызметшілердің жауапкершілігін арттыру, барлық салада цифрландыруды енгізу сияқты кешенді реформаларды жүзеге асырып келеді. Алайда заңның қатаюы да, бақылаудың күшеюі де, реформалардың қабылдануы да қоғамның қолдауынсыз толық нәтиже бермейді. Бұл бағыттағы табыстың басты кепілі – әрбір азаматтың адалдығы, жауапкершілігі және әділдікке деген берік ұстанымы.

Халық арасында «Адалдық – асыл қасиет, ар – адамдықтың негізі» деген дана сөз бар. Егер әрқайсымыз өз ісімізде адалдықты бірінші орынға қойсақ, заңды сыйласақ, ал мемлекеттік органдар ашықтық пен әділеттілікті қамтамасыз етсе – жемқорлықтың тамыры өзі-ақ шабылады. Ел ертеңінің баянды болуы – әділ қоғам қалыптастыруға деген бүгінгі қадамымызға тікелей байланысты.

Жемқорлыққа қарсы күрес – бүгіннің ғана емес, болашақтың мүддесі. Бұл күресте әр азамат – маңызды тұлға, әр таңдалған әділ жол – үлкен жеңіс, әр тосқауыл қойылған құқықбұзушылық – қоғамның ілгері қадам жасауы. Тек бірлік пен әділдік қағидатын ту еткенде ғана Қазақстан әлемдік деңгейде дамыған, заң үстемдігі орнаған, халқы сенімді мемлекетке айналады.

Оценка доказательств: правовые и практические аспекты

В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ ОДНОЙ ИЗ КЛЮЧЕВЫХ СТАДИЙ ЯВЛЯЕТСЯ ПРОЦЕСС ДОКАЗЫВАНИЯ, В КОТОРОМ ПРИНИМАЮТ УЧАСТИЕ ОРГАНЫ РАССЛЕДОВАНИЯ, СТОРОНА ОБВИНЕНИЯ И СТОРОНА ЗАЩИТЫ.

АЯН КУСАЕВ

*Судья суда №2
города Актобе*

Важнейшим звеном этого процесса выступает оценка доказательств – деятельность по установлению того, можно ли на основании представленных материалов принять решение об ответственности или непричастности обвиняемого. Оценка доказательств регулируется конкретными нормами.

Согласно статье 124 УПК РК «Исследование доказательств», доказывание в уголовном процессе состоит из сбора, исследования, оценки и использования доказательств с целью установления обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела.

В статье 125 УПК РК прямо предусмотрено, что каждое доказательство подлежит оценке с точки зрения «относимости, допустимости, достоверности», а все собранные доказательства в совокупности – достаточности для разрешения уголовного дела. Кроме этого, «Судья, проку-

рор, следователь, дознаватель оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на всестороннем, полном и объективном рассмотрении доказательств в их совокупности, руководствуясь законом и совестью».

В целях единообразного применения закона по оценке доказательств Верховным Судом Республики Казахстан принято нормативное постановление от 20 апреля 2006 года № 4 «О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам». В частности, в нём указано, что орган, ведущий уголовный процесс, обязан при оценке доказательств строго соблюдать принципы, установленные Конституцией Республики Казахстан и УПК РК. Также решено, что доказательства, полученные с нарушением закона (например, с применением пытки, угроз, обмана) не могут быть признаны допустимыми и не могут служить основанием обвинительного приговора.

В соответствии с УПК РК и правоприменительной практикой, выделяются следующие основные критерии оценки доказательств: относимость, допустимость, достоверность и достаточность.

Доказательство признаётся относимым, если оно представляет собой фактические данные, которые подтверждают, опровергают или ставят под сомнение выводы о существовании обстоятельств, имеющих значение для данного дела. Орган, ведущий уголовный процесс, не вправе приобщать к материалам дела фактические данные, не имеющие значения для его разрешения.

Доказательство признаётся допустимым, если оно получено в порядке, установленном УПК РК. Недопустимыми являются фактические данные, полученные с нарушением гарантий прав человека и гражданина, предусмотренных Конституцией Республики Казахстан и УПК РК (например, с применением пытки или обмана).

Доказательство считается достоверным, если в результате проверки выясняется, что оно соответствует действительности. Определение достоверности осуществляется путём сопоставления одного доказательства с другим, анализа источников, метода получения и обстоятельств дела.

Совокупность доказательств признаётся достаточной, если собраны относящиеся к делу допу-

стимые и достоверные доказательства, которые без всякого сомнения и неоспоримо устанавливают истину обо всех и каждом из обстоятельств, подлежащих доказыванию. При этом недостаточность доказательств может стать основанием для оправдательного приговора или прекращения уголовного преследования.

Оценка доказательств по внутреннему убеждению означает, что судья (а также прокурор, следователь, дознаватель) сами принимают решение о достоверности доказательств и их значении для дела, руководствуясь законом и совестью. Однако внутреннее убеждение не означает произвольности: оно должно опираться на вышеуказанные критерии и на всестороннее, полное, объективное рассмотрение всех обстоятельств дела.

Одна из серьёзных проблем в практике – использование доказательств, полученных с нарушением закона. Например, если доказательство получено с нарушением права на защиту, права на ознакомление с материалами дела, если применена сила или угроза — такое доказательство должно быть признано недопустимым.

Проблема в том, что в реальности выявление и исключение недопустимых доказательств требует чёткого мотивационного обоснования судом: в решении должно быть указано, в чём именно выразилась допущенная процессуальная ошибка.

Доказательства, полученные в результате негласных следственных действий: по статье 239 УПК РК устанавливаются особенности их оценки и использования.

Доказательства, полученные за рубежом: по статье 563 УПК РК регламентируется допустимость доказательств, полученных на территории иностранного государства в порядке правовой помощи.

Вещественные доказательства: требования к их закреплению, хранению, исследованию важны для их последующей оценки.

При сборе доказательств лицо, ведущее досудебное расследование, должно заранее учитывать не только качество полученного материала, но и возможность его оценки по критериям УПК РК.

Процесс оценки доказательств в уголовном производстве Республики Казахстан является правовым и логико-методическим механизмом, посредством которого органы уголовного судопроизводства устанавливают, являются ли представленные сведения надлежащими, допустимыми, достоверными и достаточными для решения дела.

В конечном счёте, правомерная и обоснованная оценка доказательств является одной из гарантий права обвиняемого на справедливое судебное разбирательство, а также на законное и обоснованное решение уголовного дела.